

Daginstitutionernes hverdag 2013

FOA – Bureau 2000

Maj 2013

Daginstitutionernes hverdag 2013

Undersøgelsen er udført under ledelse af seniorkonsulent Niels Glavind, Bureau 2000.

Desuden har Susanne Pade og Kathrina Martinsen, Bureau 2000, medvirket.

Undersøgelsen er udført på bestilling af

FOA – Fag og Arbejde

Henvendelser:

FOA – Fag og Arbejde

Stauings Plads 1-3

1790 København V

Tlf.: 46 97 26 26

Henvendelser vedr. undersøgelsens tekniske indhold til:

Bureau 2000

Skråplanet 29

3500 Værløse

Tlf.: 44 66 22 64. www.bureau2000.dk

Copyright: Bureau 2000

EAN: 9788790771560

Indhold

Forord	5
1. Hovedresultater.....	7
1.1. Hvad blev der af de 500 mio. kr.....	7
1.2. Klynge-/områdeledelse	7
1.3. Åbningstid.....	8
1.4. Mad.....	8
1.5. Bemanding.....	9
1.6. Børnenes baggrund	11
1.7. Dagens gang.....	13
1.8. Omsorg	14
2. Udviklingstendenser – hvad er der sket med de 500 mio. kr.....	17
3. Ejerforhold. Områdeledelse	24
4. Åbningstider og ferielukning	26
5. Mad.....	30
6. Bemanding.....	33
7. Børnenes baggrund	41
8. Dagens gang.....	42
9. Dagens gang på stuerne	46
10. Den daglige omsorg.....	55
11. De fysiske rammer	59
12. Ledelse og forældresamarbejde.....	61
13. Metode	66

Forord

Der er mange mennesker, der er bekymret for standarden i de danske daginstitutioner. Derfor var der også mange, der håbede, at der med forrige års finanslovsforlig omsider skete en vending i forhold til en årrække med stadig udhuling af personalenormeringen. Forliget mellem regeringen og Enhedslisten fastslog som bekendt, at der skulle bruges 500 mill. kr. ekstra på personalenormering i dagtilbud fra 2013 og fremover.

Desværre tyder denne undersøgelse på, at de 500 mill. kr. blot har betydet et pusterum. De lovede normeringsforbedringer er stort set udeblevet, og hvis der ikke sker nye vedtagelser, vil sparelinjen formentlig blive genoptaget fra næste budgetår. Ikke mindst fordi regeringens nye "vækstplan" stiller øgede krav til kommunerne om "effektiviseringer".

En række af regeringens initiativer har til formål at sikre den danske konkurrenceevne på langt sigt, bl.a. gennem forbedret uddannelse. Det er sådan set fornuftigt. Men desværre er det endnu ikke gået *rigtig* op for regeringen og finansministeriet, at læring begynder i dagtilbuddene, og at de børn, der hægtes af før de kommer i skole, har svært ved at komme på uddannelsestøget senere. Man kan forbedre indsatsen for børn, der fx i kraft af deres sociale baggrund eller af andre årsager har et særligt behov for støtte, ved at sætte det enkelte barn mere i fokus, og det er i noget grad sket de senere år. Men indsatsen vil nødvendigvis glippe mange steder, hvis man har sparsomt personale til store børnegrupper. Det dokumenterer denne undersøgelse på ny.

Hvis ikke børnene er godt rustet, når de begynder i skole, kan vi lave nok så mange ekstra dansk-, matematik- og aktivitetstimer i folkeskolen. Det vil ikke kunne få alle med.

Derfor: Regeringsaftalen med Kommunernes Landsforening om udmøntningen af de 500 mill. kr. var for slap. Det er rent ud sagt en ommer. Det må der rettes op på snarest. Man må sikre, at de penge, som er afsat til bedre normeringer, ikke spises op af generelle besparelser. Det kræver en form for minimumsnormeringer.

Fra FOAs side vil vi gerne takke de mange institutionsledere og øvrige medarbejdere, der har taget sig tid til at besvare spørgeskemaet i en hverdag, der er travl nok i forvejen.

Jakob Sølvhøj
Formand – pædagogisk sektor
FOA - Fag og Arbejde

1. Hovedresultater

1.1. Hvad blev der af de 500 mio. kr.

Et vigtigt spørgsmål i forbindelse med dette års institutionsrundspørge har været, hvordan det er gået med de 500 mio. kr., som ifølge finanslovsaftalen med Enhedslisten for 2012 skulle afsættes til forbedret personalenormering i daginstitutionerne fra 2013 og fremover.

Det fremgår af afsnit 2, at 18 pct. af institutionerne venter mere personale i 2013 end i 2012 (når man tager højde for ændringer i børnetal), mens 29 pct. venter *mindre* personale. 47 pct. venter omtrent uændret personale, mens det hos 6 pct. ikke er afklaret. Opgjort i personaletimer synes der alligevel at være en uhyre lille nettotilførsel af personaletimer, nemlig ca. 1 time pr. institution. Det svarer til godt 100 fuldtidsansatte på landsplan – eller kun en brøkdel af det forudsatte.

Resultatet er endnu ringere end vist ved tidligere opgørelser, bl.a. Bureau 2000s kommunerundspørge nytår 2013. Forklaringen er formentlig følgende:

- Foretager man en rundspørge til kommunerne omkring anvendelsen af de 500 mill. kr. får man navnlig oplyst, hvilke budgetvedtagelser der er sket i forhold til daginstitutioner.
- Foretager man en rundspørge til institutionerne får man oplysninger om de *samlede* virkninger af
  - o dels de budgetvedtagelser, der er sket m.h.t. daginstitutioner
  - o dels generelle rammebesparelser m.v., som rammer hele den kommunale service.

De samlede kommunale driftsudgifter til vuggestuer, børnehaver og aldersintegrerede institutioner er i 2013 godt 23 mia. En generel besparelse på fx ½ pct. svarer derfor til ca. 120 mill. kr. Dette er formentlig grunden til, at billedet ser mørkere ud, hvis man spørger institutionerne, end hvis man spørger kommunen.

Heller ikke på andre konti, fx uddannelse og beskæftigelsesmaterialer, har institutionerne generelt fået flere midler.

Langt de fleste daginstitutioner får deres budget beregnet som et fast kronebeløb pr. barn. Ifølge lederne er der i gennemsnit et svagt *fald* i kronebeløb pr. barn, når dette opgøres i faste priser.

Samlet vurderer lederne, at der siden 2007 er sket en reduktion i det mandskab, der varetager institutionens kerneopgaver, på ca. 10 pct. siden 2007, hvoraf halvdelen kan henføres til direkte personale-reduktioner (ca. 20 timer pr. institution), mens halvdelen skyldes øget arbejde med administration, dokumentation m.v. (omtrent det samme timetal).

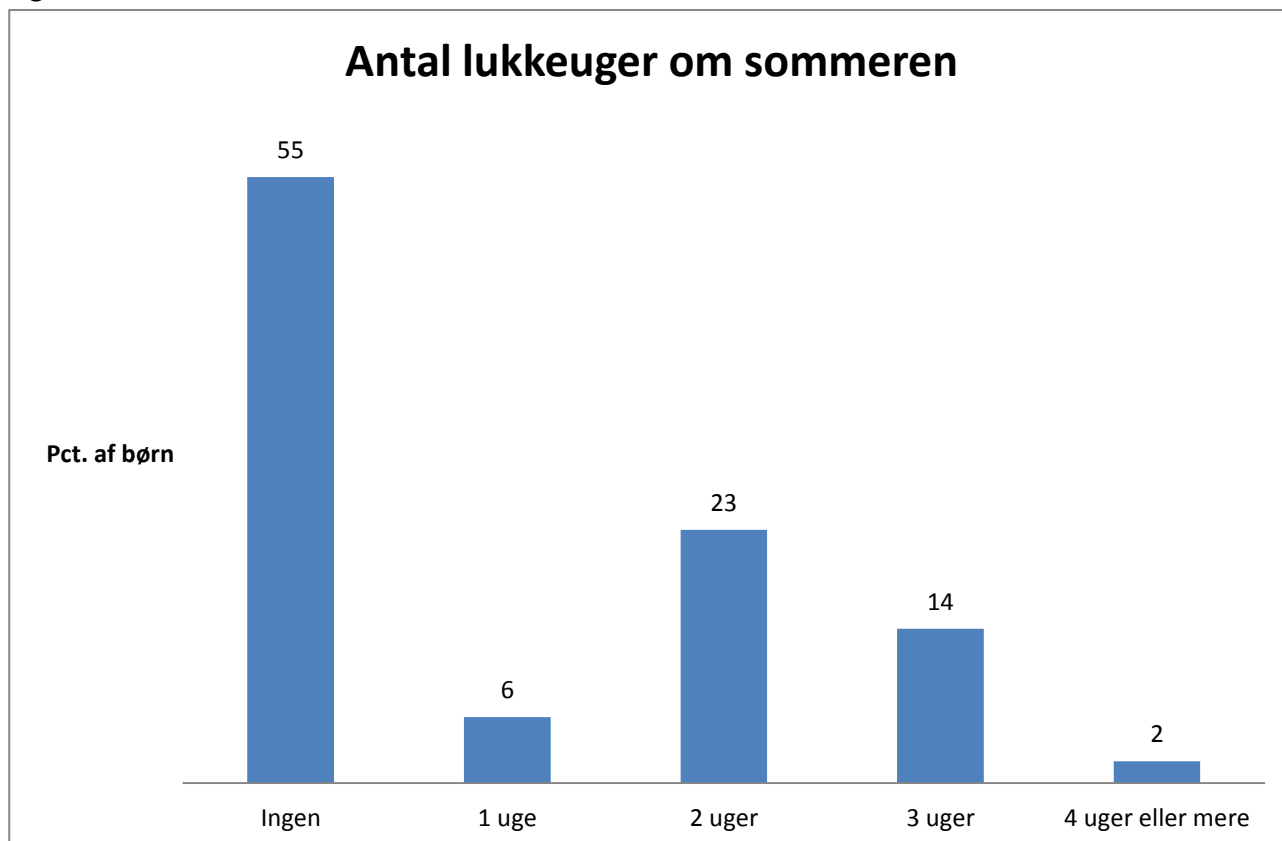
1.2. Klynge-/områdeledelse

Udviklingen de senere år har gået i retning af, at man stadig flere steder indfører områdeledelse/klyngeledelse. Det fremgår af afsnit 3, at der i dag er 54 pct. af børnene, der går i institutioner, der er underlagt en område-/klyngeledelse.

1.3. Åbningstid

Det fremgår af afsnit 4, at institutionerne har en gennemsnitlig ugentlig åbningstid på 51,7 timer. Figur 1 viser, hvor stor en andel af børnene, der går i institutioner med sommerlukning.

Figur 1.

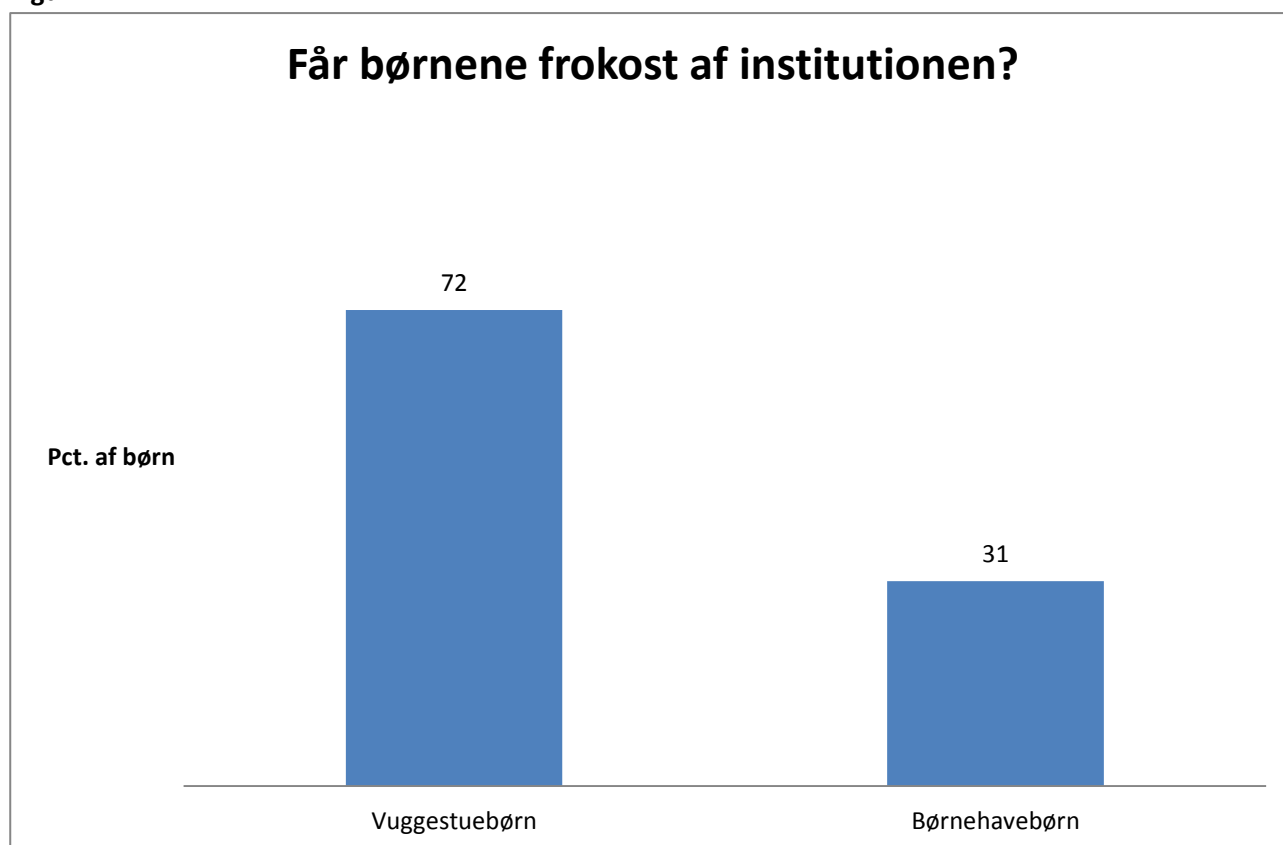
Beslutning om sommerferielukning hviler i reglen på en antagelse om, at man kan spare personale ved at lukke om sommeren. Denne antagelse er kun rigtig, hvis der faktisk skal bruges mere personale på at holde åbent om sommeren. Det påvises i afsnit 6, at dette stort set ikke er tilfældet. Hvis der er børn hele sommeren, tager man nemlig kun i yderst beskedent omfang ekstra vikarer ind. Personalet holder ferie, når der er mange børn på ferie. Det gør ikke nogen nævneværdig forskel at tvinge personale og børn til at holde ferie på én gang.

1.4. Mad

For ca. 10 år siden var det at absolut særsyn, at der ikke blev serveret mad for vuggestuebørn. Kun i enkelte kommuner nord for København (Lyngby-Tårnbæk og Gentofte) skulle forældrene have madpakke med til et vuggestuebarn. Derimod var det meget få steder, at børnehavebørnene fik mad. Så blev der sat en række lovinitiativer i værk, som skulle sikre et sundt frokostmåltid til alle børn. Resultatet er blevet, at andelen af børnehavebørn, der får kost af institutionen, er steget, mens det er gået den modsatte vej i vuggestuerne, som det fremgår af Figur 2.

Figur 2

Madordningerne omtales i øvrigt nærmere i afsnit 5. Undersøgelsen peger navnlig i retning af, at en del institutioner navnlig om eftermiddagen har sparsomme tilbud, når det gælder mellemmåltider. Undersøgelsen viser, at 31 pct. af børnene hverken får frugt eller brød om eftermiddagen. En mindre del af disse børn kan få mad fra køleskabet, hvis de er sultne, men 28 pct. af børnene har slet ingen mulighed for mad fra institutionen om eftermiddagen.

1.5. Bemanding

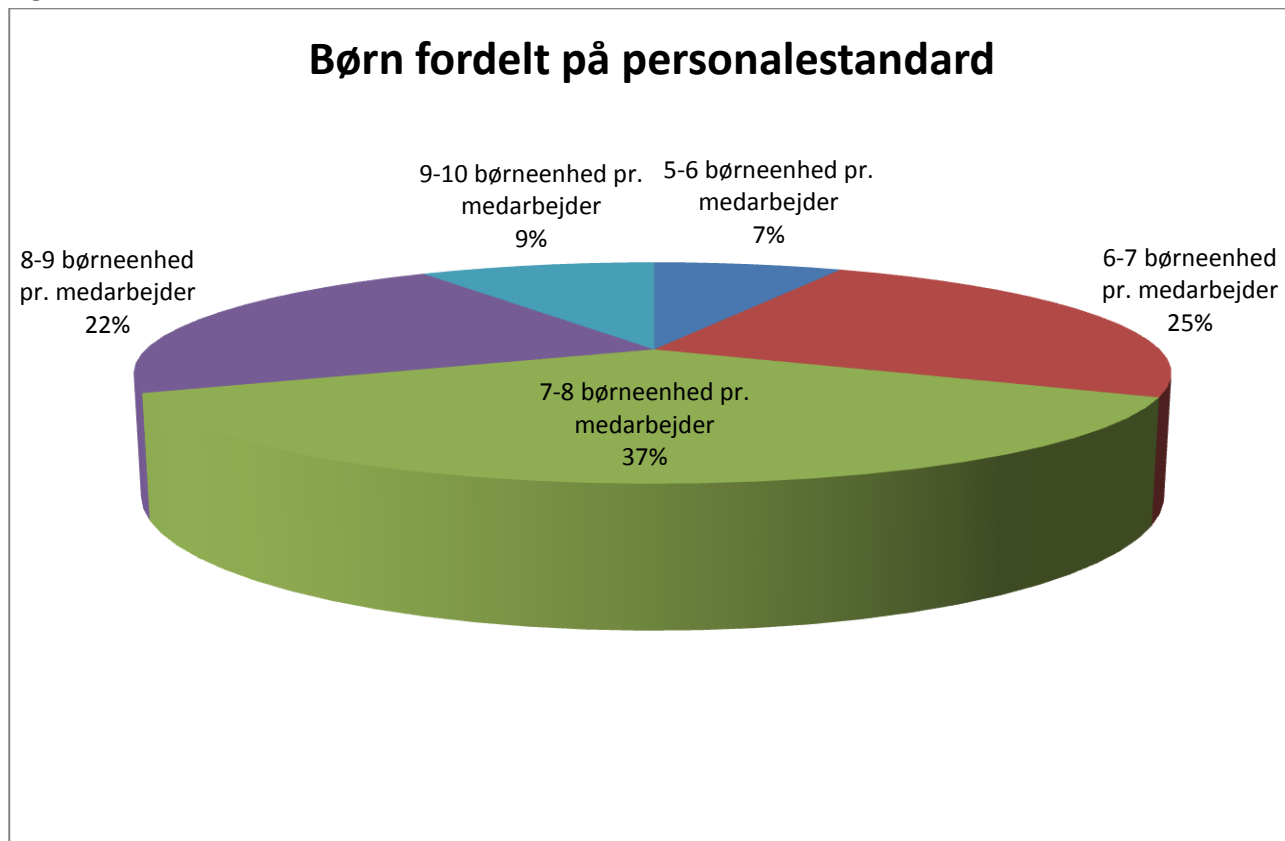
Det fremgår af afsnit 6, at der blandt "kernemedarbejderne", dvs. ansatte, der har med børnene at gøre, eller som varetager ledelsesopgaver, er følgende fordeling på funktion/uddannelsesgrupper:

- 11 pct. er ledelse, som regel pædagoger
- 57 pct. er uddannede pædagoger
- 4 pct. er pædagogiske assistenter/PGUer
- 28 pct. er pædagogmedhjælpere.

Herudover er der i gennemsnit 95 personaletimer pr. institution til andre opgaver, herunder studerende, elever, ekstraordinært ansatte, støttepædagoger til enkeltbørn, rengøring og køkkenmedarbejdere.

Personalestandarden kan måles som antal børn pr. fuldtidsansat kernemedarbejder. Der er typisk 7-8 børneenheder pr. fuldtidsansat kernemedarbejder, idet man ved opgørelse af børneenheder lader vuggestuebørn tælle dobbelt. Fordelingen fremgår af Figur 3.

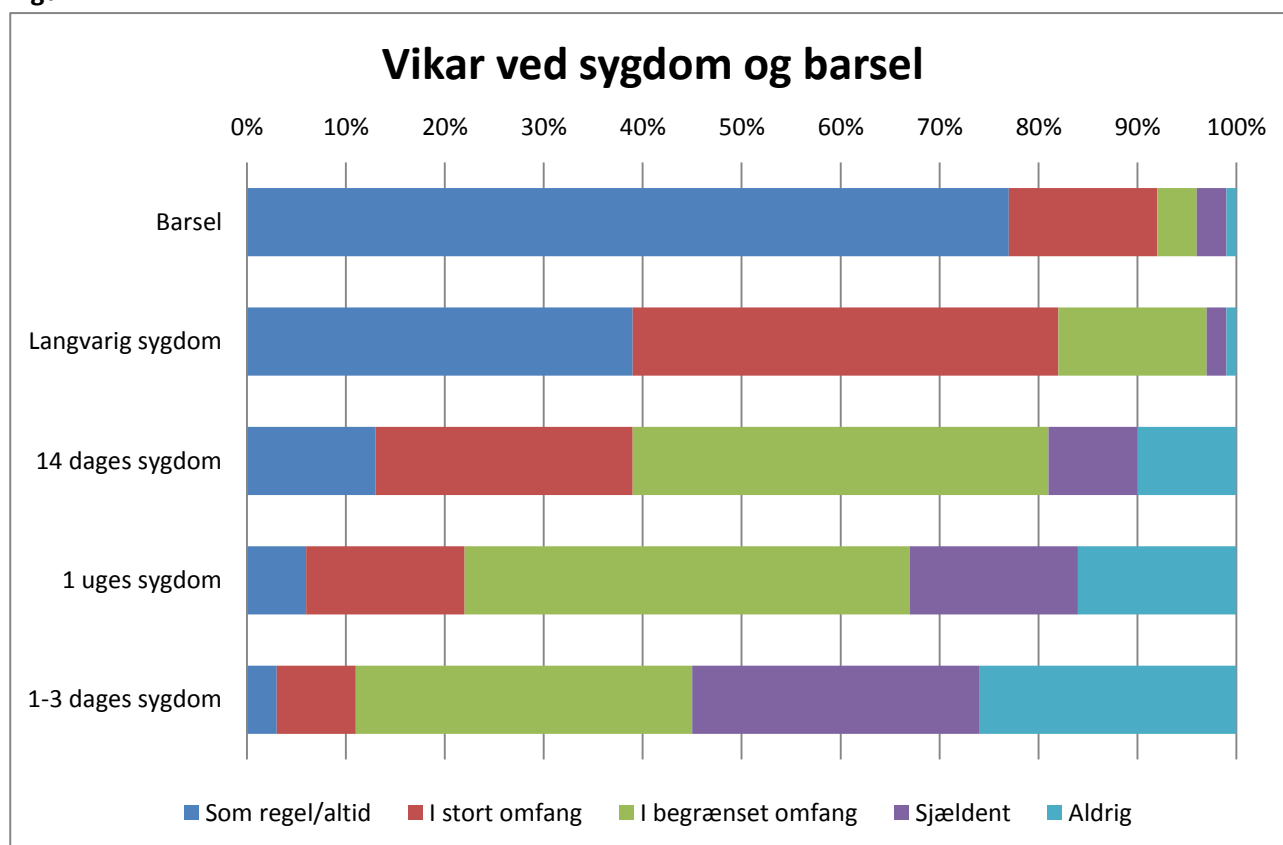
Figur 3

Antal børn pr. voksen er afgørende for børnegruppetørrelsen. Det påvises senere i rapporten, at børnegruppetørrelsen igen har en nær sammenhæng med omsorgen og kontakten med de enkelte forældre.

Som det fremgår af Figur 4, tages der som hovedregel vikar ved barsel og som regel også ved langvarig sygdom. Derimod er det begrænset, hvad der tages af vikar ved korterevarende sygdom. Besvarelserne vedr. vikarforbrug er stort set de samme som ved den sidste undersøgelse i 2012.

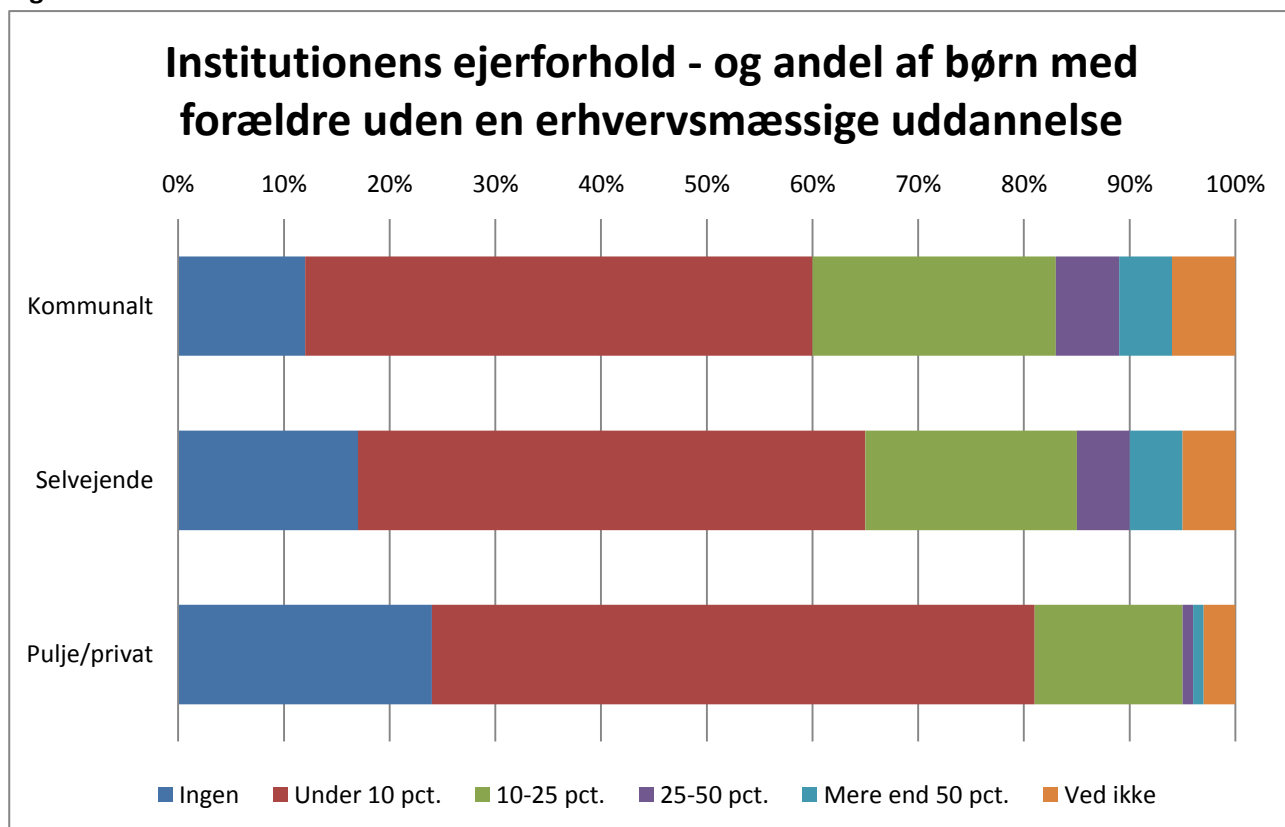
Figur 4

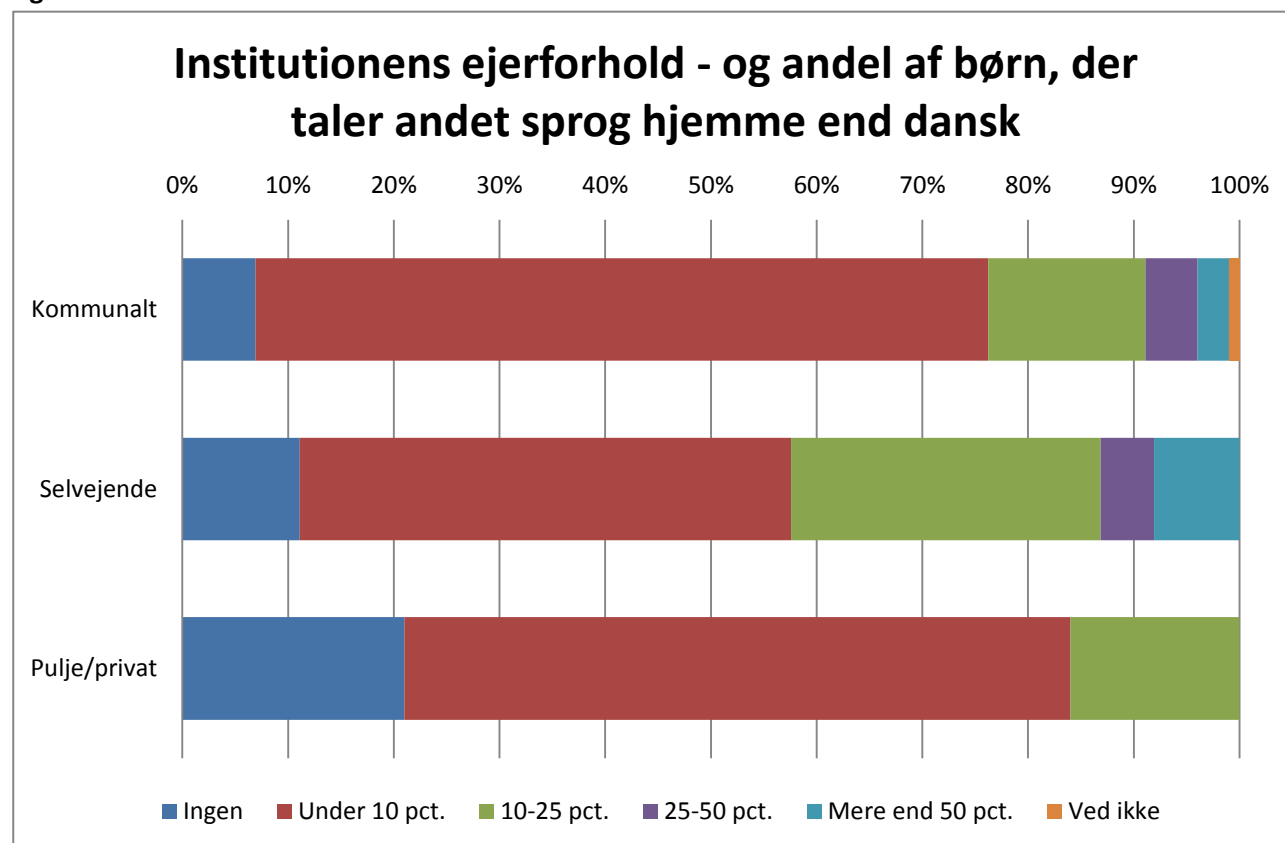
1.6. Børnenes baggrund

Afsnit 7 beskæftiger sig med børnenes baggrund. Som det fremgår af Figur 5 og Figur 6, er der ikke den store forskel mellem kommunale og selvejende institutioner, hvor det er kommunen, der står for pladsanvisningen. Derimod viser undersøgelsen, at privat- og puljeinstitutioner har en klart lavere andel end de andre institutioner af børn fra hjem med svag uddannelsesbaggrund og af børn fra de etniske minoriteter.

Figur 5

Figur 6

1.7. Dagens gang

Afsnit 8 og 9 beskæftiger sig med dagens gang i institutionen og på stuerne.

I 39 pct. af børnegrupperne er en medarbejder alene med gruppen i en time eller mere til daglig. 22 pct. af institutionerne har ikke på noget tidspunkt skemalagt tre medarbejdere til børnegruppen.

Mulighederne for at have mindst tre medarbejdere på en stue i en periode og undgå, at en voksen skal være alene med gruppen, hænger sammen med institutionens bemanning.

Overordnet er dagen i danske daginstitutioner præget af megen tid på legepladsen.

Godt en tredjedel af børnene er fast ude om formiddagen uanset vejret. Yderligere ca. en tredjedel er fast ude, hvis vejret er til det.

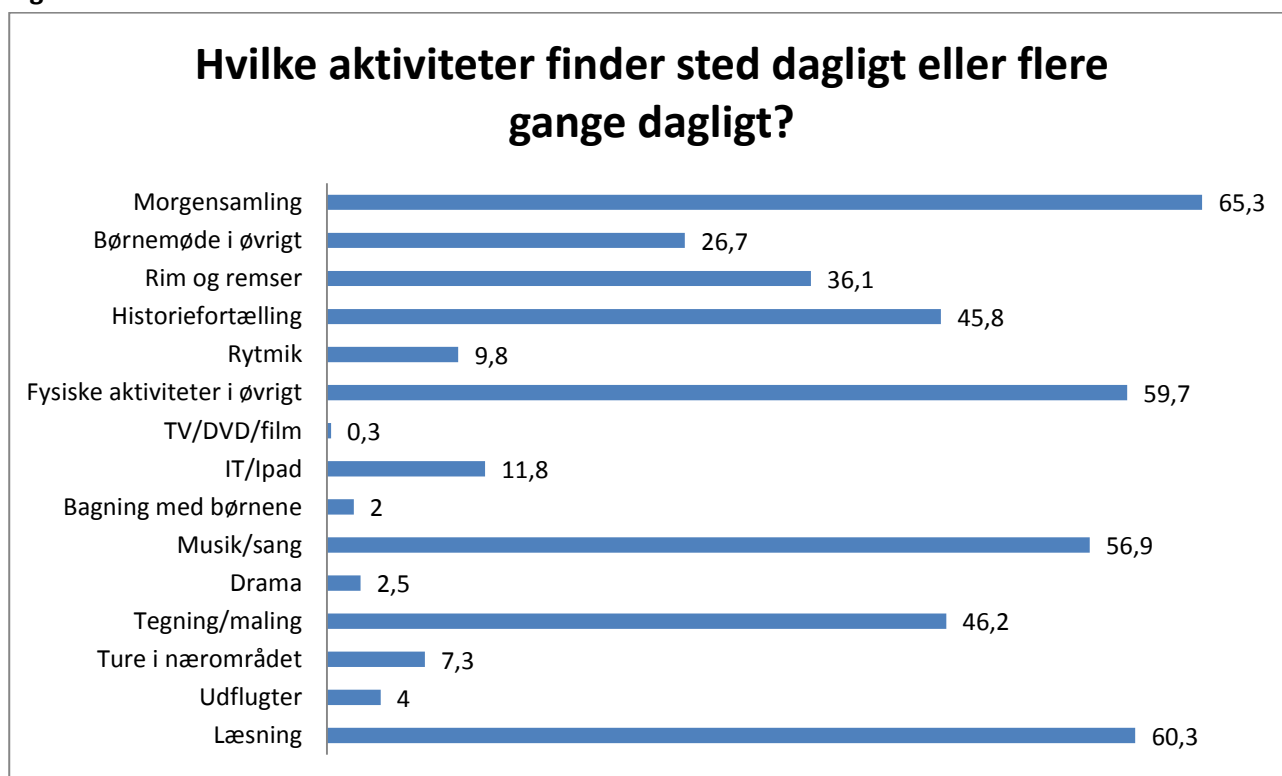
Om eftermiddagen er næsten alle børnehavebørn ude, mens det er mere forskelligt for vuggestuebørnene.

Udeopholdet om formiddagen varer godt 1 time. Typisk har man morgensamling, så kommer børnene ud, og ca. kl. 11 er der frokost. De fleste institutioner får også tid om formiddagen til aktiviteter, de voksne tilrettelægger. Typisk varer de omkring ½ time.

Om eftermiddagen varer udeopholdet typisk i to timer.

Figur 7 viser, hvilke aktiviteter, der finder sted dagligt eller flere gange dagligt.

Figur 7

Det ses, at en række aktiviteter, som typisk kræver få børn pr. voksen, ikke finder sted ret ofte de fleste steder. Det gælder bagning med børnene, drama, udflugter – og i nogen grad rytmik. Heller ikke IT m.v. bruges særlig ofte. Derimod er der ofte morgensamling, rim og remser/historiefortælling/læsning, tegning/maling samt forskellige fysiske aktiviteter.

1.8. Omsorg

I lighed med undersøgelserne i 2010 og 2012 har stuemedarbejderne fået en række spørgsmål, der belyser deres oplevelser, når det drejer sig om at sikre børnene tilstrækkelig omsorg, idet de er blevet spurgt, hvor hyppigt de har følgende oplevelser:

- *Du kan ikke nå at give et barn trøst*
- *Du har ikke tid til at tage dig af en konflikt mellem børn*
- *Du kan ikke tage dig af et barn med forstyrrende adfærd*
- *Du kan ikke tage dig af et barn, der har svært ved at komme med i legen*
- *Du får ikke snakket om et barn med problematisk adfærd med kollegerne*
- *Du har ikke tid til at opmuntre et barn, som har behov for anerkendelse*

I lighed med tidligere undersøgelser er der desuden dannet et samlet udtryk for svarpersonernes oplevelse af at kunne give omsorg. Svarpersonerne er delt i tre grupper:

- Svarpersoner, der i forhold til spørgsmålene om omsorg dagligt eller flere gange dagligt oplever problemer i forhold til omsorg
- Svarpersoner, der svarer sjældent eller aldrig til alle spørgsmål
- En mellemgruppe.

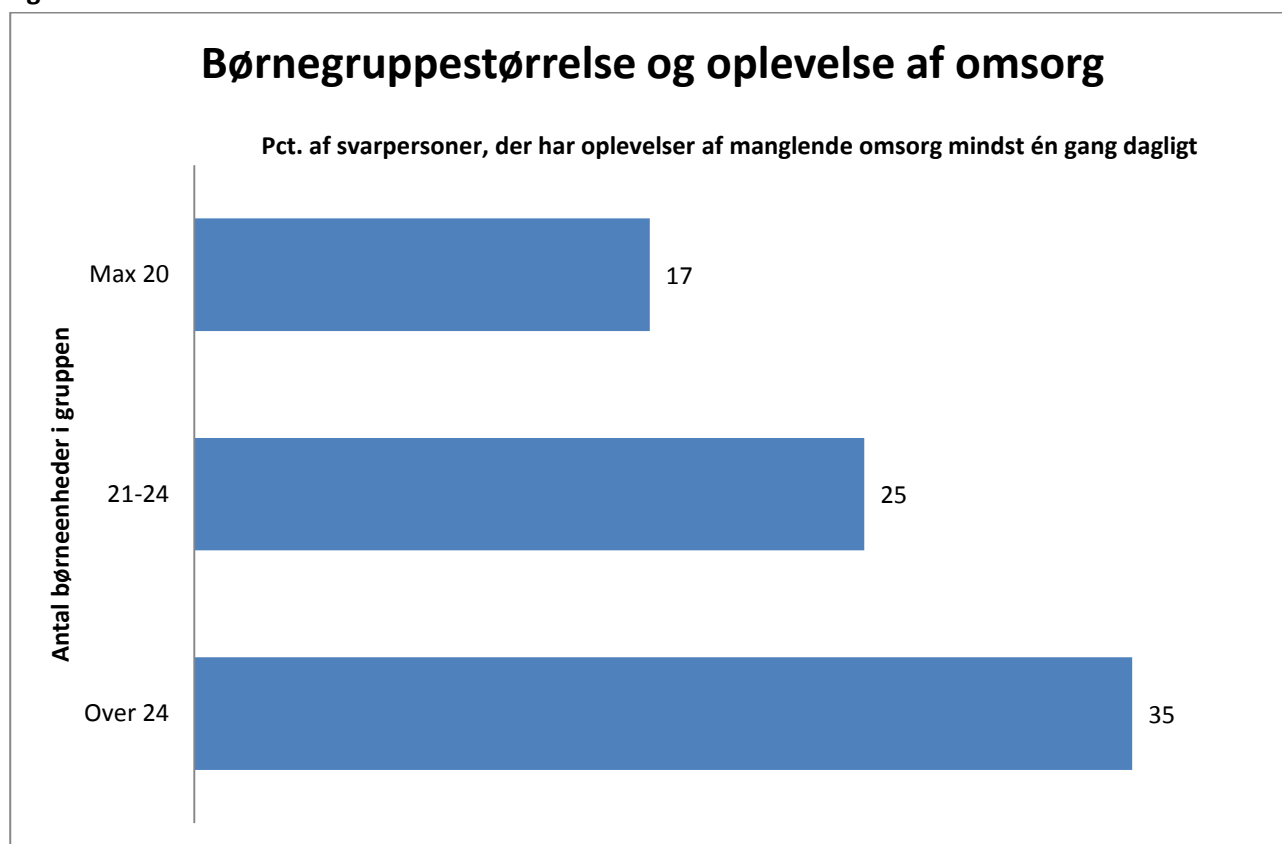
Udviklingen i besvarelserne er overraskende. I 2010 var der 36 pct. af svarpersonerne, der havde en af disse oplevelser dagligt eller flere gange dagligt. I 2012 var tallet 41 pct. Nu er det "kun" ca. en fjerdedel, der dagligt eller flere gange dagligt ikke oplever at kunne give tilstrækkelig omsorg. Dette tal er naturligvis også utilfredsstillende.

Samtaler med en række institutionsledere viser imidlertid samstemmende, at der faktisk er kommet mere fokus på omsorg det seneste år. En række undersøgelser (herunder FOAs) og inklusionsdebatten har medvirket til en ændret praksis rigtig mange steder, så man i højere grad diskuterer enkeltbørns trivsel frem for aktiviteter for gruppen.

Dette kunne for så vidt være et argument for at hævde, at omsorg hænger sammen med ressourcemangel, men blot afspejler en dårlig tilrettelæggelse af arbejdet.

Som det fremgår af Figur 8, er det imidlertid heller ikke en tilstrækkelig forklaring.

Figur 8

Figuren viser, at store børnegrupper – alt andet lige – betyder fordoblet risiko for, at personalet daglig har oplevelser med manglende omsorg. Bemandingen er som nævnt afgørende for gruppestørrelsen.

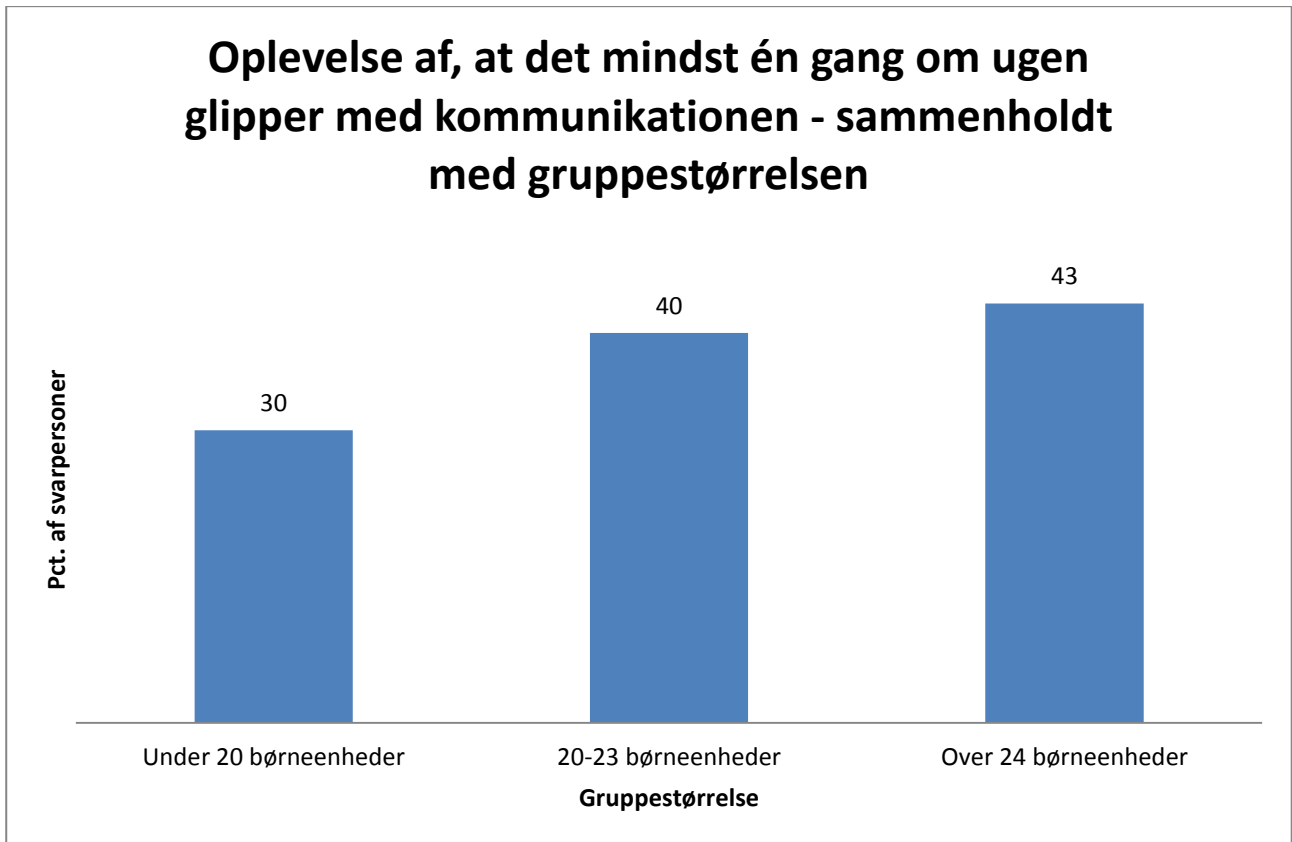
I tilsvarende analyser i tidligere undersøgelser blev oplevelsen af omsorg direkte sammenholdt med personalestandard, dvs. antal børn pr. voksen. Når gruppestørrelsen er valgt som parameter i denne undersøgelse, er det af undersøgelsestekniske årsager¹. Som hovedregel udtrykker de to udtryk dog det samme: Hvis der er mange børn pr. voksen i hele institutionen, er der ofte også mange børn i den enkelte gruppe. Dette fremgår også direkte af Tabel 6.4.

Så selv om man kan opnå bedre omsorg gennem bedre prioritering, er en god bemanding også afgørende.

¹ Undersøgelsen bygger på to skemaer: Et til lederne og et til en medarbejder på en stue. Oplevelsen af omsorg er belyst i stueskemaet. Her findes også oplysninger om børnetal for den konkrete stue. Institutionens samlede bemanding er belyst i lederskemaet. Lederskemaet gør det også muligt at beregne en gennemsnitlig gruppestørrelse for institutionen. Desværre har der været for få svar fra *samme* institution af *begge* skemaer til, at man kan koble data i så stort tal, at det giver sikre analyser. Ved analyser af gruppestørrelsens betydning er helt usædvanlige gruppestørrelser (fx over 28 børneenheder) taget fra, da det ofte vil være udtryk for, at man har en speciel struktur.

Som det fremgår af Figur 9 er gruppestørrelsen også afgørende for, om de ansatte oplever, at det glipper på et andet vigtigt område, nemlig i kommunikationen med forældrene om barnets hverdag.

Figur 9

2. Udviklingstendenser – hvad er der sket med de 500 mio. kr.

I aftalen om kommunernes økonomi for 2013 hedder det bl.a.:

”Med finansloven for 2012 er der afsat 500 mio. kr. til bedre normeringer i dagtilbud fra 2013 og frem. Regeringen og KL er enige om, at midlerne fordeles som et tilskud til kommunerne ud fra antallet af 0-5-årige børn i kommunerne. Der er enighed om, at prioriteringen vil indebære en styrkelse af kvaliteten i dagtilbud.”

Et vigtigt spørgsmål i forbindelse med dette års institutionsrundspørge har været at få afklaret, hvordan budgetter og personalenormering har udviklet sig de senere år – og specielt fra 2012 til 2013.

Målsætningen er indarbejdet i den aftale, regeringen indgik med KL i juni 2012 om rammerne for den kommunale økonomi 2013. Styringen af aftalen er dog svag, men på længere sigt skal der arbejdes med ideen om minimumsnormeringer.

Udviklingen i personalenormeringen kan gøres op på to måder:

- 1) Man kan se på, hvordan bemanningen ser ud i den enkelte institution sammenlignet med sidste år. Det er den metode, som er anvendt i denne undersøgelse. Den viser den faktiske normeringsudvikling.
- 2) Man kan se på, hvad de enkelte kommuner har besluttet. Det er den metode, der fx blev anvendt af Bureau 2000 i forbindelse med kommunerundspørgeren nytår 2013.

Problemet med den sidste metode er, at den har svært ved at tage højde for budgettiltag, der ikke direkte er målrettet dagtilbud. Mange kommuner har haft vedtagelser om generelle besparelser – eksempelvis 1 pct. på alle driftskonti. Dette kan igen betyde, at kommunerne fx reducerer det beløb pr. barn, der gives til de enkelte daginstitutioner, med 1 pct. i faste priser. Og dette kan igen få lederne af de enkelte dagtilbud til at skære et par personaletimer næste gang der er en ledig stilling.

Hvis man så spørger kommunen: Har I sparet på daginstitutionerne? – vil kommunen svare Nej. Og der er jo heller ikke lavet særlige sparetiltag på daginstitutionsområdet.

Spørger man derimod institutionen: Forventer I at have færre personaletimer? – vil institutionen svare Ja.

En af de ”tekniske” vanskeligheder ved at opgøre udviklingen i bemanningen er netop, at det ofte slet ikke er kommunen, men det enkelte dagtilbud, der bestemmer, om de midler, man har, skal bruges til ekstra personale eller til noget andet.

Dette fremgår af Tabel 2.1., der viser, hvilke budgetprincipper der anvendes.

Tabel 2.1. Hvilke budgetprincipper anvendes?

Princip	Pct. af institutionsbørn under skolealderen, der går i dagtilbud med dette princip
Institutionerne modtager et ensartet grundbeløb pr. barn/børneenhed	56
Institutionerne modtager et grundbeløb og derudover et ensartet grundbeløb pr. barn/børneenhed	19
Budgettet beregnes enkeltvis for institutionerne	12
Andre principper	14
I alt	100

Princippet *"Institutionerne modtager et ensartet grundbeløb pr. barn/børneenhed"* er, som det ses, det mest almindelige og bruges for mere end halvdelen af børnene. Som administrativt princip er det let at håndtere for kommunen.

Princippet *"Institutionerne modtager et grundbeløb og derudover et ensartet grundbeløb pr. barn/børneenhed"* giver især mulighed for at tage højde for det forhold, at fx små institutioner kan have relativt større udgifter til administration m.v. end større institutioner. Mange kommuner ønsker imidlertid at tynde ud i de små institutioner og ønsker derfor ikke budgetprincipper, der er til gavn for de små enheder.

Princippet *"Budgettet beregnes enkeltvis for institutionerne"* er det klassiske budgetteringsprincip, hvor man fx ud fra nogle normeringsprincipper og nogle principper for udgifter til materialer, opvarmning m.v. beregner, hvad udgifterne vil være for hver enkelt institution. Dette princip blev anvendt overalt i starten af 80'erne, men en gradvis decentralisering betyder, at det kun anvendes for ca. 12 pct. af institutionsmassen i dag.

Gruppen *"Andre principper"* omfatter navnlig ordninger, hvor man fx har sociale vægte, men i øvrigt tildeler institutionen en ramme, som den disponerer ud fra.

Langt de fleste institutioner får en budgetramme og tager selv stilling til, hvor meget der skal gå til løn hhv. andre udgifter – og også, om lønudgifterne skal anvendes på personalegrupper med høj eller lav løn.

I praksis er der imidlertid en tæt sammenhæng mellem budgetter og personaleudgifter, idet lønningerne er langt den største post på institutionernes budgetter, jf. Tabel 2.2.

Tabel 2.2. Lønninger i pct. af driftsudgifter ifølge kommunernes 2013-budgetter.

	Udgifter ekskl. beregnede omkostninger mio. kr.	Lønninger mio. kr.	Lønninger i pct.
Vuggestuer	1.256	944	75,2
Børnehaver	4.323	3.318	76,8
Integrerede daginstitutioner	17.836	14.056	78,8
I alt	23.415	18.318	78,2

Kilde: Statistikbanken

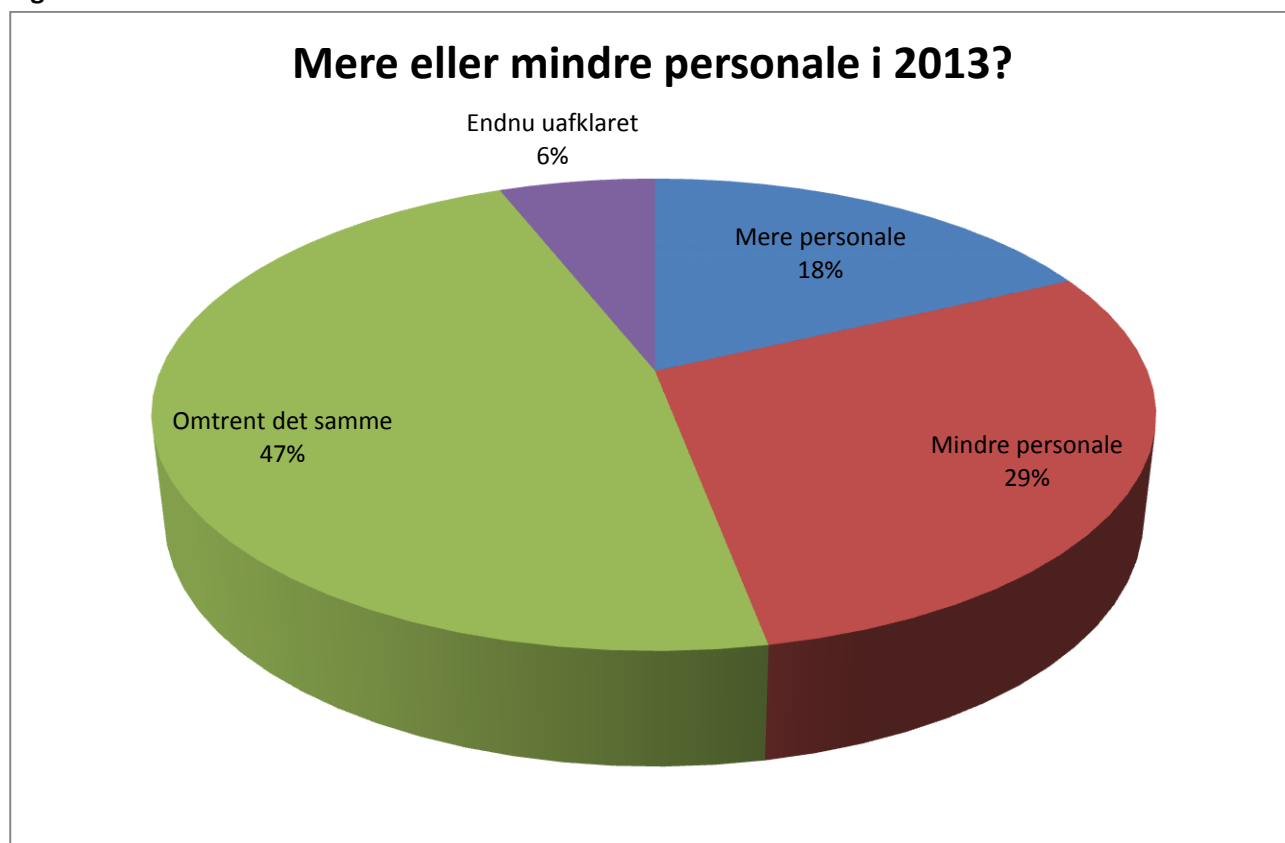
Adspurgt om udviklingen i kronebeløb pr. barn fra 2012 til 2013 viser svarene et svagt *fald* i faste priser².

Man må imidlertid have forventet en stigning i beløbet pr. barn på ca. 2,1 pct., hvis de 500 mio. kr. var blevet anvendt efter hensigten. Dette er beregnet således: Der er afsat 500 mio. kr. netto til forbedringer i dagtilbud. Inkl. en højere forældreandel svarer dette til ca. 625 mio. kr. – eller en stigning på 2,7 pct. af de budgetterede lønudgifter, som de fremgår af Tabel 2.2. Da lønnen udgør 78 pct. af institutionernes driftsudgifter, kunne man vente en virkning for de samlede omkostninger pr. barn på 2,1 pct.

På spørgsmålet, om institutionen regner med, at den med 2013-budgettet får råd til mere eller mindre i forhold til 2012-budgettet, svarer 16 pct., at de får råd til mere. 16 pct. svarer, at de får råd til mindre, mens resten mener, det vil være omtrent uændret.

Lederne har fået følgende spørgsmål: *”Forventer du, at institutionen/dagtilbuddet i løbet af foråret får en højere/lavere bemanding end sidste år? (Der ses bort fra ændringer, der kan henføres til ændret børnetal)”* Svarfordelingen fremgår af Figur 10.

Figur 10

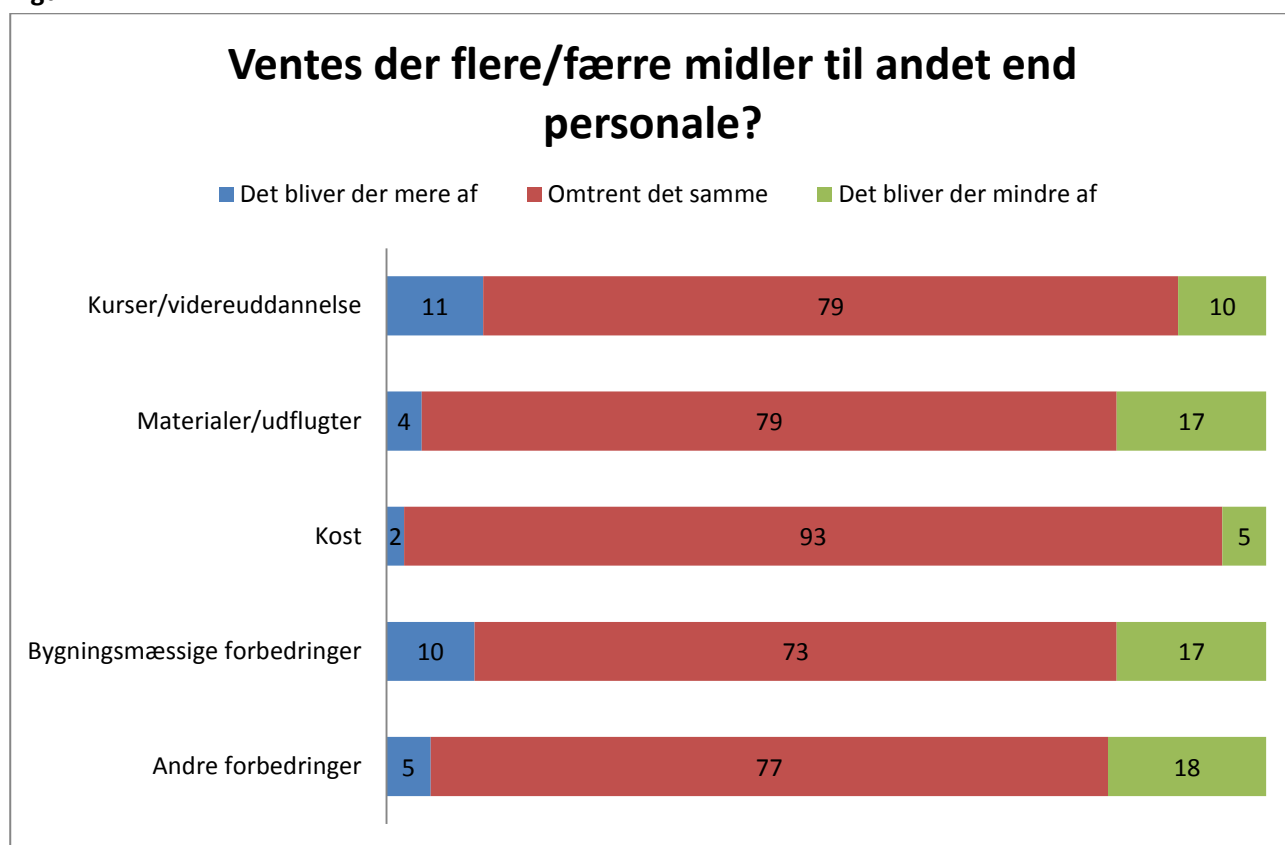
² Faldet er på ca. 0,1 pct. for vuggestuebørn og 0,3 pct. for børnehavebørn, hvis man regner med en prisudvikling på 1,5 pct.

Det ses, at der er flere institutioner, hvor man forventer færre medarbejdertimer end institutioner, der forventer flere medarbejdertimer³.

En mindre andel af de institutioner, hvor der kommer mere personale, venter mærkbare forbedringer. Tager man nettoudviklingen i personaletimer (dvs. trækker forringelser fra forbedringer), kan man derfor konstatere, at der i gennemsnit ventes 0,1 ekstra personaletime til uddannede pædagoger og 0,9 ekstra personaletime til pædagogmedhjælpere og pædagogiske assistenter. Dvs. samlet én ekstra personaletime pr. uge pr. institution. Dette svarer på landsplan til godt 100 fuldtidsansatte, hvilket kun er en brøkdel af, hvad finanslovsaftalen satte i udsigt.⁴

Man kunne nu tænke sig, at pengene i stedet var anvendt til andre forbedringer i institutionerne, men som det fremgår af Figur 11, synes det ikke at være tilfældet.

Figur 11

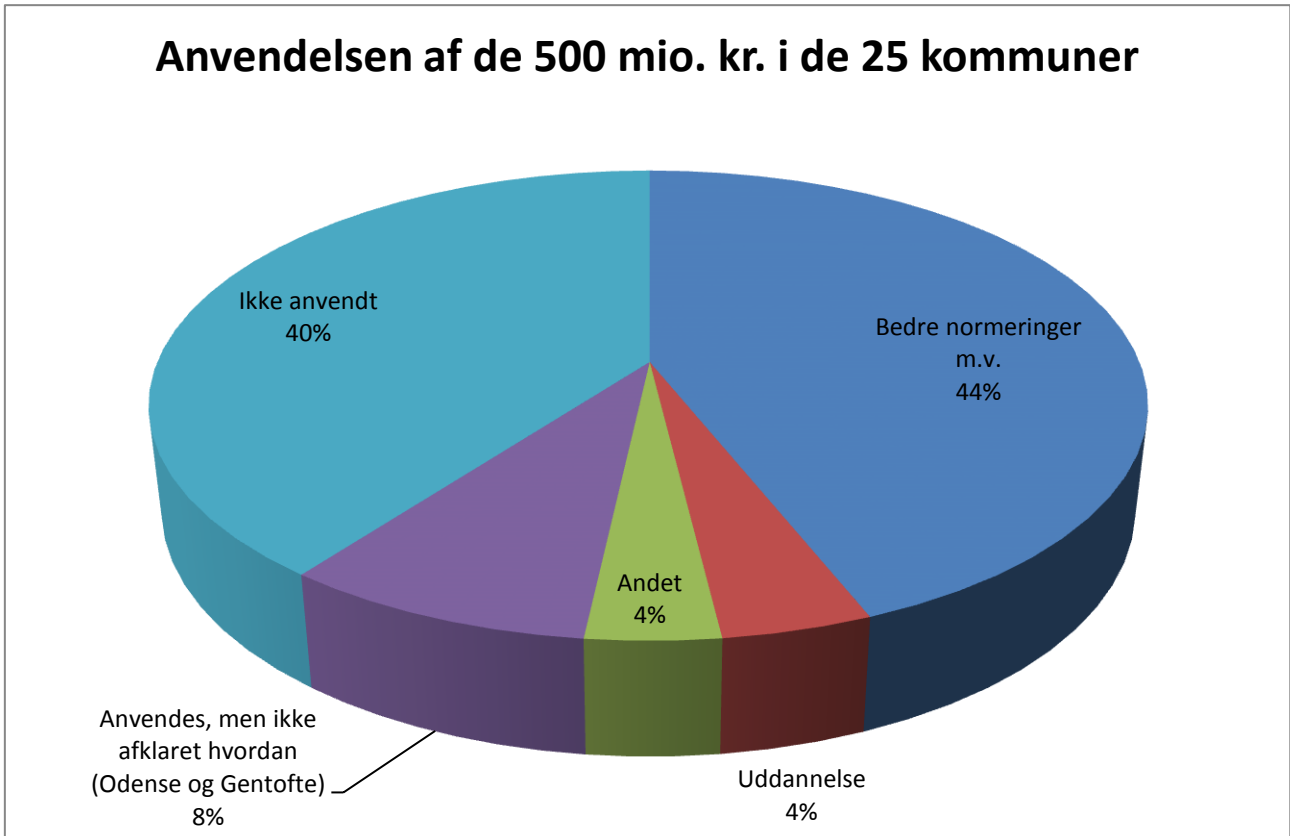

³ Svarfordelingen i Figuren er vægtet kommunevis i forhold til undersøgelsens andel af indskrevne børn under skolealderen. Uden vægtning er der 20 pct., der forventer mere personale, og 27 pct., der forventer mindre personale. Dette kan hænge sammen med den store svarprocent i København.

⁴ Opgørelsen rummer en vis usikkerhed, men sandsynligvis er nettotallet mellem 0 og 200 fuldtidsansatte.

Rundspørgen til institutionerne tegner et klart mere negativt billede af udviklingen det seneste år end den rundspørge til kommunerne, Bureau 2000 gennemførte ved årsskiftet 2012/13. Her nåede man frem til, at knap halvdelen af de 25 største kommuner ville anvende kvalitetsmidlerne i hvert fald delvis, jf. Figur 12.

Figur 12

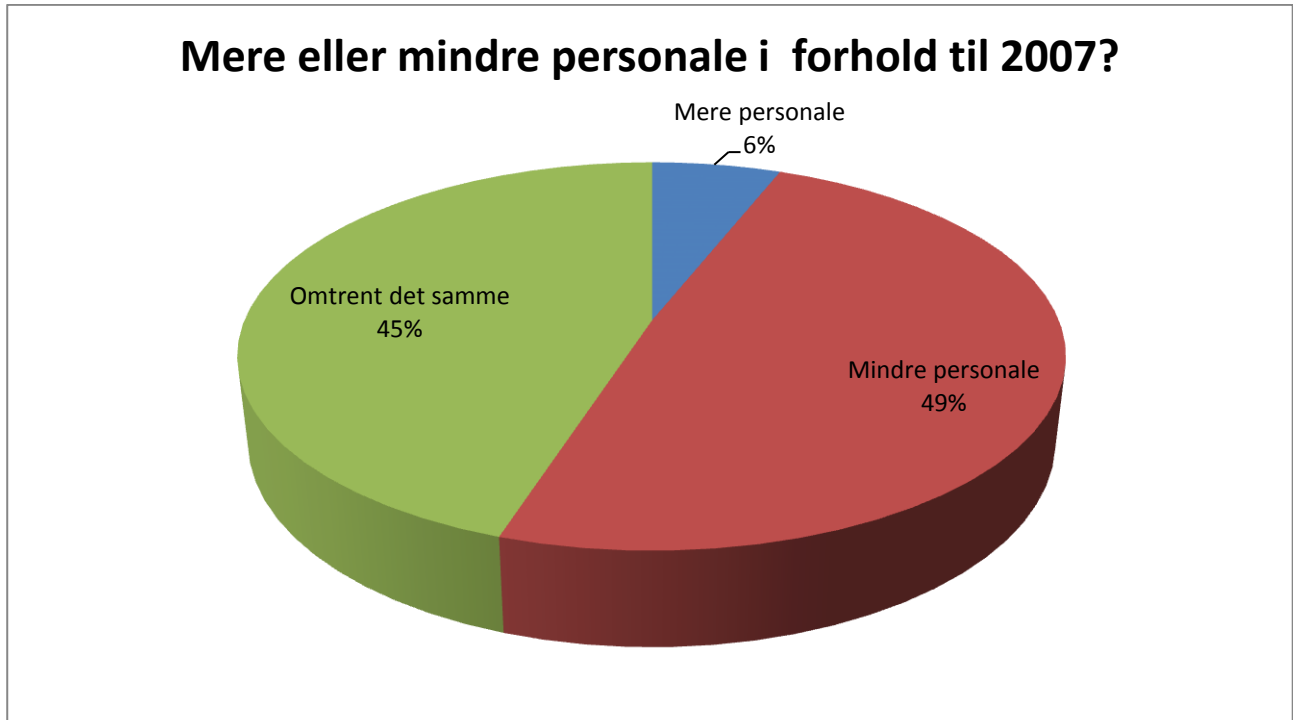

Kommunerundspørgen tog imidlertid som nævnt ikke højde for, at en del af de kommuner, der ikke har anvendt kvalitetsmidlerne, har gennemført direkte reduktioner i personalet – ofte som ”grønthøsterbesparelser” i det samlede kommunale budget. Dette er formentlig hovedårsagen til, at nettoresultatet i nærværende undersøgelse bliver stort set uændret personalestandard.

Lederne er også blevet bedt om at vurdere udviklingen siden 2007, da kommunalreformen trådte i kraft.⁵

Figur 13 viser ledernes vurdering af udviklingen i bemanningen.

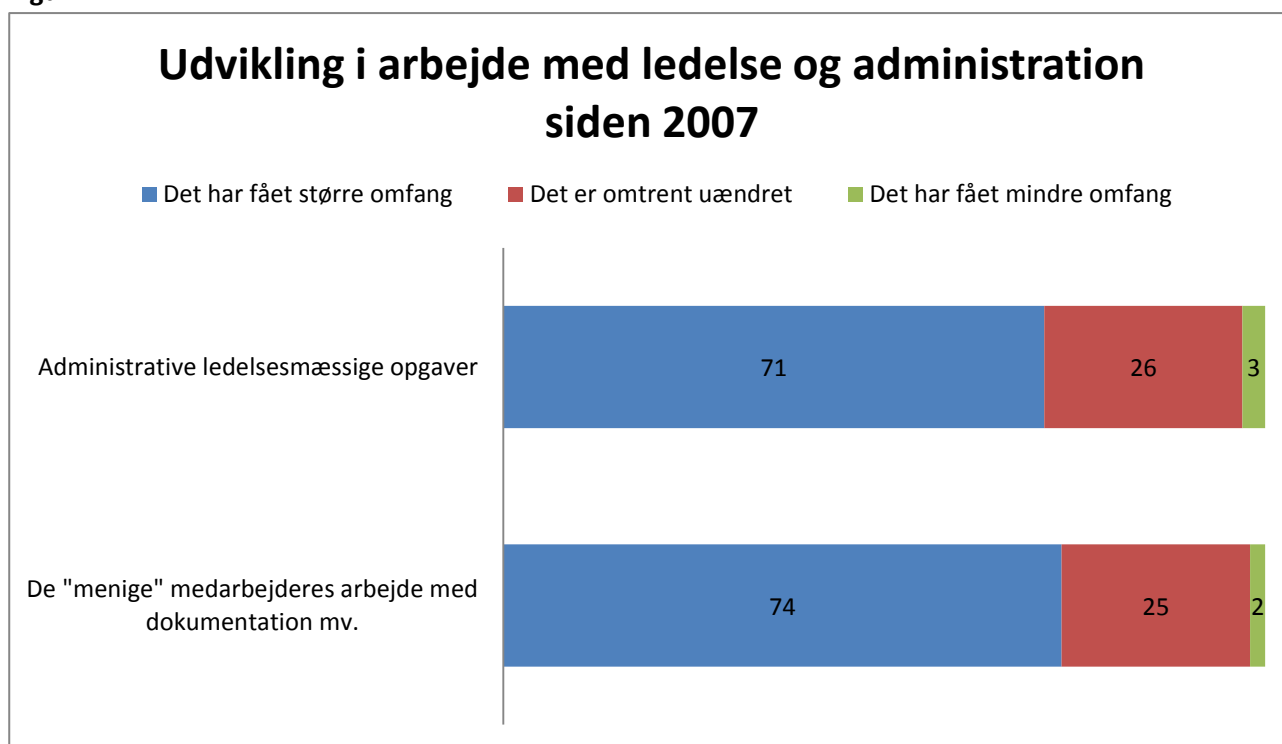
Figur 13

Figur 14 viser desuden, hvordan lederne vurderer, at udviklingen har været med hensyn til opgaver med ledelse, administration og dokumentation siden 2007.

⁵ 60 pct. af svarpersonerne var ledere i samme institution i 2007, og yderligere 10 pct. arbejdede i samme institution, men ikke som ledere.

Figur 14

Samlet vurderer lederne, at man siden 2007 netto har mistet 20 medarbejdertimer pr. institution. Der anvendes ca. 5 timer mere pr. institution til ledelse og administration, mens de enkelte medarbejdere i gennemsnit anvender ca. 1,5 time pr. medarbejder på opgaver med dokumentation m.v.

Det svarer alt i alt til en reduktion i det mandskab, der varetager institutionens kerneopgaver, på ca. 10 pct. siden 2007, hvoraf halvdelen kan henføres til direkte personalereduktioner, mens halvdelen skyldes øget arbejde med administration, dokumentation m.v.

8 pct. af institutionerne modtager sponsorstøtte eller lignende som et tilskud til driften. De fleste steder er der tale om støtte- og forældreforeninger. Men der ydes også støtte til konkrete opgaver fra fonde m.v., fx Trygfonden, Grøn Energi, Matas Miljøfond, Erhvervsråd Fejø, Sparekassen Kronjylland.

3. Ejerforhold. Områdeledelse

Som det fremgår af Tabel 3.1., er dagtilbuddene overvejende kommunale.

Tabel 3.1. Dagtilbud og småbørn fordelt efter ejerforhold.

	Pct. af dagtilbud. Undersøgelsen	Pct. af småbørn. Undersøgelsen	Danmarks Statistik 2011. Pct. af børn
Kommunalt	52	69	78
Selvejende	24	18	18
Privat	18	11	5
Puljeordning	5	2	
Landsbyordning	1	.	0
I alt	100	100	100

Ved sammenligning med Danmarks Statistiks (DSt) tal må man være opmærksom på, at Danmarks Statistik ikke foretager en opgørelse af område-/klyngeinstitutioner. De enkelte daginstitutioner under en fælles ledelse tæller derfor som hver sin institution i DSts opgørelse. I tabellen ovenfor har Bureau 2000 derimod regnet område-/klyngeinstitutioner som ét dagtilbud. DSt skelner heller ikke mellem privat- og puljeinstitutioner. Det bemærkes, at der er sket en betydelig vækst i antallet af privatinstitutioner de sidste par år. Alligevel tyder tabellen på en lidt højere deltagelse i undersøgelsen fra privatinstitutioner end fra kommunale institutioner.

Som det fremgår af Tabel 3.2., er kun en fjerdedel af dagtilbuddene områder/klynger, men da disse tilbud omfatter flere lokale børnehuse, har de et stort gennemsnitligt børnetal. De omfatter derfor godt halvdelen af de børn under skolealderen, der er indskrevet.

Tabel 3.2. Dagtilbud fordelt efter områdeledelse

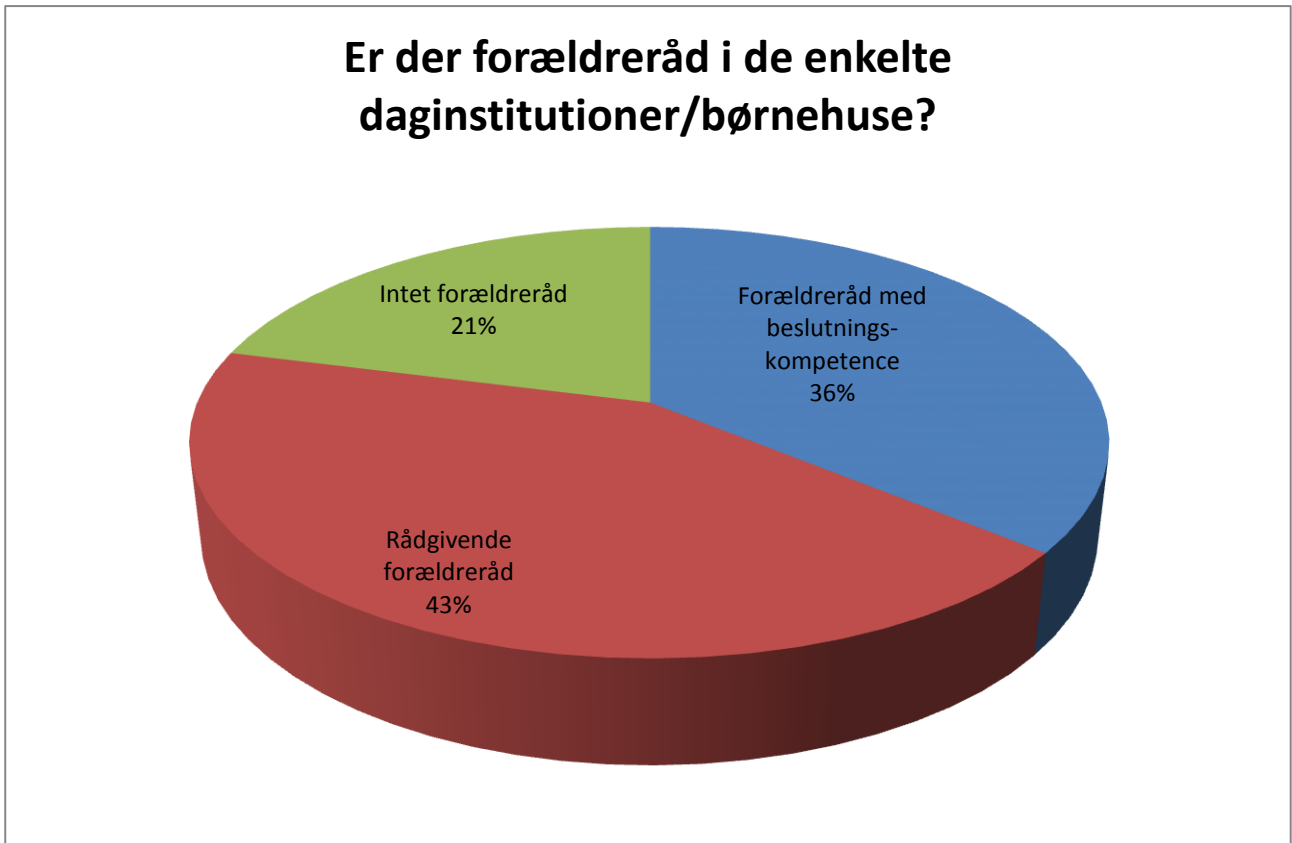
	Pct. af dagtilbud	Pct. af børneenheder
Områdeledelse	24	54
Ikke områdeledelse	76	46
I alt	100	100

Områdeinstitutionerne/klyngerne omfatter i gennemsnit 3,9 børnehuse/daginstitutioner med sammenlagt 206 børn. De enkeltstående daginstitutioner har i gennemsnit 60 børn.

Hvis man har en område-/klyngeinstitution, er forældrebestyrelsen efter loven valgt for det samlede dagtilbud. De enkelte kommuner/dagtilbud kan dog beslutte, at der skal være en forældrerepræsentation i de enkelte institutioner/huse. Der er stor forskel på, hvilken formaliseret forældreindflydelse, der er her. Dette fremgår af Figur 15. Kun godt 1/3 af områdeinstitutionerne har forældreråd med beslutningskompetence i lokalinstitutionerne.

Figur 15

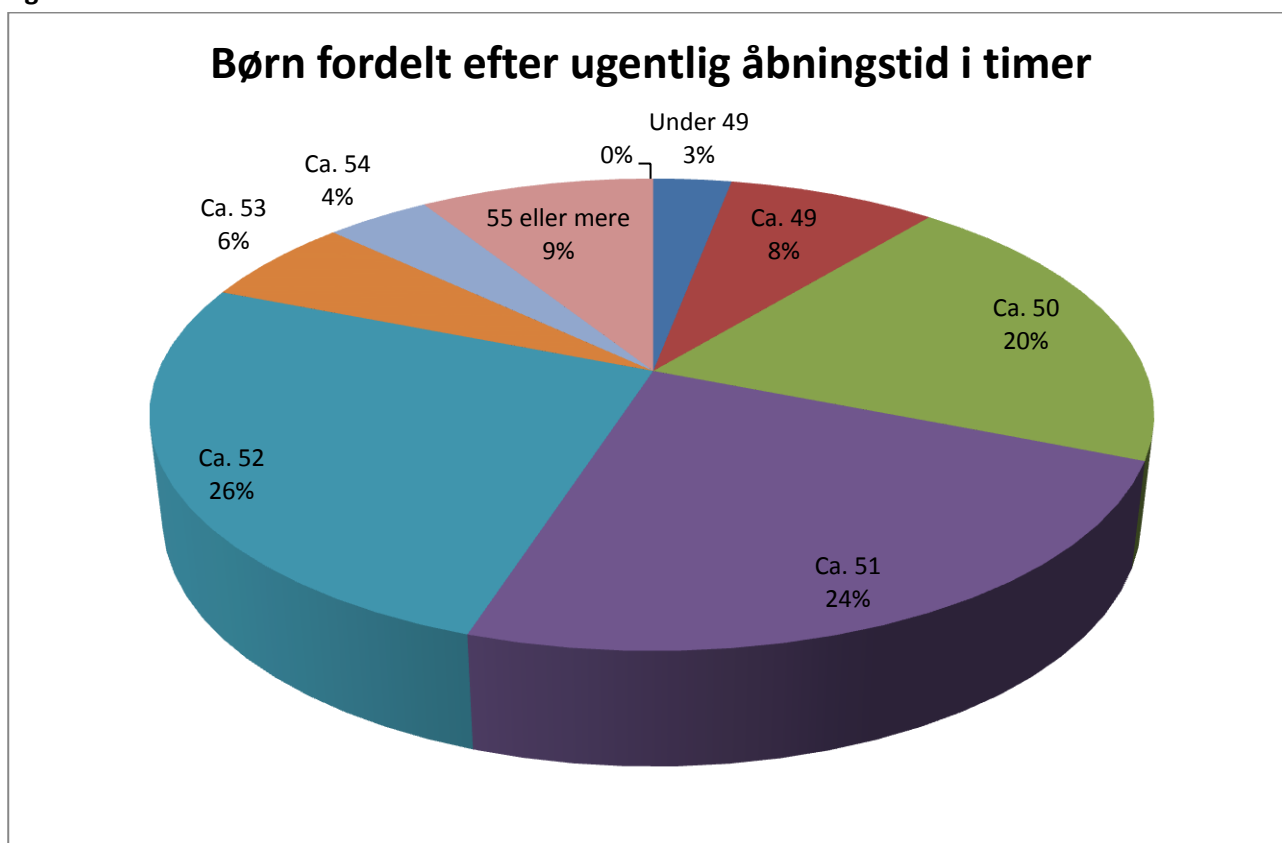
29 pct. af daginstitutionerne/dagtilbuddene har fået tillagt særlige opgaver.

- 8 pct. rummer således en handicapgruppe
- 7 pct. har særlige opgaver over for udsatte familier
- 4 pct. varetager tilsyn med dagplejen
- 4 pct. har sproggrupper eller anden særlig sprogindsats
- 1 pct. giver særlig støtte til for tidligt fødte børn
- 1 pct. har en familierettet indsats

4. Åbningstider og ferielukning

Den gennemsnitligt ugentlige åbningstid er 51,7 timer⁶. 70 pct. af børnene går i institutioner, der er åbne 50-52 timer om ugen, jf. Figur 16⁷.

Figur 16

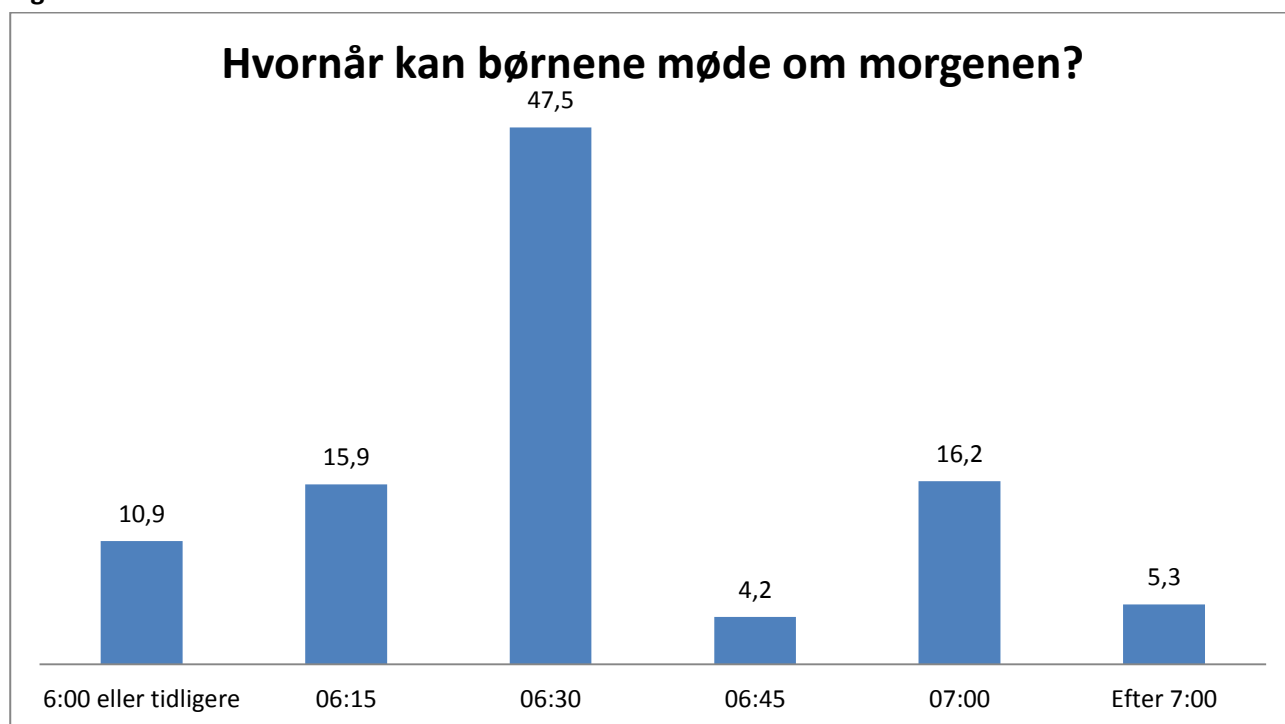

⁶ Vægtet efter børnetal.

⁷ I Figuren er der afrundet til nærmeste hele timetal.

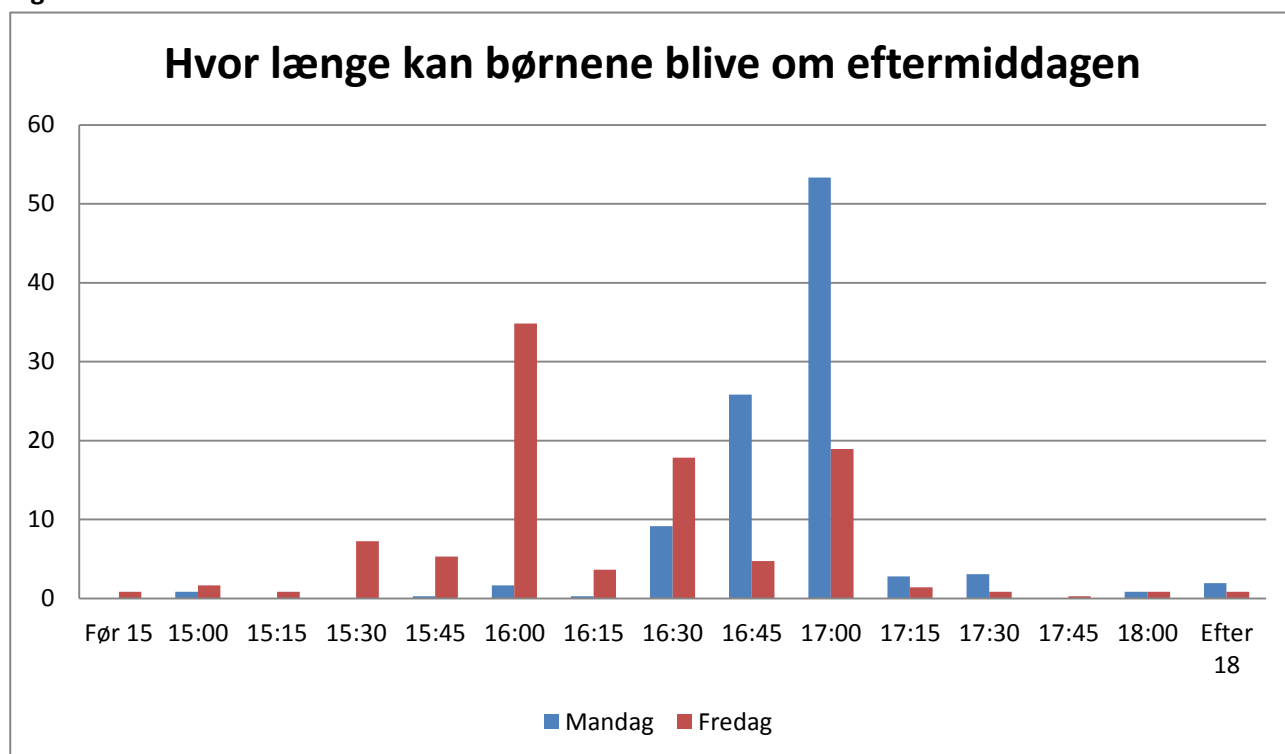
Institutionerne åbner i gennemsnit kl. 6:35. Figur 17 viser børn fordelt på, hvornår de har mulighed for at komme.

Figur 17

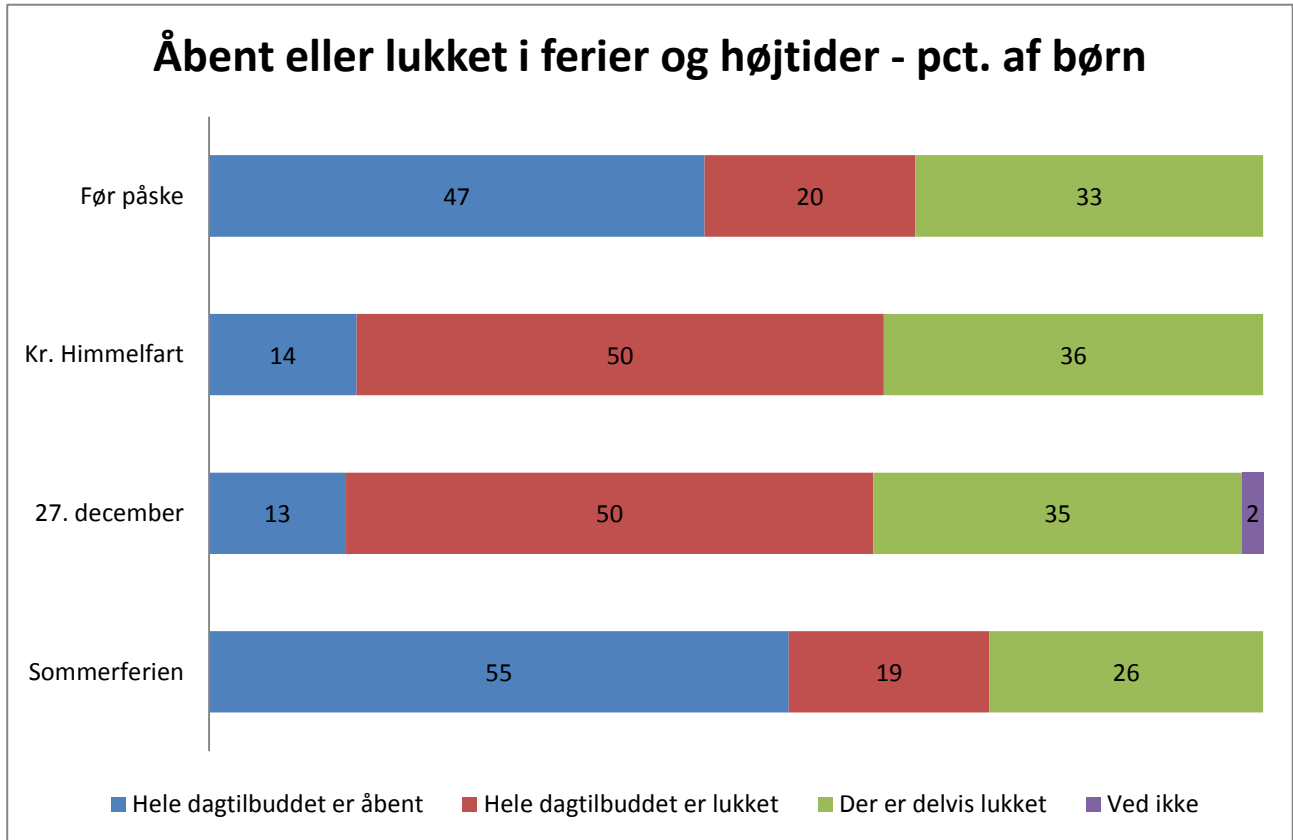
Den gennemsnitlige lukketid er 17:02 – dog 16:28 om fredagen. Figur 18 viser, hvordan lukketiderne fordeler sig.

Figur 18

Ser vi på ferier og helligdage, viser Figur 19, hvornår der er åbent for børnene. I en del områdeinstitutioner holdes nogle lokalinstitutioner lukket, mens børnene kan blive passet i andre lokalinstitutioner.

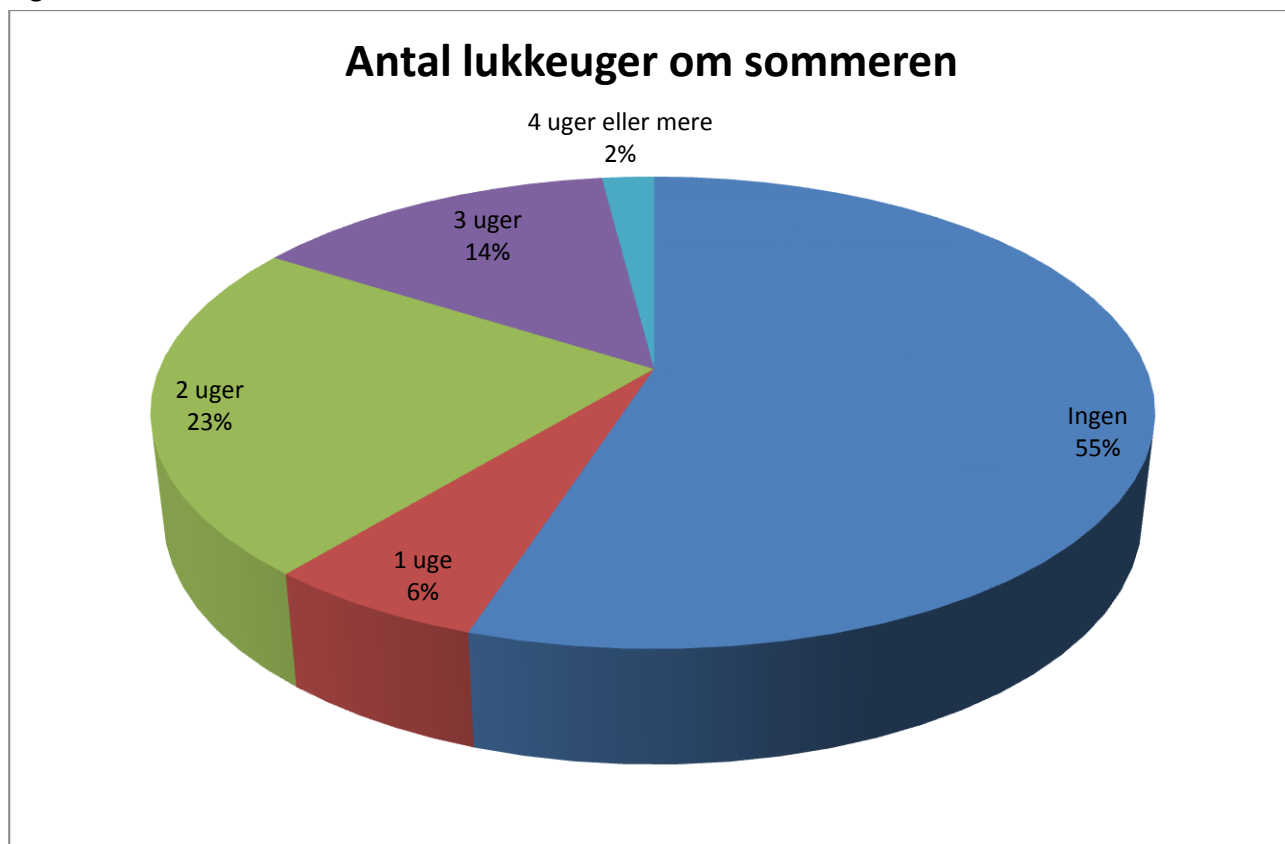
Figur 19

Det ses, at knap halvdelen af børnene er i dagtilbud, som har hel eller delvis sommerferielukning.

Endelig viser Figur 20, i hvor mange uger der ventes sommerlukning i 2013.

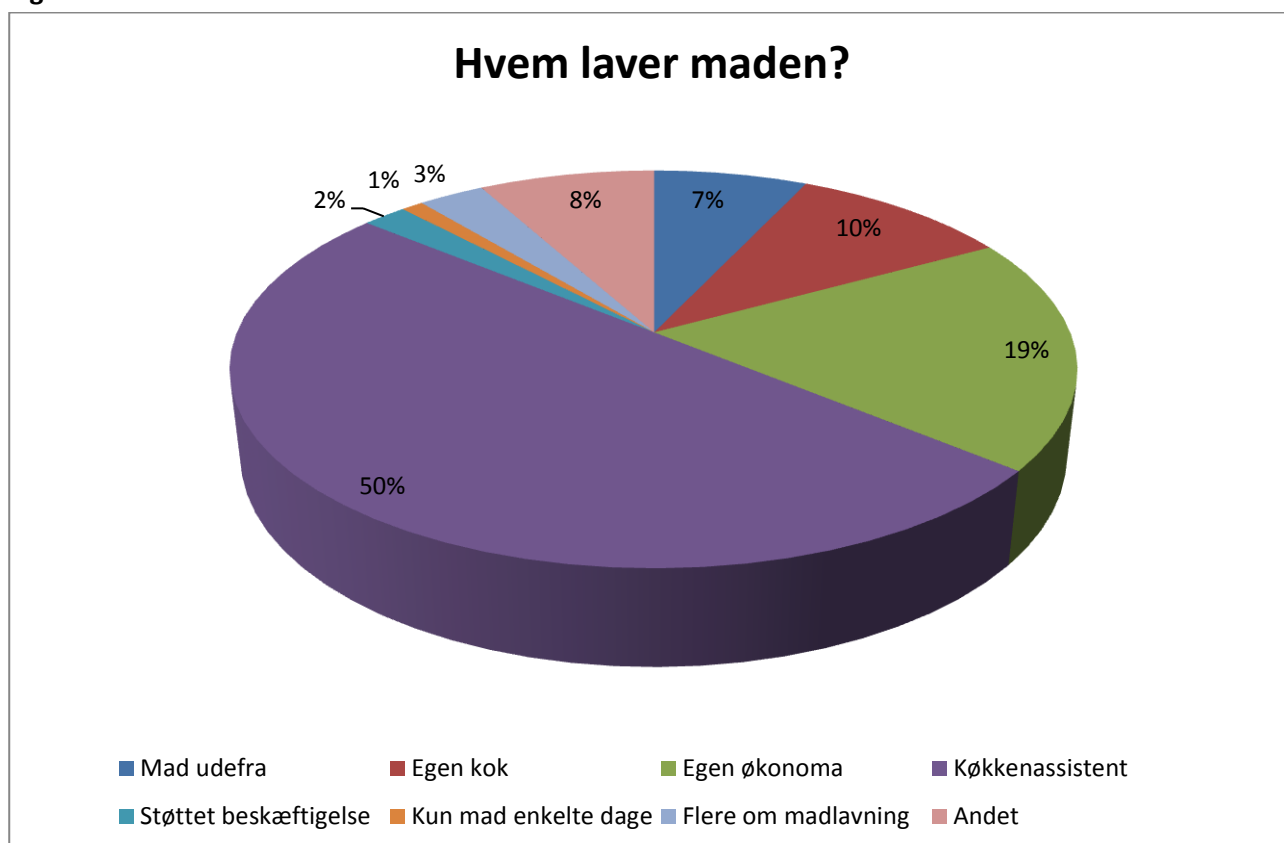
Figur 20

5. Mad

72 pct. af vuggestuebørnene og 31 pct. af børnehavebørnene får frokost tilberedt af institutionen. Som det fremgår af Figur 21, står køkkenassistenterne for halvdelen af maden. Kun 7 pct. får mad udefra.

Figur 21

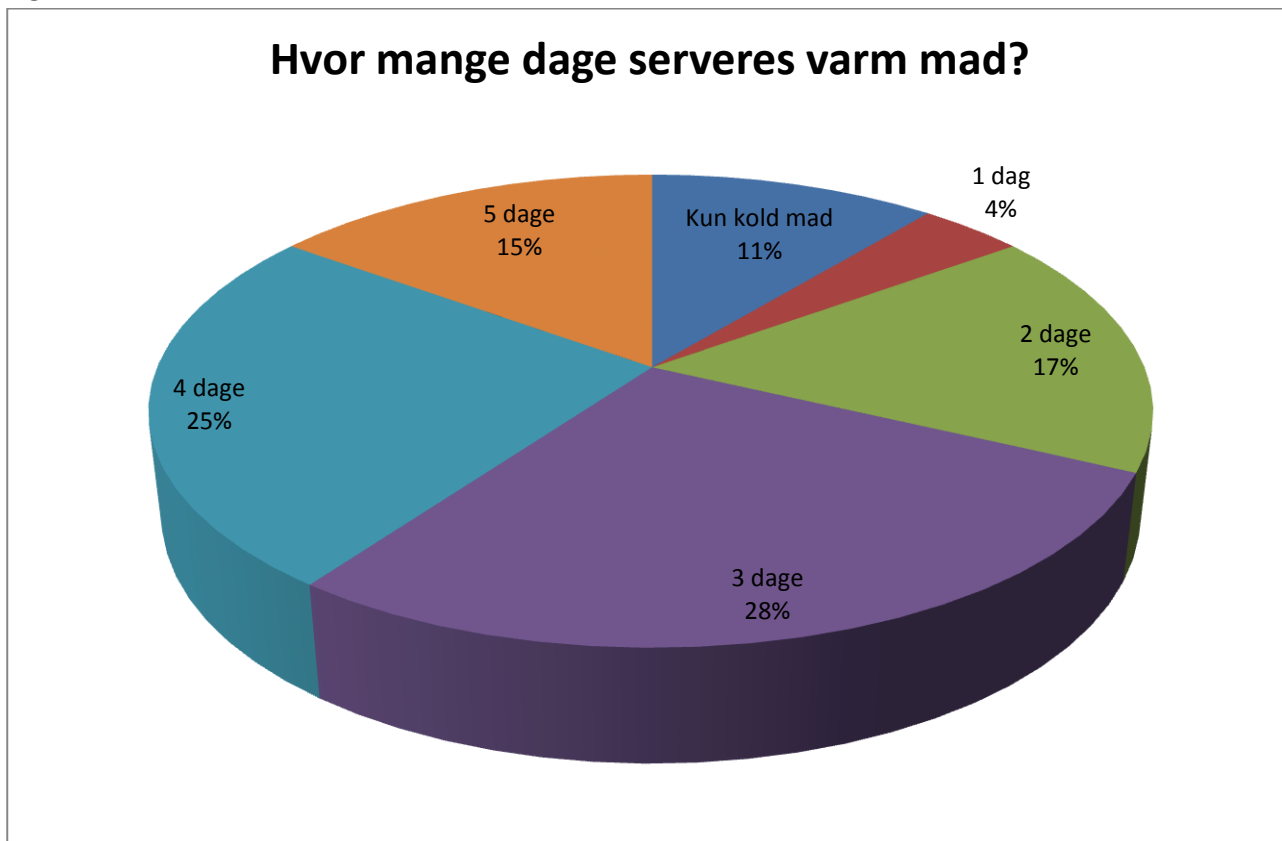
Som det fremgår af Figur 22, arbejder man de fleste steder med en økologisk målsætning. Det er dog kun ca. 1/4 af børnene, der får fuldt økologisk kost.

Figur 22

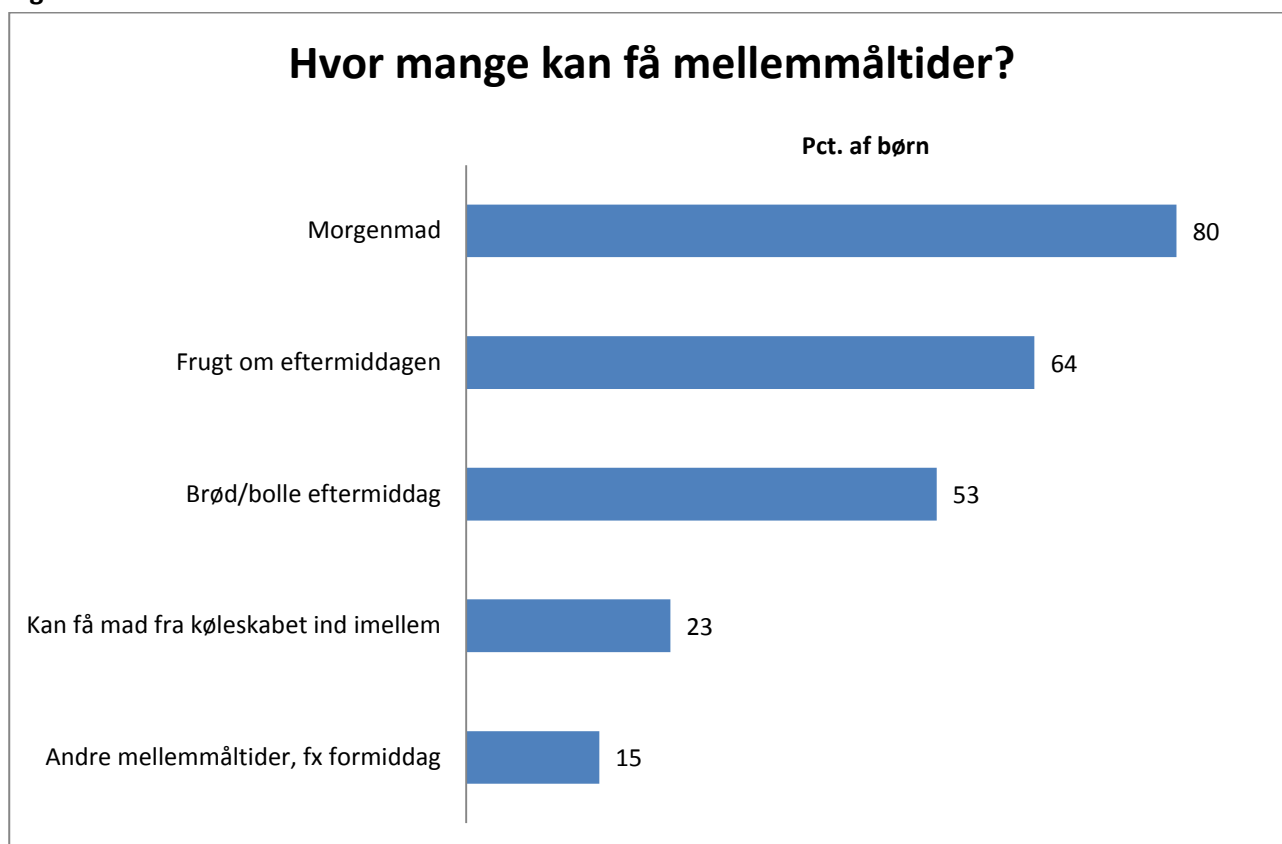
Der serveres typisk varm mad nogle af ugens dage, som det fremgår af Figur 23.

Figur 23

Figur 24 viser, hvad der tilbydes af mellemmåltider.

Figur 24

Det falder navnlig i øjnene, at en del institutioner ikke tilbyder noget at spise om eftermiddagen. Sædvanligvis anses lange perioder uden mulighed for mellemmåltider for uheldigt, hvis man skal sikre trivsel. Hvis et barn får frokost kl. 11 og først hentes henad 17, bør barnet have noget at spise undervejs. Hvis ikke institutionen sørger for det, må barnet have en ekstra "klemme" med, eller forældrene må arrangere en fælles madordning om eftermiddagen. Undersøgelsen viser, at 31 pct. af børnene hverken får frugt eller brød om eftermiddagen af institutionen. En mindre del af disse børn kan få mad fra køleskabet, hvis de er sultne, men 28 pct. af børnene har slet ingen mulighed for kost fra institutionen om eftermiddagen.

6. Bemanding

Bemanding kan opgøres på mange måder. De institutioner, der har deltaget i undersøgelsen, har i gennemsnit 10,8 fuldtidsansatte medarbejdere til kerneopgaverne, dvs. pædagoger, pædagogiske assistenter, pædagogmedhjælper og pædagogisk ledelse⁸. Hertil kommer gennemsnitligt 94,6 personaletimer til andre opgaver. Institutionerne har i gennemsnit 86 børneenheder.⁹

Gennemsnitsinstitutionens samlede bemanding fremgår af Tabel 6.1.

Tabel 6.1. Bemanding i en gennemsnitsinstitution.

Medarbejdertype	Timer pr. institution	Pct. af timetal
Institutionsledelse	38,3	7,8
Områdeledelse	7,4	1,5
Pædagoger	226,7	45,9
Pædagogiske assistenter	16,5	3,3
Pædagogmedhjælper	109,9	22,3
Støttepædagoger til enkeltbørn	7,7	1,6
Køkken	12,6	2,6
Aktivering	20,2	4,1
Ansæt rengøring	4,7	1
Rengøringstimer fra rengøringsfirma	14,9	3
Andet	3,5	0,7
Pædagogstuderende	23	4,7
PAU-elever	8,1	1,6
I alt	493,5	100

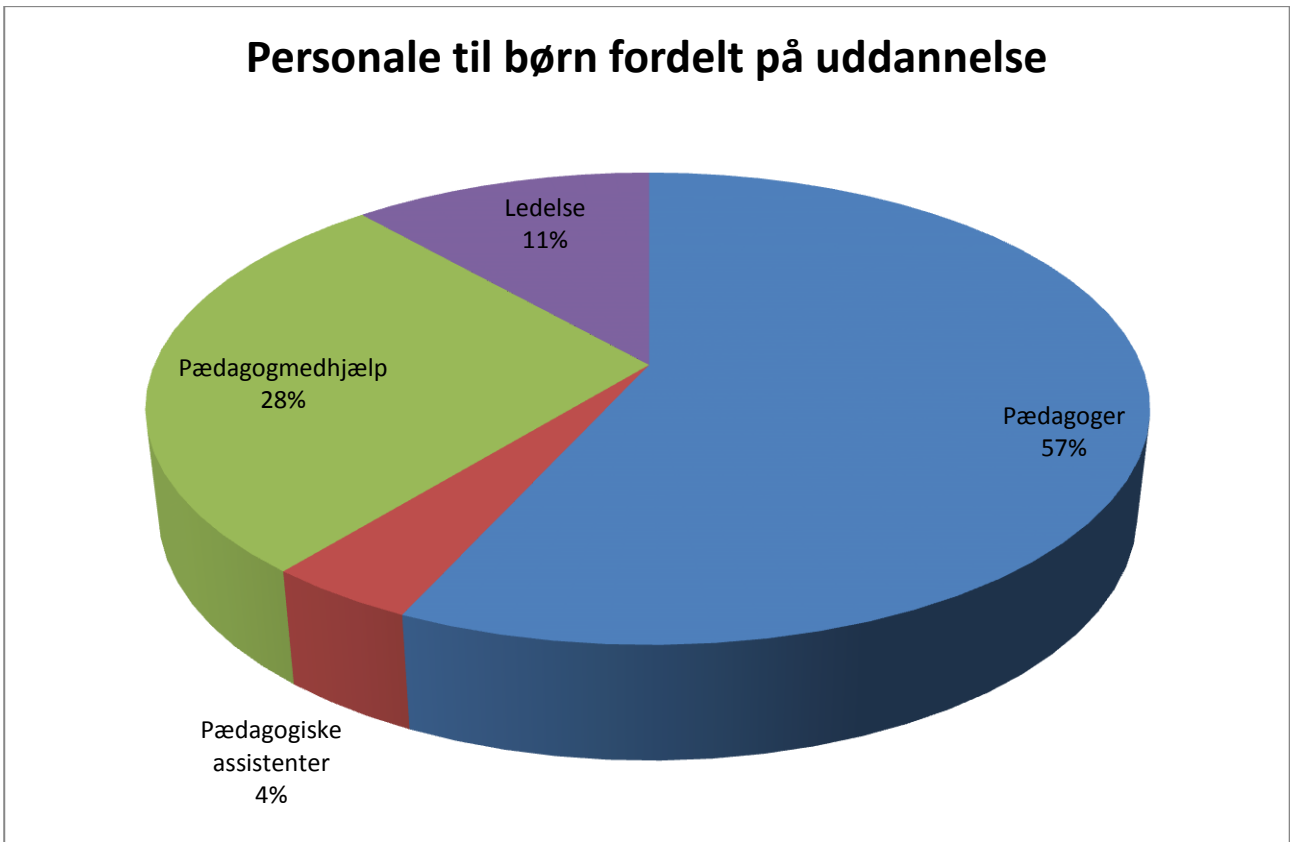
Noter: Timer fra områdeledelse er beregnet ved, at timerne til den samlede områdeledelse er delt ligeligt ud på de enkelte enheder. Er der ikke områdeledelse, er der 0 timer fra områdeledelsen. Pædagogstuderende og elever har fået tildelt et timetal på 37 timer ugentlig.

⁸ I ledelsestimerne er indeholdt eventuelle HK'ere, idet de aflaster de pædagogisk uddannede ledere, så de kan indgå mere i forhold til børnene.

⁹ 0-2-årige børn tæller dobbelt, mens eventuelle skolebørn tæller halvt.

Figur 25 viser uddannelses- og funktionsfordelingen for det personale, der har kerneopgaver.

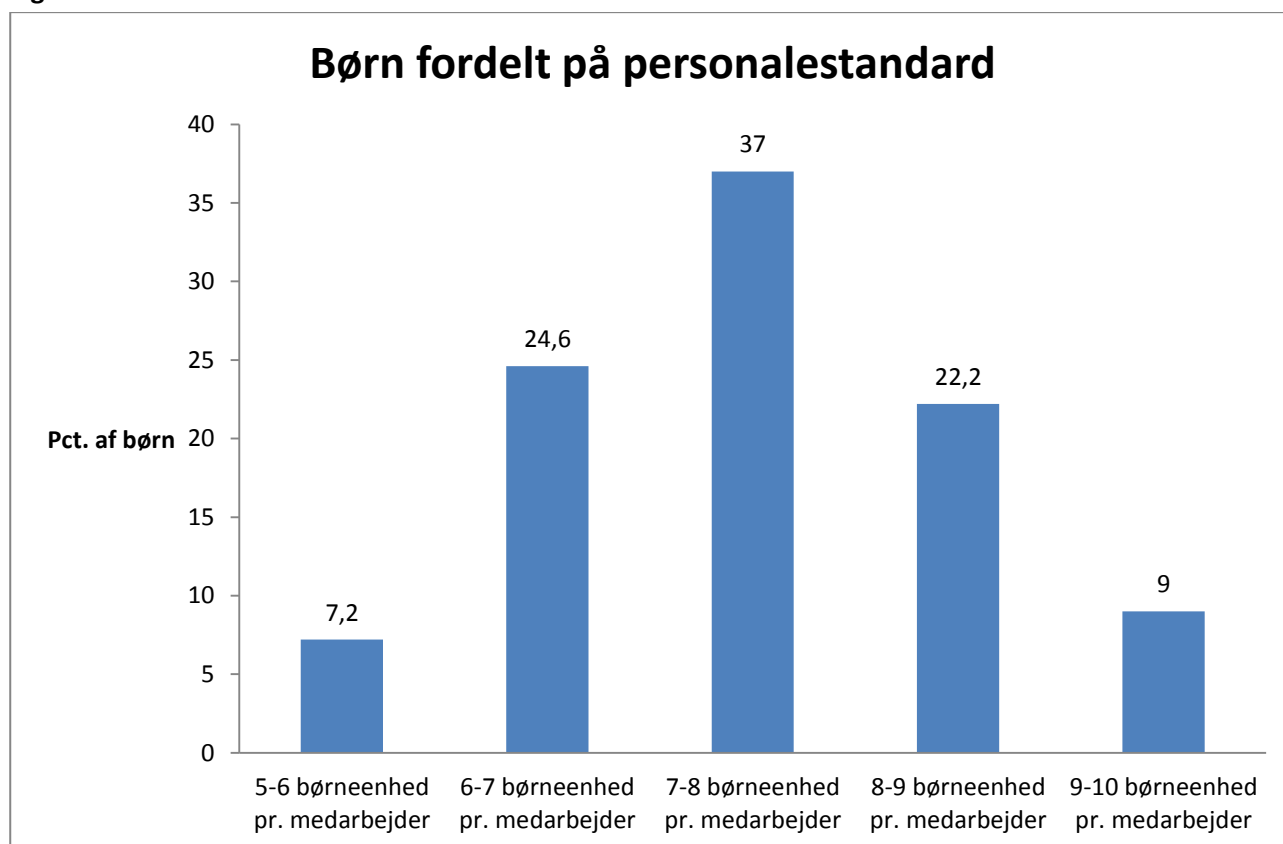
Figur 25

Personalestandarder måles ofte ved antallet af børn pr. fuldtidsansat. Der er foretaget en beregning heraf for den enkelte institution. Der er i gennemsnit 7,6 børneenheder pr. fuldtidsansat, der er ansat til kerneopgaver.

Fordelingen af personalestandard fremgår herefter af Figur 26¹⁰.

Figur 26

Det ses, at der typisk er 7-8 børneenheder pr. medarbejder, der er beskæftiget med kerneopgaver.

Der har de senere år været stor opmærksomhed på at effektivisere ved at satse på store, frem for små, institutioner. Undersøgelsen viser, at der er en vis sammenhæng mellem institutionsstørrelse og antal børn, der passes. Tager man institutioner med specialopgaver fra, ser man således:

I mindre, enkeltstående institutioner – på mindre end 60 børneenheder – er der i gennemsnit 7,4 børneenheder pr. voksen.

I mellemstore, enkeltstående institutioner – på 60-90 børneenheder – er der i gennemsnit 7,7 børneenheder pr. voksen.

I store, enkeltstående institutioner – på mere 90 børneenheder – er der i gennemsnit 8 børneenheder pr. voksen.

¹⁰ Det må erkendes, at nogle besvarelser kan være lidt usikre. Derfor er resultater fra usandsynlige yderpunkter skønsmæssigt taget fra. I praksis er institutioner med mindre end 5 eller flere end 10 børneenheder pr. voksen taget fra i analysen. Ud over usikkerhed i rapporteringen kan usædvanlige resultater for personalestandard skyldes, at institutionen har en helt særlig karakter og derfor ikke kan sammenlignes med en sædvanlig daginstitution.

Lidt overraskende viser det sig samtidig, at der er færrest børn pr. voksen i institutioner med område-/klyngeledelse. Her er der ca. 7,2 børneenheder pr. voksen. Der er således ingen grund til at antage, at område-/klyngeledelse i sig selv giver besparelser. Det skal dog bemærkes, at opgørelsen kan være påvirket af, at nogle af de kommuner, der har indført klyngeledelse, i forvejen har haft en relativt god bemanning.

Institutionerne rummer i gennemsnit 76 børn – eller 86 børneenheder, hvis man lader de 0-2-årige tælle dobbelt.

Standardmålene ovenfor viser personaledekningen, når det gælder det faste personale. I hverdagen spiller det naturligvis også en stor rolle, om der kommer en afløser, hvis den ene medarbejder er syg eller på barsel.

Tabel 6.2. viser, hvordan vikardækningen er i sådanne situationer.

Tabel 6.2. Vikardækning ved sygdom og barsel

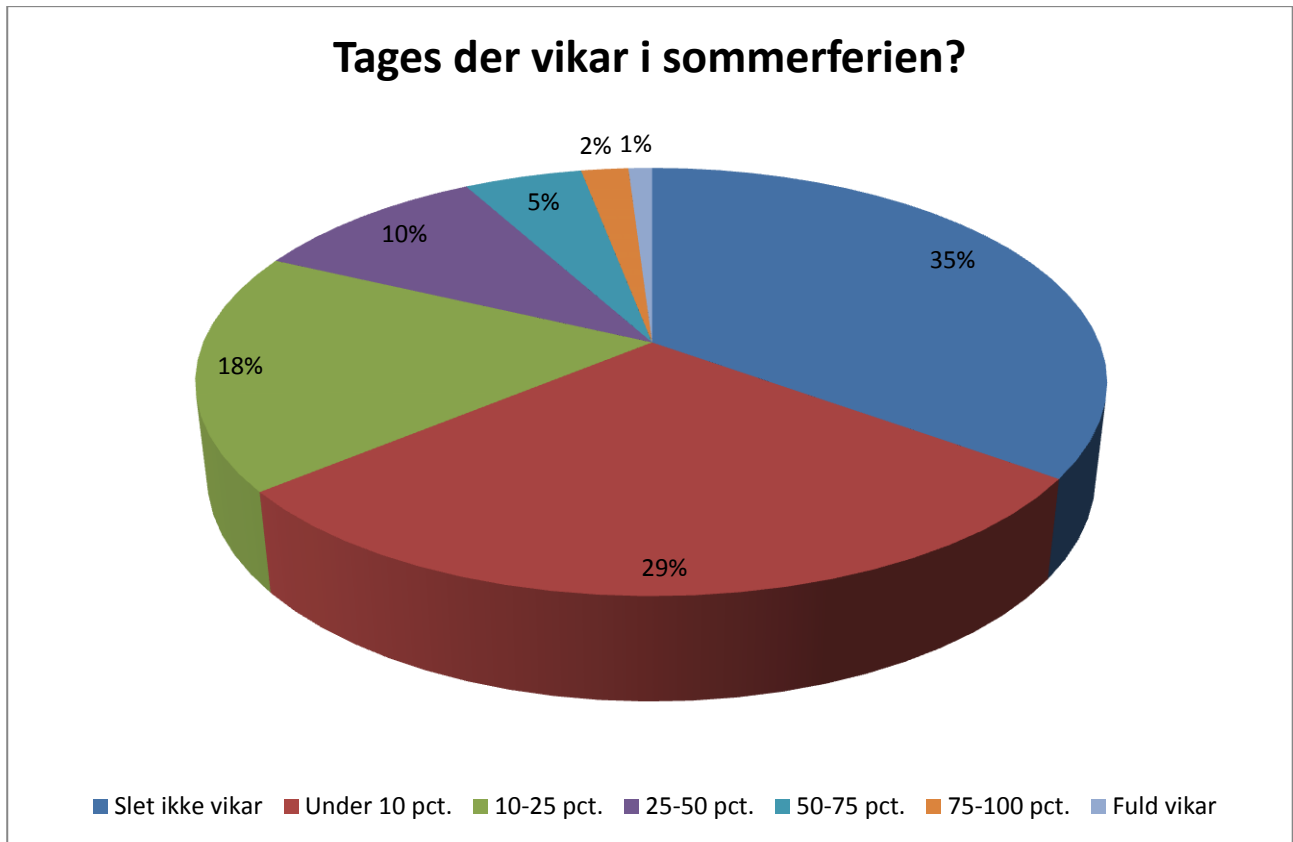
	Som regel/altid	I stort omfang	I begrænset omfang	Sjældent	Aldrig	I alt
	Pct.					
Barsel	77	15	4	3	1	100
Langvarig sygdom	39	43	15	2	1	100
14 dages sygdom	13	26	42	9	10	100
1 uges sygdom	6	16	45	17	16	100
1-3 dages sygdom	3	8	34	29	26	100

Det ses, at der som regel tages vikar ved en medarbejders barsel. Ved langvarig sygdom er dette også hovedreglen, men dog ikke så fast en regel.

Ved almindeligt sygefravær er benyttelsen af vikarer ret begrænset. Dette kan betyde, at sygdom betyder aflysninger m.v. i institutionernes hverdag.

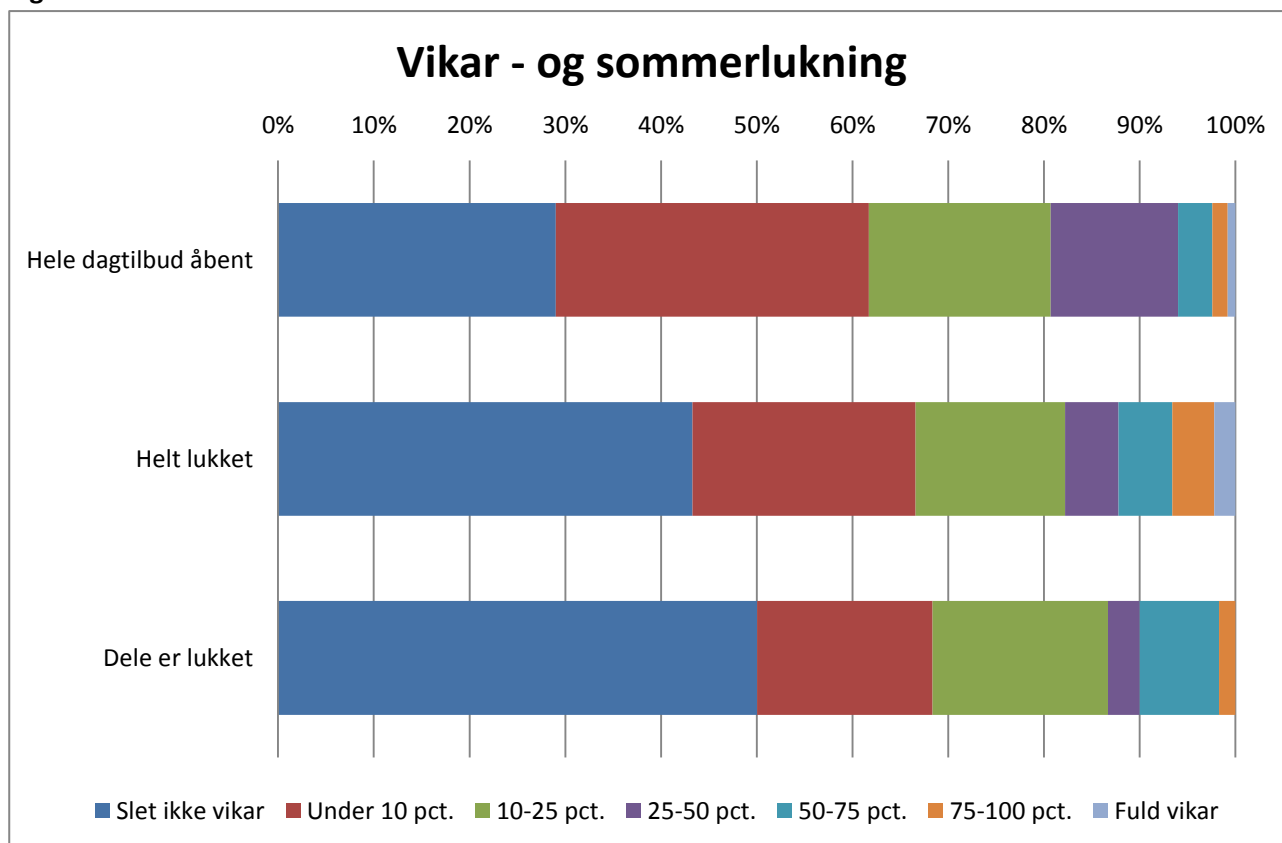
Når det gælder sommerferien, ses vikarforbruget af Figur 27 .

Figur 27

Det ses, at der kun i meget begrænset omfang tages vikar i sommerferien. Man kunne imidlertid tænke sig, at dette hænger sammen med, at nogle institutioner faktisk holder lukket i dele af sommerferien. Denne problemstilling illustreres af Figur 28 .

Figur 28

Det ses, at sommerferielukning kun reducerer vikarforbruget en smule. Hvis dagtilbuddet er helt åbent, er der 62 pct. af institutionerne, hvor der slet ikke tages vikar, eller hvor vikarindtaget er under 10 pct. Hvis der er helt sommerlukket, er det tilsvarende tal 67 pct. Det betyder, at den antagelse, man har i nogle kommuner, om, at der kan spares personaleressourcer ved at lukke i sommerferien, ikke holder. Selv om der er åbent, bruges der nemlig kun få personaleressourcer om sommeren, fordi personalet under alle omstændigheder bruger sommerperioden til at afvikle ferie. Der bruges stort set ikke ekstra mandskab, selv om der er åbent¹¹.

Den reelle personalestandard afhænger ikke kun af antallet af medarbejdertimer, men også af hvor stor en del af medarbejdernes tid, der faktisk anvendes på børnene. Både ledere og personale på gulvet er blevet spurgt herom.

Lederne af de enkeltstående daginstitutioner har i gennemsnit skemalagt 9,5 timer om ugen til arbejde på stuerne – hvilket typisk giver ca. 28 timer til ledelses- og administrative opgaver. Andre medarbejdere end lederen kan medvirke til administrative og ledelsesmæssige opgaver, fx souschefen. Her anvendes ifølge lederens skøn i gennemsnit ca. 5 timer pr. uge. Samlet anvendes således ca. 33 timer om ugen på ledelsesmæssige og administrative opgaver i de enkeltstående daginstitutioner.

¹¹ Hvis dele af dagtilbuddet er lukket, er der tale om en område-/klyngeinstitution, hvor man holder nogle afdelinger lukket. I så fald samles børnene fra andre børnehuse i ét børnehus, og der følger typisk personale fra det sædvanlige børnehus med.

I institutioner med områdeledelse har de lokale pædagogiske ledere af de enkelte daginstitutioner/ børnehuse i gennemsnit skemalagt 15 timer hos børnene, hvilket giver 22 timer til ledelses- og administrative opgaver. Hertil skal imidlertid lægges de timer, den fælles områdeledelse udgør. Denne svarer i gennemsnit til ca. 17 timer pr. institution, der er med i dagtilbuddet. Samlet synes områdestrukturen således at betyde, at den tid, der anvendes pr. institution på ledelses- og administrative opgaver, bliver større.

Et spørgsmål, der har været diskuteret i mange år, er hvor meget tid de "menige" medarbejdere anvender på "andet arbejde". Vurderingen afhænger dels af, hvem man spørger, dels af hvilke arbejdsopgaver man henregner til "andet arbejde".

Lederne skønner, at en pædagog i gennemsnit anvender 2,9 timer om ugen til opgaver som udarbejdelse og dokumentation af pædagogiske læreplaner, personalemøder, forældrebestyrelsesmøder, forældrekonsultationer, kontakt til forvaltningen og tværfagligt samarbejde. En souschef bruger i gennemsnit 5,8 timer. En pædagogmedhjælper eller en pædagogisk assistent skønnes i gennemsnit at anvende 1,8 timer om ugen.

De "menige" medarbejdere er også blevet bedt om at skønne deres tidsanvendelse. Hovedresultaterne fremgår af Tabel 6.3.

Tabel 6.3. De menige medarbejders vurdering af tidsanvendelsen til forskellige opgaver.

	Pædagog	Pædagogisk assistent	Pædagog-medhjælper
	Timer pr. uge pr. for en fuldtidsansat i gennemsnit		
Dokumentation, forældrekonsultationer m.v.	2,6	1,3	1,3
Tilfældige afbrydelser, garderober snak	1,9	1,3	1,8
Oprydning/rengøring uden børn	1,7	1,6	1,7
Andre opgaver uden børn	1,6	1,2	1,1
Pause	2,5	2,5	2,5
I alt	10,3	7,9	8,4

Note: Timerne til pause er aftalebestemt og er indsat af Bureau 2000 for at give et samlet billede.

Det ses, at de menige medarbejdere har omtrent den samme vurdering af dokumentationsopgaver og lignende som lederne. Vurderingen er endda en smule i underkanten af ledernes vurdering. Men ud over fx planlagte forældrekonsultationer bruges der tid på fx tilfældige afbrydelser og "garderober snak" med forældrene, som ikke er planlagt på forhånd. En medarbejder har derfor typisk ca. 10 timer om ugen, hvor hun ikke arbejder med børnene.

88 pct. af institutionerne er opdelt i faste stuer/grupper. Gruppestørrelsen afhænger især af personale-
normeringen, som det fremgår af Tabel 6.4.

Tabel 6.4. Gennemsnitlig gruppestørrelse i institutioner med forskellig personalestandard

Antal børneenheder pr. voksen	Gennemsnitlig gruppestørrelse (antal børneenheder)
5-7	18,9
7-8	21,4
Over 8	22,3
I alt	21,0

Note: Tabellen omfatter kun institutioner med en gruppeopdeling og ikke institutioner med specialopgaver.

7. Børnenes baggrund

Lederne er blevet bedt om at vurdere, hvor stor en andel af institutionens børn, der kommer fra hjem, hvor ingen af forældrene har en uddannelse, der giver erhvervskompetence.

Resultatet fremgår af Tabel 7.1., hvor børnenes baggrund er kædet sammen med institutionens ejerforhold.

Tabel 7.1. Andel børn af forældre uden erhvervskompetencegivende uddannelse fordelt på institutionens ejerforhold

Ejerforhold	Ingen	Under 10 pct.	10-25 pct.	25-50 pct.	Mere end 50 pct.	Ved ikke	I alt
	Pct. af institutioner						
Kommunalt	12	48	23	6	5	6	100
Selvejende	17	48	20	5	5	5	100
Pulje/privat	24	57	14	1	1	3	100
I alt	16	50	20	5	4	5	100

Tilsvarende har lederne vurderet, hvor stor en andel af børnene, der taler andet sprog hjemme end dansk.

Tabel 7.2. Andel børn der taler andet sprog hjemme end dansk fordelt på institutionens ejerforhold

Ejerforhold	Ingen	Under 10 pct.	10-25 pct.	25-50 pct.	Mere end 50 pct.	Ved ikke	I alt
	Pct. af institutioner						
Kommunalt	7	70	15	5	3	1	100
Selvejende	11	46	29	5	8	0	100
Pulje/privat	21	63	16	0	0	0	100
I alt	11	62	19	4	4	0	100

Det ses, at der ikke er den store forskel mellem kommunale og selvejende institutioner. Her er det jo også i begge tilfælde kommunen, der står for pladsanvisningen. Derimod har de private institutioner en betydeligt lavere andel af tosprogede børn og børn fra familier uden en erhvervsmæssig uddannelse, end de øvrige institutioner.

26 pct. af børnene går i en institution, hvor der er en modulordning, dvs. mulighed for at købe pladser på fx 35 timer om ugen. Det er dog kun 10 pct. af børnene i de pågældende institutioner (dvs. 2-3 pct. af alle børn), der faktisk benytter en modulordning.

8. Dagens gang

I gennemsnit er stuerne slået sammen i 1¼ time om morgenen og en time sidst på dagen¹². Der er typisk godt 8 timer hver dag, hvor alle stuerne er åbne.

Ser vi nu på personaledekningen, havde man i "gamle dage" en tommelfingerregel om, at den første medarbejder skulle møde 10-15 minutter før åbningstid, og at den sidste skulle gå 10-15 minutter efter lukketid. Dermed kunne man sikre, at institutionen faktisk var klar til at modtage børnene, når de første børn ankom, og at man først begyndte at lukke og slukke, når børnene var hentet. I dag er det imidlertid kun 10 pct. af institutionerne, hvor der kommer en medarbejder før åbningstid, og kun 2 pct., hvor den sidste medarbejder går efter lukketid.

En anden gammel norm lød, at der altid bør være mindst to medarbejdere til stede i institutionen, bl.a. af sikkerhedshensyn. Denne regel overholder man stadig de fleste steder. I 69 pct. af institutionerne er det således to medarbejdere fra start. I 18 pct. af institutionerne er en medarbejder alene i op til ½ time. I 13 pct. af institutionerne er der mere end ½ time om morgenen med kun én medarbejder.

Sidst på dagen er der kun 7 pct. af institutionerne, hvor der kun er én medarbejder tilbage, når institutionen lukker.

Tager vi nu den periode, hvor alle stuer/grupper er åbne, er lederne blevet bedt om at besvare følgende spørgsmål med udgangspunkt i en tilfældig børnegruppe:

"Hvis vi ser på det tidsrum, hvor alle børnegrupperne i institutionen/børnehuset er åbne, er der da perioder i dagens løb, hvor der kun er skemalagt én medarbejder til børnegruppen – fx fordi den ene har frokostpause?"

Desuden er lederne blevet spurgt om, hvor længe der i givet fald er én medarbejder alene.

---

¹² Vi så tidligere, at institutionerne i gennemsnit åbner 6:35. Typisk er stuerne/grupperne dog slået sammen i de første morgentimer, så det først er lidt senere alle stuer er åbent. I gennemsnit har alle stuer åbent fra kl. 8:04. Herefter er stuerne – i gennemsnit – åbne til kl. 15:58, hvorefter de igen slås sammen frem til den gennemsnitlige lukketid kl. 17:02.

Svarene fremgår af Tabel 8.1.

Tabel 8.1. Vuggestue- og børnehavegrupper fordelt efter, hvor lang tid en medarbejder er alene med børnegruppen en almindelig hverdag

	Vuggestuegrupper	Børnehavegrupper	Alle grupper
	Pct.		
Ikke alene	48	35	39
15 minutter	3	2	2
30 minutter	24	16	18
45 minutter	2	4	3
1 time	11	12	12
1 time 15 min	0	2	1
1 time 30 min	5	9	8
2 timer	2	10	8
2,5 timer	5	5	5
Mere	2	6	5
I alt	100	100	100

I 39 pct. af børnegrupperne er en medarbejder alene med gruppen i en time eller mere til daglig.

Tilsvarende har lederne fået dette spørgsmål:

"Er der perioder i dagens løb, hvor der er skemalagt tre eller flere medarbejdere til børnegruppen? Personale, som er til frokostpause, indgår ikke, når antallet af medarbejdere på stuen opgøres."

Resultatet fremgår af Tabel 8.2:

Tabel 8.2. Vuggestue- og børnehavegrupper fordelt efter, hvor lang tid der er tre eller flere medarbejdere til børnegruppen en almindelig hverdag

	Vuggestuegrupper	Børnehavegrupper	Alle grupper
	Pct.		
Ikke tre medarbejdere	13	25	22
30 minutter	2	1	1
1 time	2	2	2
1,5 timer	3	2	2
2 timer	0	4	3
2,5 timer	8	4	5
3 timer	14	16	16
3,5 timer	14	9	10
4 timer	9	13	12
4,5 timer	6	6	6
Mere	30	18	21
I alt	100	100	100

Det ses, at der er meget stor forskel institutionerne imellem på dette punkt.

Det er klart, at den enkelte institution står i et dilemma, når den skal vælge, hvordan personale-ressourcerne skal anvendes:

- Skal man lade grupperne være slået sammen i lang tid i ydertimerne? – Det giver flere ressourcer midt på dagen, men for fx børn, der hentes sent, kan det betyde, at dagen slutter med en længere periode præget af opbrud.
- Skal man have store børnegrupper? - Det kan give mere personale til gruppen i den tid, hvor der er åbent. Men det kan gøre det sværere at tage sig af enkeltbørn med særlige behov og give en mere kommandopræget pædagogik.
- Skal man lade en medarbejder være alene med børnegruppen i en periode? – Også det gør det sværere at tage sig af enkeltbørn og kan give en kommandopræget pædagogik. Til gengæld kan det måske frigøre personaleressourcer, så man i en periode kan være tre medarbejdere på børnegruppen. Så kan gruppen måske deles op, og man kan gennemføre voksentilrettelagte aktiviteter i små undergrupper, fx gå tur.

Personalestandarder er naturligvis afgørende for, hvilke valg institutionen har mulighed for at foretage. Dette er illustreret i Tabel 8.3.

Tabel 8.3. Sammenhæng mellem personalestandard og spørgsmålet om man er 1, 2 eller 3 til børnegruppen

Antal børneenheder pr. voksen	Gruppe 1: En voksen er ikke alene med børnegruppen. Der er tre voksne til børnegruppen i mere end 2 timer daglig	Gruppe 2: Mellempgruppe	Gruppe 3: En voksen er alene med børnegruppen i mere end ½ time. Der er maksimalt en time, hvor der er tre medarbejdere til børnegruppen	I alt
Pct. af institutioner				
5-7 børneenheder pr. voksen	33	58	8	100
7-8 børneenheder pr. voksen	28	61	11	100
8-10 børneenheder pr. voksen	17	70	13	100
I alt	25	63	11	100

Det ses, at en høj bemanning øger sandsynligheden for, at man kan have en længere periode med tre voksne til børnegruppen, uden at én voksen skal være alene med gruppen i længere tid. Når sammenhængen ikke er endnu mere entydig, er det fordi der som nævnt er en tredje parameter, nemlig gruppestørrelsen.

Dette kan illustreres med et eksempel:

- I institutioner, hvor man trods en høj bemanning (forholdsvis få børn pr. voksen) er i Gruppe 3, er den gennemsnitlige gruppestørrelse 19,6 børneenheder.
- I institutioner, hvor man er i Gruppe 1 trods lav bemanning, er den gennemsnitlige gruppestørrelse 22,9 børneenheder.

9. Dagens gang på stuerne

De enkelte stuer er i gennemsnit fuldt åbne (dvs. ikke slået sammen med andre stuer) i 8,0 timer. For vuggestuegrupper er tallet 8,2 timer, mens det er 7,7 timer for børnehavegrupper.

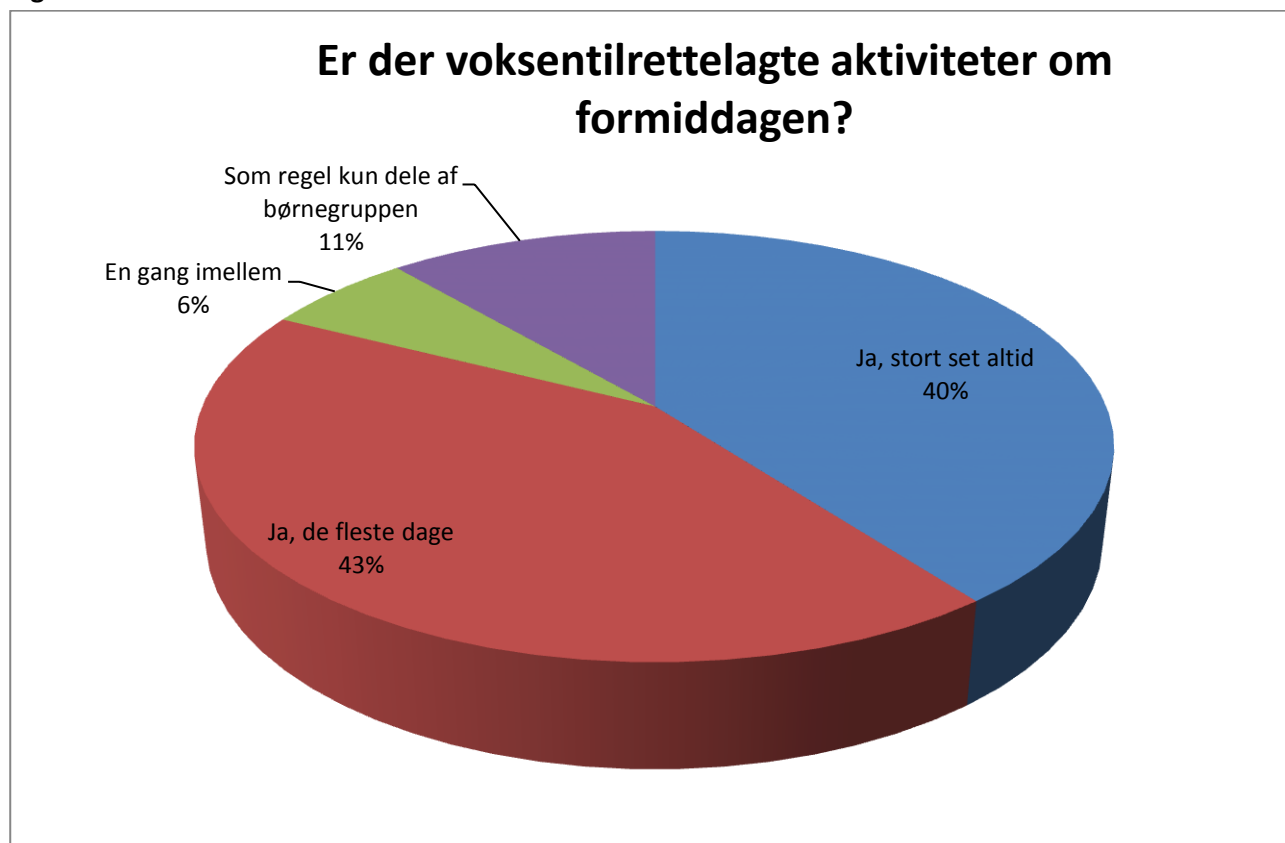
Som det fremgår af Tabel 9.1., begynder hverdagen i de fleste institutioner med en morgensamling eller lignende.

Tabel 9.1. Institutioner fordelt efter, om det er fast morgensamling

	Ja, stort set altid	En gang imellem	Nej	I alt
	Pct. af svar			
Vuggestuegrupper	67,8	17,8	14,5	100
Børnehavegrupper	64,5	18,6	16,9	100
I alt	65,8	18,2	16	100

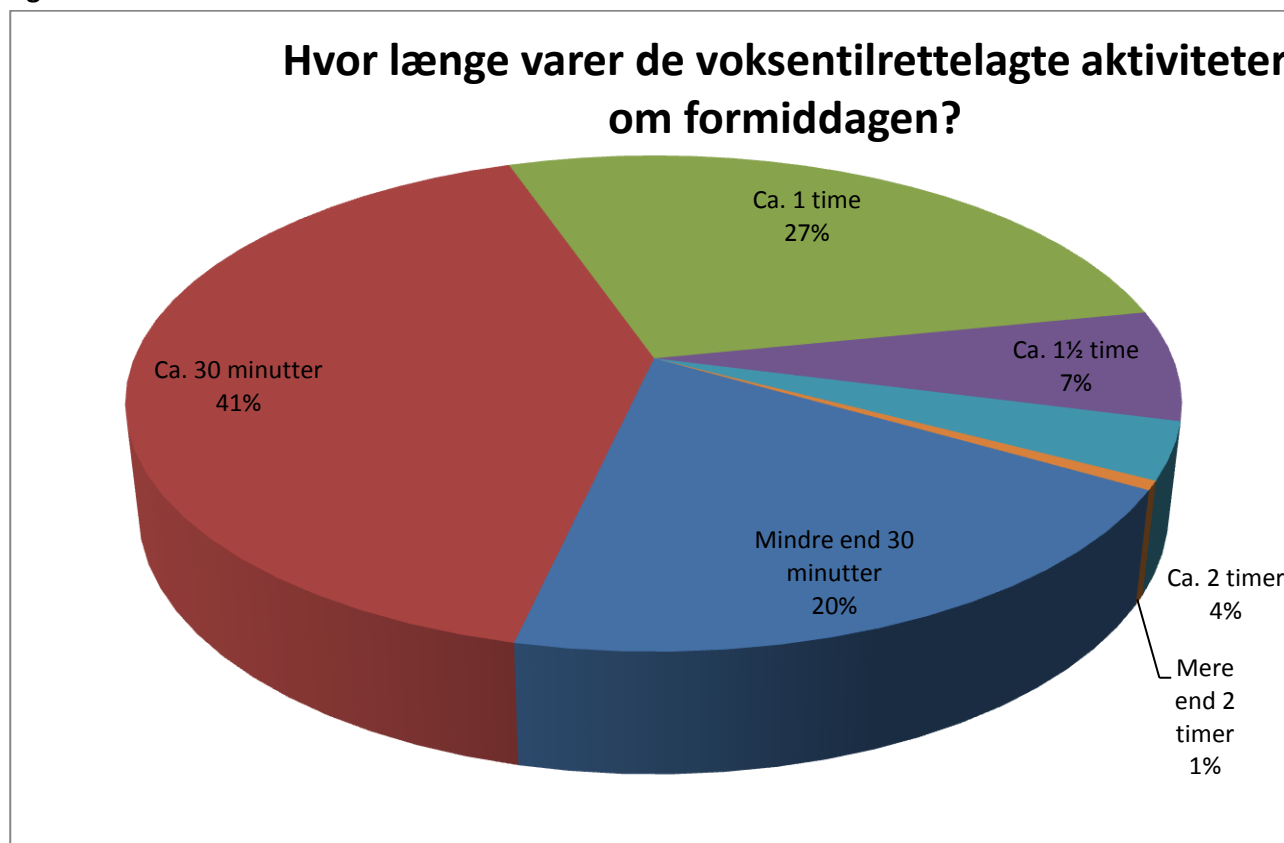
De fleste dage er der også aktiviteter om formiddagen, som de voksne tilrettelægger (ud over børnemøder), jf. Figur 29.

Figur 29

De aktiviteter, de voksne tilrettelægger, varer dog i de fleste tilfælde kun ½ time eller mindre, jf. Figur 30 .

Figur 30

Tabel 9.2 viser, hvor ofte børnene er opdelt i mindre grupper om formiddagen.

Tabel 9.2. Børnegrupper opdelt efter, om gruppen opdeles i mindre grupper i formiddagens løb.

	Ja, som hovedregel	De fleste dage	Omtrent hver anden dag	En gang imellem	Sjældent	I alt
	Pct.					
Vuggestuegrupper	42,4	29,2	8,3	16,7	3,5	100
Børnehavegrupper	30	24,7	11,8	29,4	4,1	100
I alt	35,7	26,8	10,2	23,6	3,8	100

Det ses, at der typisk sker en opdeling i mindre grupper, hvis der er tale om vuggestuebørn. Er det en børnehavegruppe, ser man hyppigere, at gruppen ikke opdeles.

Når der sker en opdeling af en vuggestuegruppe, er det overvejende efter alder. Ved opdeling af børnehavegrupper sker opdelingen i halvdelen af grupperne efter alder og i halvdelen af grupperne efter andre kriterier, fx sådan at børnene på skift kommer med til en eller anden aktivitet.

Hvis vejret tillader det, er man de fleste steder fast ude i formiddagens løb, jf. Tabel 9.3.

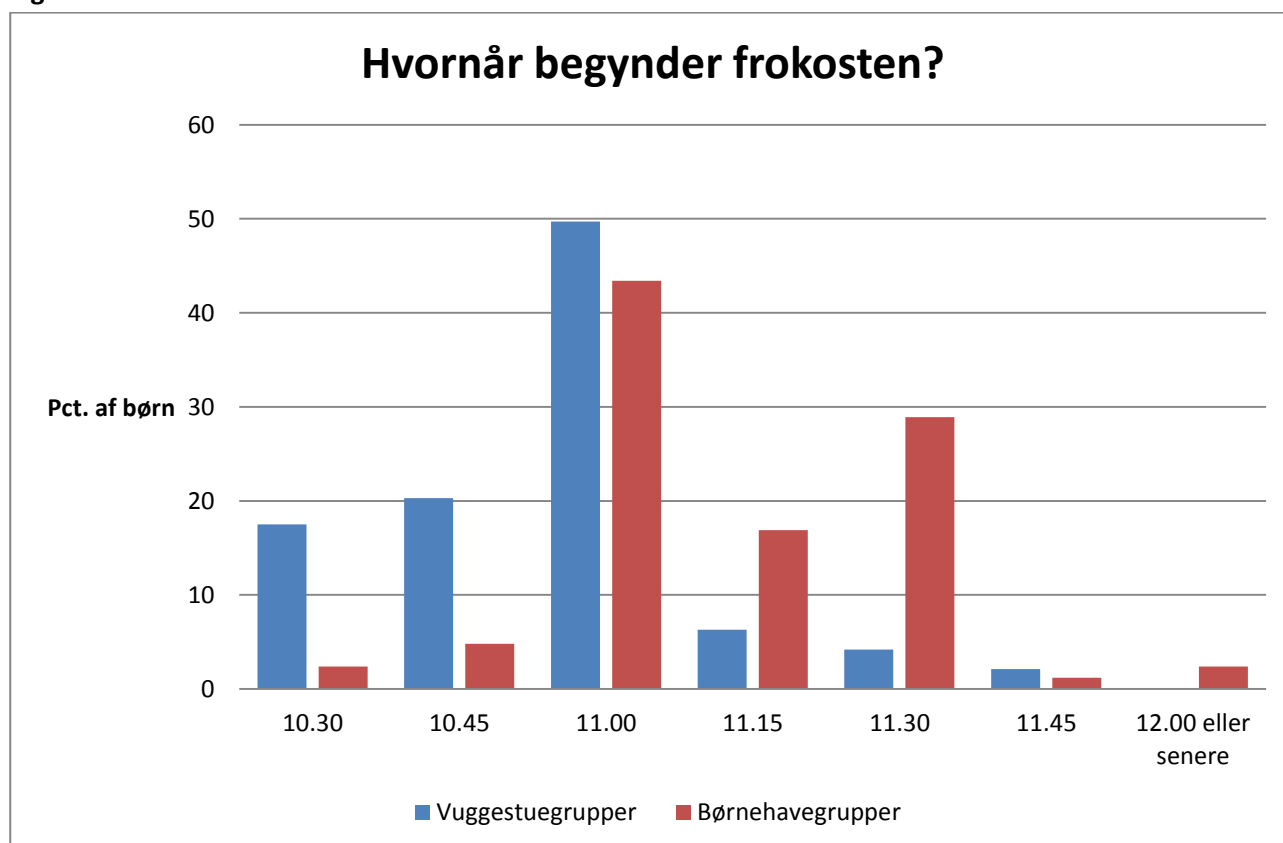
Tabel 9.3. Institutioner fordelt efter, om børnene er fast ude om formiddagen

	Børnene er fast ude	Afhænger af vejret	Ikke fast ude	I alt
	Pct. af svar			
Vuggestuegrupper	39,2	41,8	19	100
Børnehavegrupper	34,3	29,7	36	100
I alt	36,5	35,3	28,2	100

De pågældende børn er i gennemsnit ude i 1 time og 17 minutter.

Formiddagen i en daginstitution varer ikke ret længe. I 92 pct. af børnegrupperne spiser man frokost på samme tid, og i gennemsnit begynder frokosten kl. 10:55 i vuggestuer og kl. 11:12 i børnehavegrupper, jf. Figur 31.

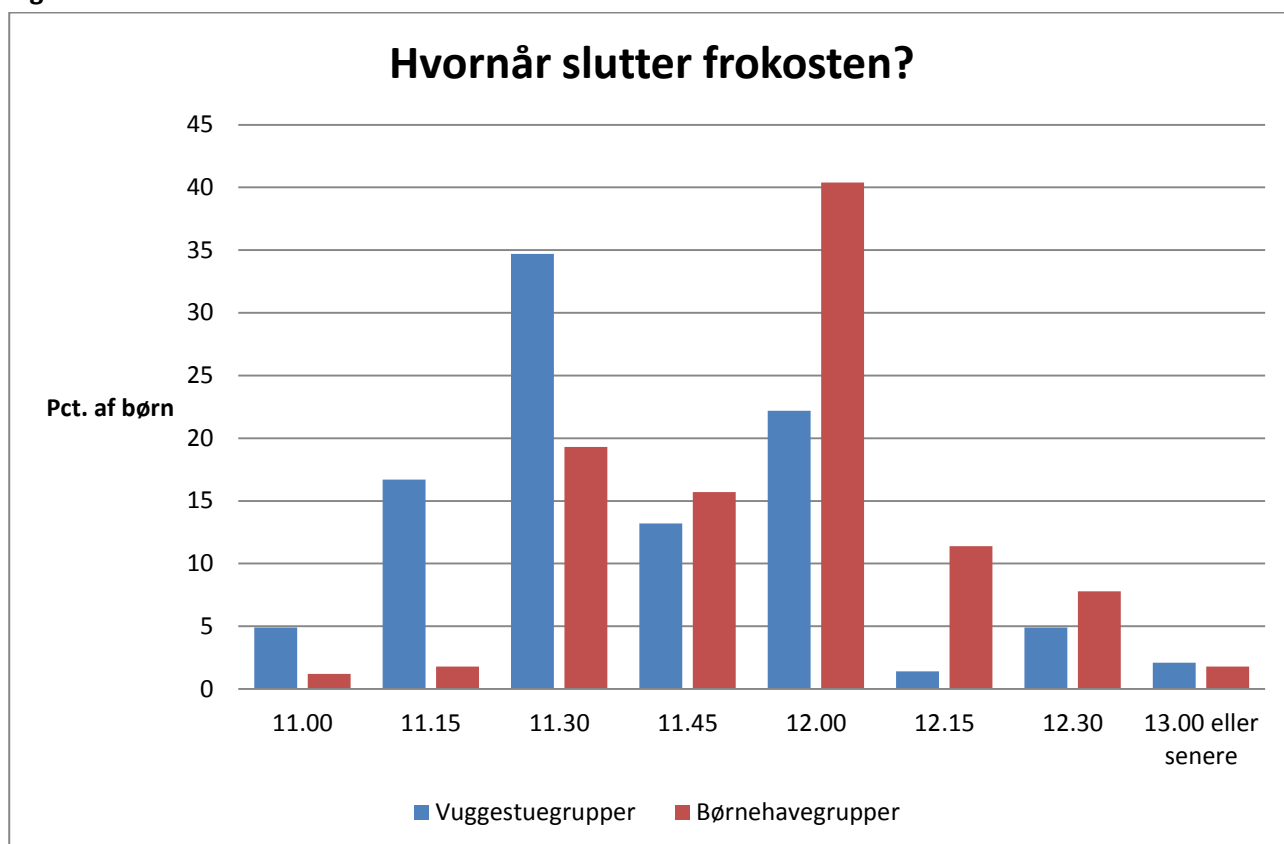
Figur 31

Frokosten varer i gennemsnit til kl. 11:40 i vuggestuegrupper og kl. 11:56 i børnehavegrupper, jf. Figur 32.

Figur 32

Herefter sover en del børn til middag, jf. Tabel 9.4.

Tabel 9.4. Børnegrupper fordelt efter aldersgruppe og spørgsmålet, om der er fast hviletid for børnene

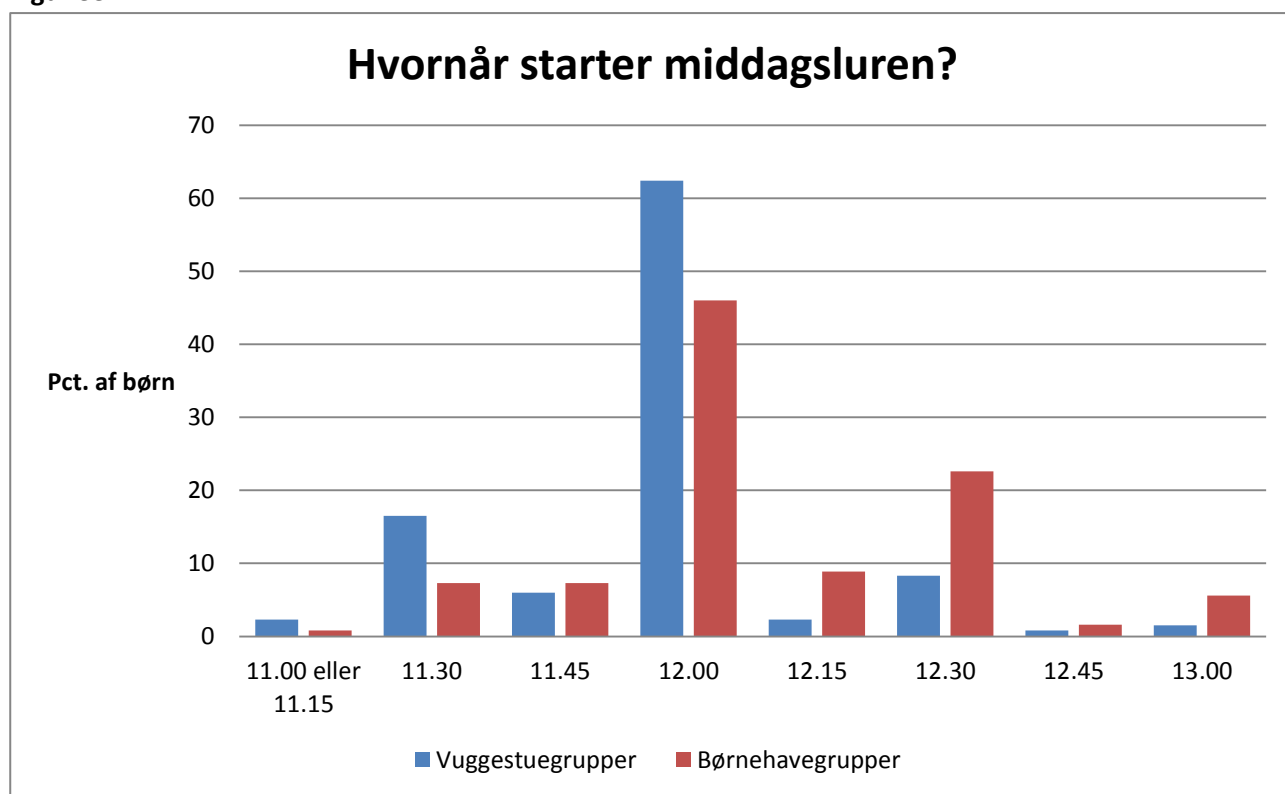
	Alle børn hviler sig på samme tid	Nogle børn har hviletid	Nej, børnene holder sædvanligvis ikke hvilepause	I alt
	Pct.			
Vuggestuegrupper	51,7	43,4	4,9	100
Børnehavegrupper	5,3	68,6	26	100
I alt	26,6	57,1	16,3	100

Det ses, at der er meget få vuggestuegrupper, hvor børnene ikke har hviletid. Omvendt er det i børnehaverne typisk kun nogle børn, der hviler sig. I en fjerdedel af børnehaverne er der ingen børn, der hviler sig.

I de grupper, hvor *nogle* børn hviler sig, er det i gennemsnit 23 pct. af børnene, der får sig en middagslur.

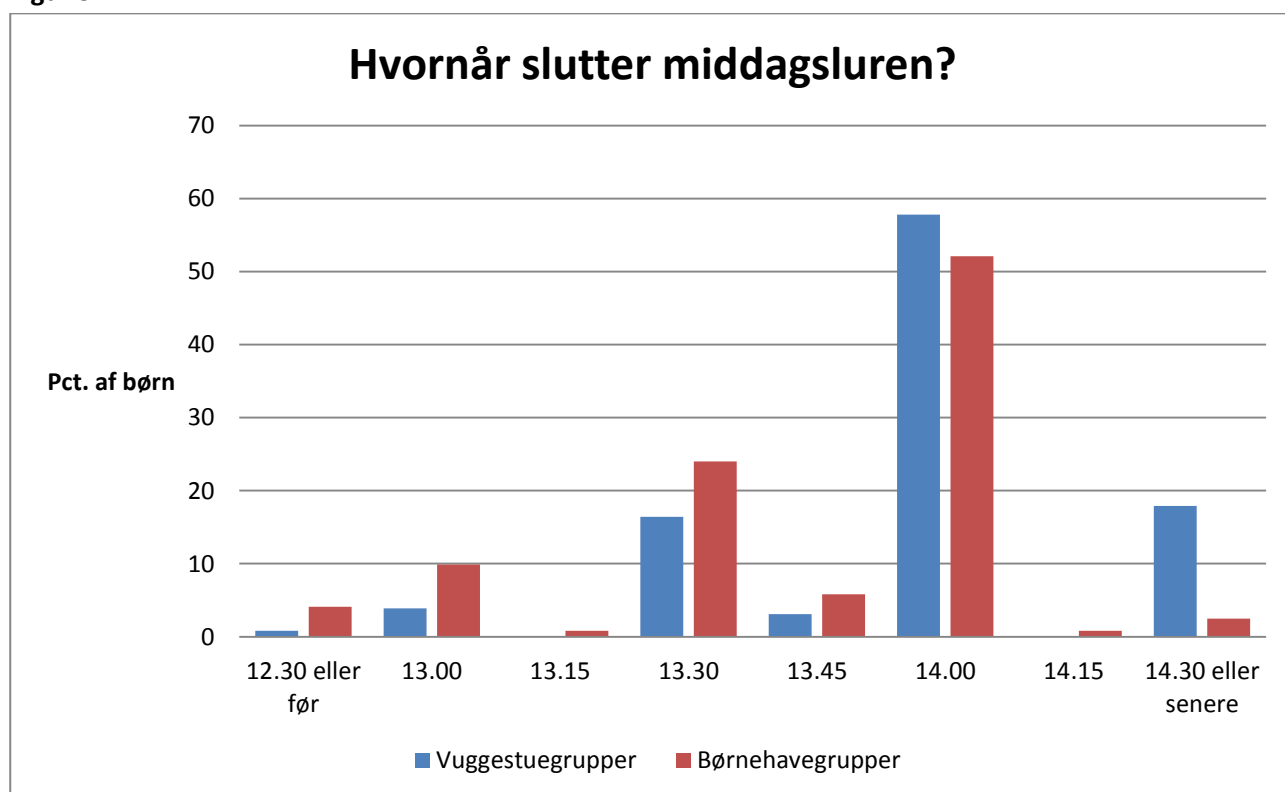
Middagshvilen starter (for de børn, der hviler sig) i gennemsnit kl. 11:57 i vuggestuer og kl. 12:09 i børnehaver, jf. Figur 33.

Figur 33

Så går der ca. 1½ time i børnehaverne og ca. 2 timer i vuggestuerne, før hvilepausen slutter, jf. Figur 34.

Figur 34

For vuggestuebørnene slutter hvilepausen i gennemsnit kl. 13:59, mens den i børnehaver i gennemsnit varer til kl. 13:42. Man må dog gå ud fra, at der ofte er børn, der fx vågner tidligere.

Eftermiddagene er i de fleste institutioner – navnlig i børnehaverne – præget af aktivitet på legepladsen. Dette fremgår af Tabel 9.5.

Tabel 9.5. Institutioner fordelt efter, om børnene er fast ude om eftermiddagen

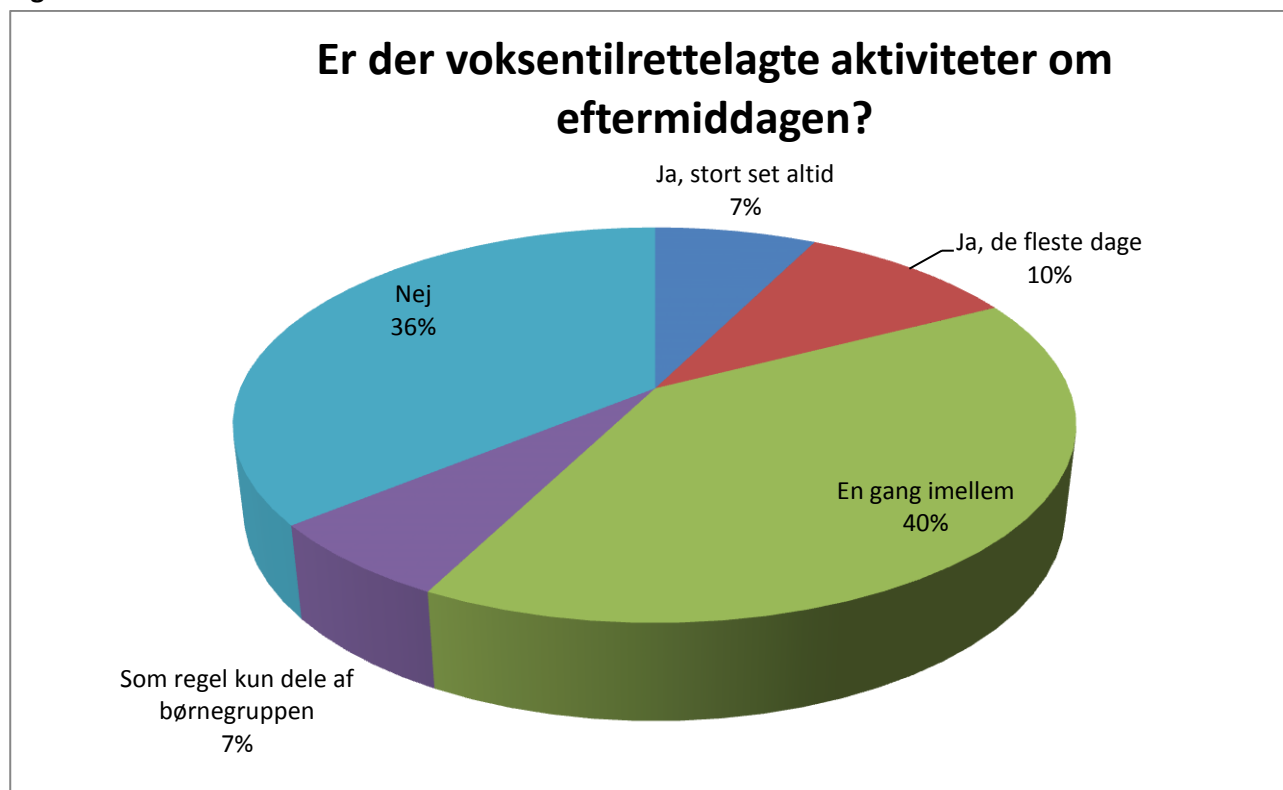
	Børnene er fast ude	Afhænger af vejret	Ikke fast ude	I alt
	Pct. af svar			
Vuggestuegrupper	37,4	47,2	15,3	100
Børnehavegrupper	81,1	14,2	4,7	100
I alt	61,0	29,4	9,6	100

I 24 pct. af institutionerne er børnene fast ude to gange om eftermiddagen.

De børn, der er ude, er i gennemsnit ude i 2 timer¹³.

Som det fremgår af Figur 35, er det de færreste steder, der er aktiviteter om eftermiddagen, som de voksne tilrettelægger (bortset fra eftermiddagssamling med frugt m.v.).

Figur 35

¹³ Hvis børnene er ude to gange, varer udeophold nr. 2 også i gennemsnit 2 timer.

Hvis der er voksentilrettelagte aktiviteter om eftermiddagen, har de i 86 pct. af institutionerne en varighed på 30 minutter eller mindre.

Tabel 9.6. viser hyppigheden af en række aktiviteter, de voksne tilrettelægger.

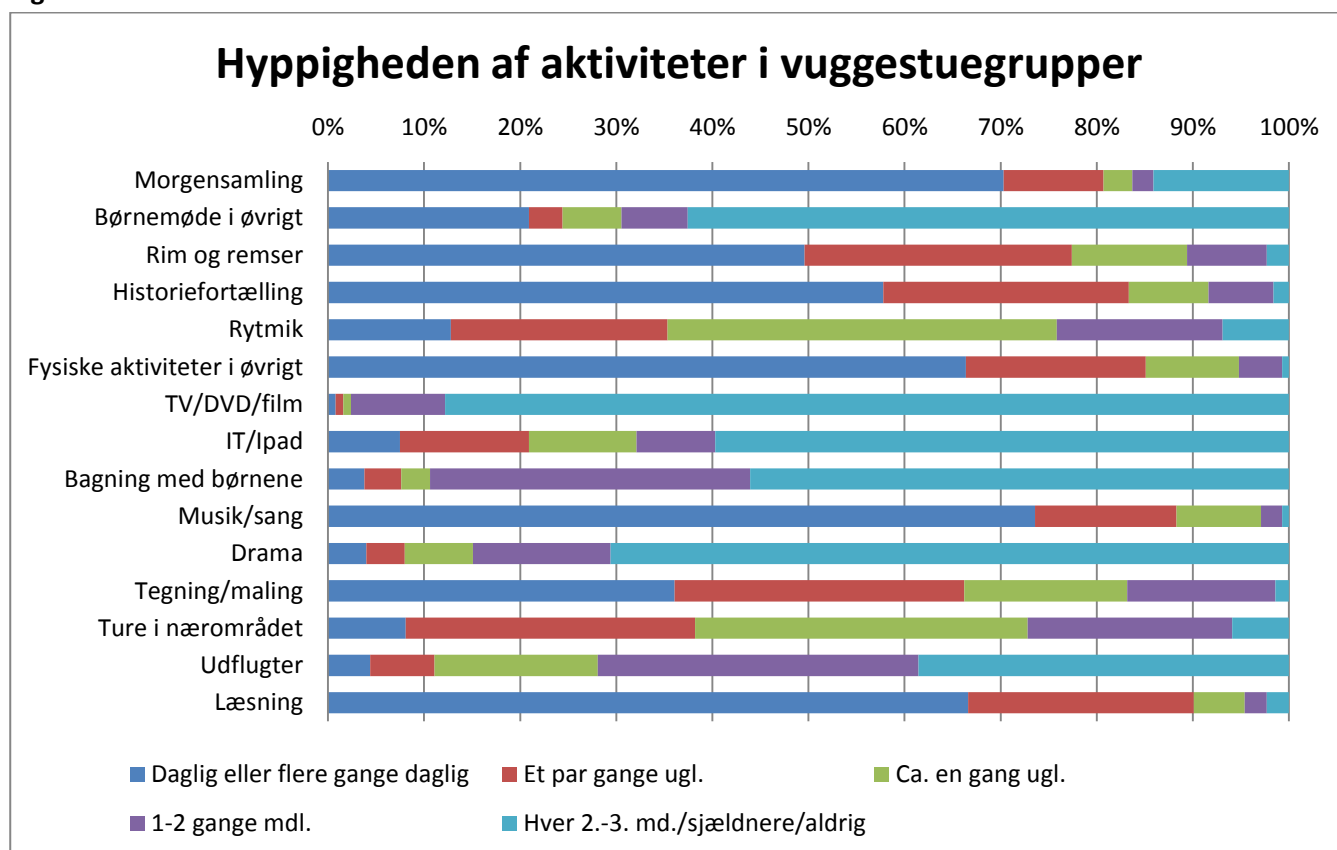
Tabel 9.6. Hyppighed af en række aktiviteter, de voksne tilrettelægger

	Daglig eller flere gange daglig	Et par gange ugentl.	Ca. en gang ugentl.	1-2 gange mdl.	Hver 2.-3. md./sjældnere/aldrig	I alt
	Pct.					
Morgensamling	65,3	10,5	4,1	1,7	18,3	100
Børnemøde i øvrigt	26,7	7	8,5	6	51,9	100
Rim og remser	36,1	34,4	15,3	11,9	2,4	100
Historiefortælling	45,8	32,8	14,4	5,7	1,3	100
Rytmik	9,8	20,9	39,5	21,3	8,4	100
Fysiske aktiviteter i øvrigt	59,7	19,8	12,8	6,4	1,3	100
Tv/dvd/film	0,3	0,3	1	11,5	86,9	100
It/iPad	11,8	12,8	9,7	11,4	54,4	100
Bagning med børnene	2	3	7,7	36,3	50,8	100
Musik/sang	56,9	24,5	12,9	4,3	1,3	100
Drama	2,5	5,3	7,1	21,9	63,3	100
Tegning/maling	46,2	29,9	12,6	10,3	0,9	100
Ture i nærområdet	7,3	26,1	39,1	21	6,3	100
Udflugter	4	8,4	17,7	33,4	36,5	100
Læsning	60,3	28,4	6,8	2,7	1,7	100

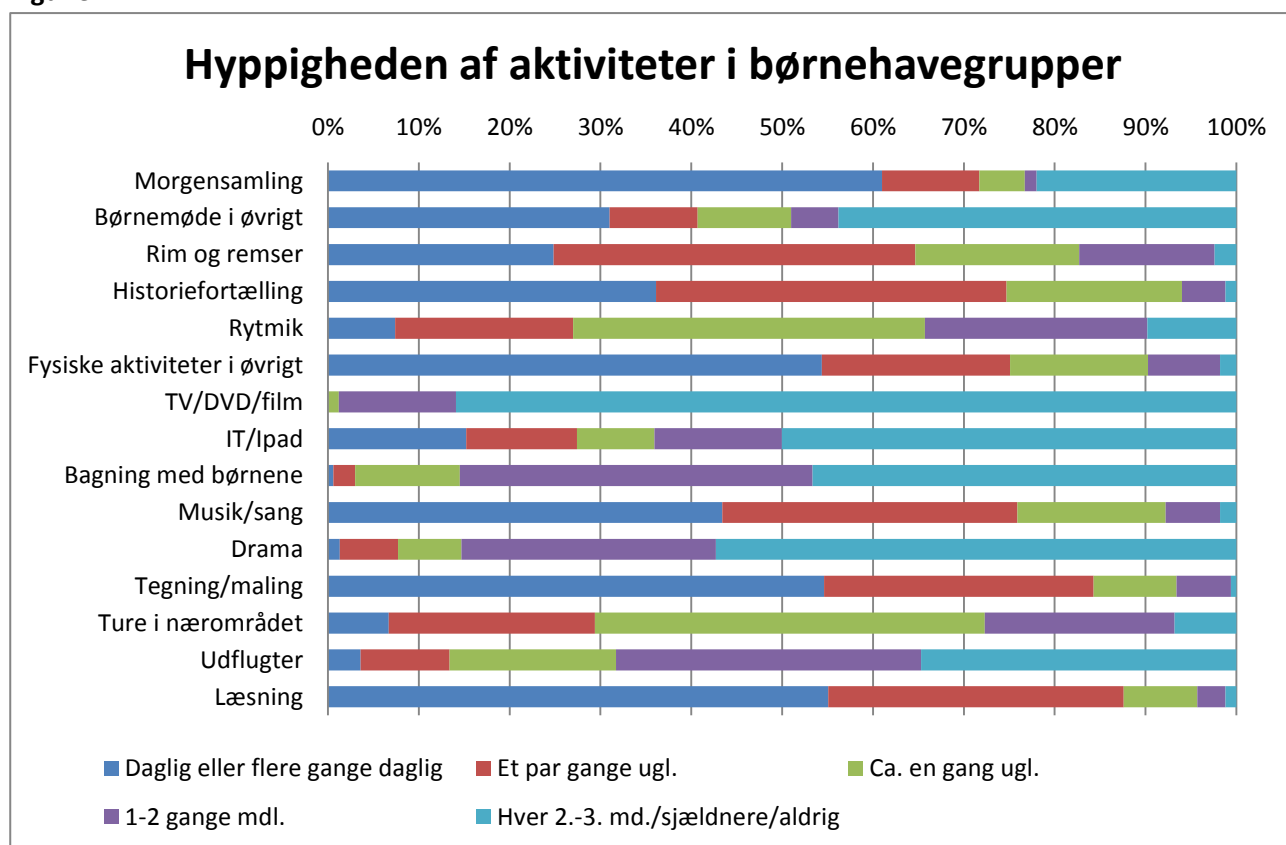
Det ses, at en række aktiviteter, som typisk kræver få børn pr. voksen, ikke finder sted ret ofte de fleste steder. Det gælder bagning med børnene, drama, udflugter – og i nogen grad rytmik. Heller ikke IT m.v. bruges særlig ofte. Derimod er der ofte morgensamling, rim og remser/historiefortælling/læsning, tegning/maling samt forskellige fysiske aktiviteter.

Figur 36 og 37 viser hyppigheden af de forskellige aktiviteter i hhv. vuggestue- og børnehavegrupper.

Figur 36

Figur 37

Det ses, at aktiviteter som rim/remser/læsning/historiefortælling og musik/sang er hyppigst i vuggestuerne. Dette kan naturligt forklares ved, at børnehavebørnene er mest på legepladsen. Derimod er tegning/maling hyppigst i børnehaverne.

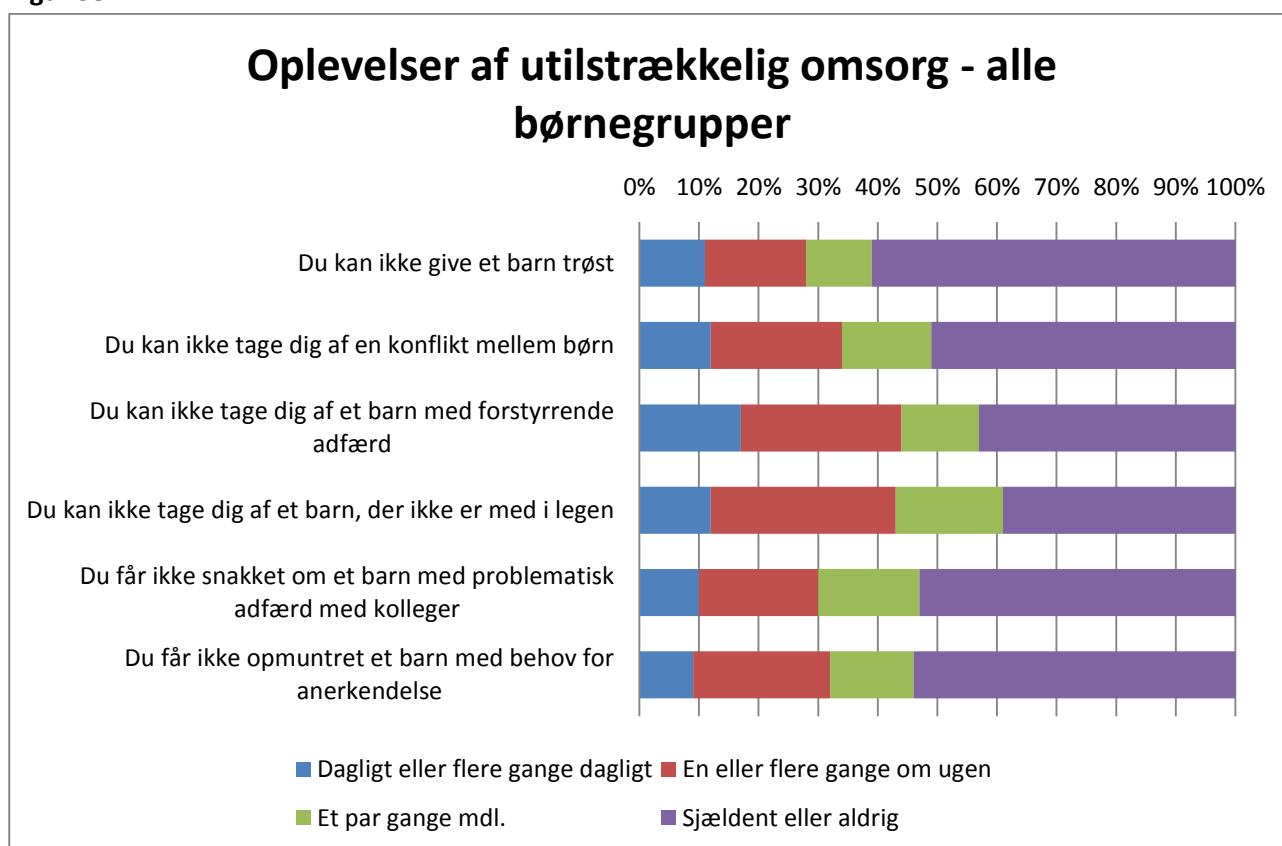
10. Den daglige omsorg

I lighed med 2012 har stuemedarbejderne fået en række spørgsmål, der belyser deres oplevelser, når det drejer sig om at sikre børnene tilstrækkelig omsorg, idet de er blevet spurgt, hvor hyppigt de har følgende oplevelser:

- *Du kan ikke nå at give et barn trøst*
- *Du har ikke tid til at tage dig af en konflikt mellem børn*
- *Du kan ikke tage dig af et barn med forstyrrende adfærd*
- *Du kan ikke tage dig af et barn, der har svært ved at komme med i legen*
- *Du får ikke snakket om et barn med problematisk adfærd med kollegerne*
- *Du har ikke tid til at opmuntre et barn, som har behov for anerkendelse*

Svarfordelingen fremgår af Figur 38 .

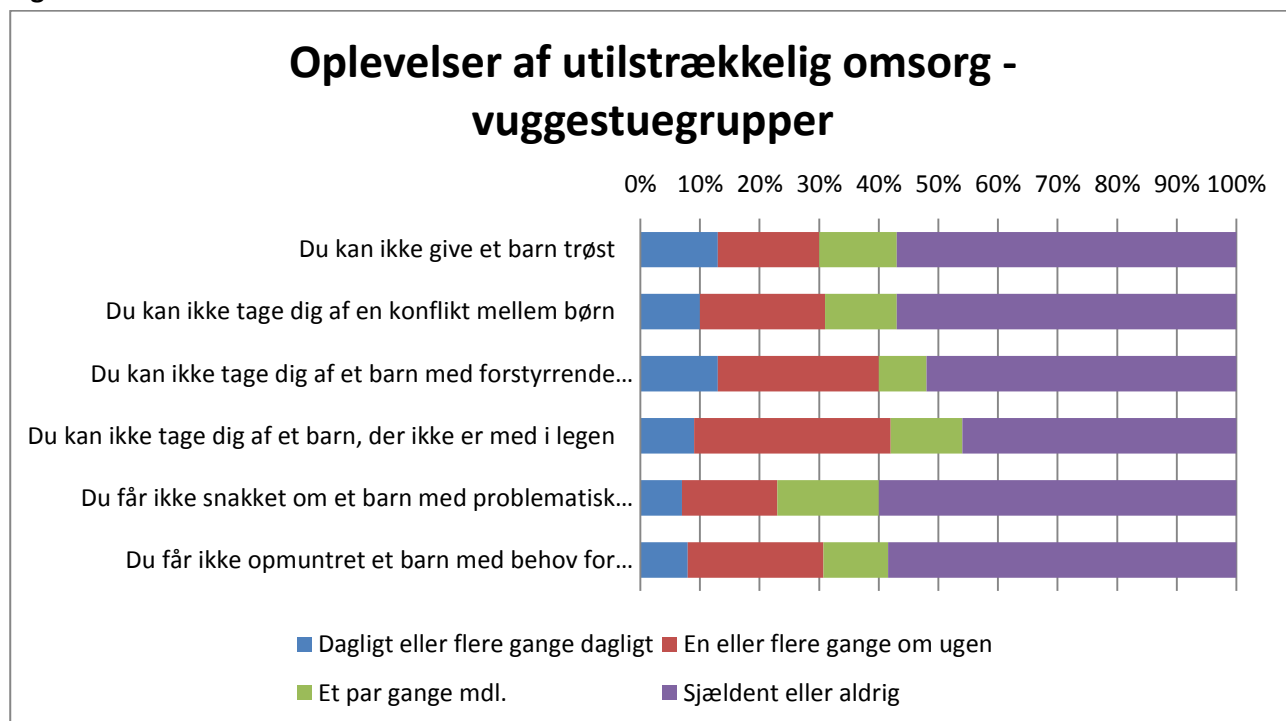
Figur 38

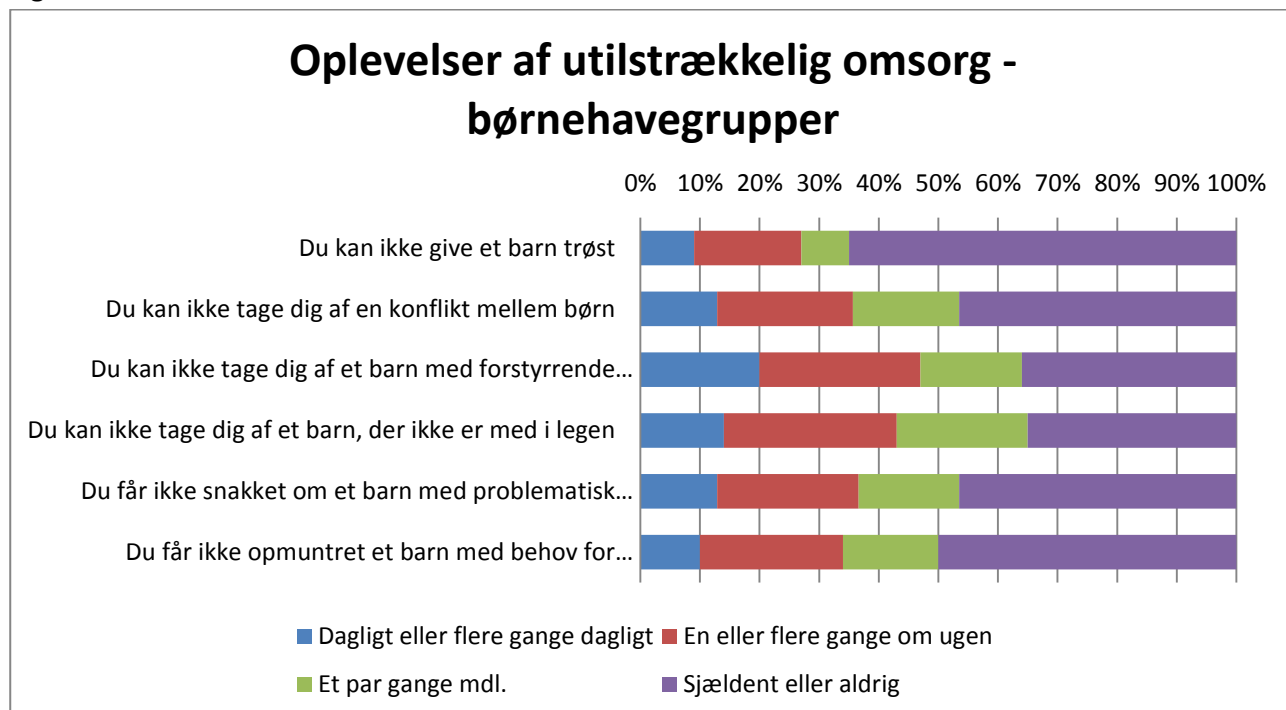
Det ses, at der navnlig er mange svarpersoner, der har oplevelser af, at man ikke formår at gøre nok for, at børn kommer godt ind i gruppen – ved at tage sig af konflikter, forstyrrende adfærd, sikre at alle er med i legen. 44 pct. oplever fx mindst en gang om ugen, at de ikke kan tage sig af et barn med forstyrrende adfærd, og 43 pct. oplever mindst en gang om ugen, at de ikke får sikret, at et barn kommer med i legen.

I Figur 39 og 40 ses svarfordelingen i henholdsvis vuggestuer og børnehaver.

Figur 39

Figur 40

Det ses, at der ikke er den store forskel mellem vuggestue- og børnehavegrupper.

I lighed med tidligere undersøgelser er der dannet et samlet udtryk for svarpersonernes oplevelse af at kunne give omsorg. Svarpersonerne er delt i tre grupper:

- Svarpersoner, der i forhold til spørgsmålene om omsorg dagligt eller flere gange dagligt oplever problemer i forhold til omsorg
- Svarpersoner, der svarer sjældent eller aldrig til alle spørgsmål
- En mellemgruppe.

Svarfordelingen fremgår af Tabel 10.1.

Tabel 10.1. Samlet oplevelse af omsorg fordelt på typer af børnegrupper

	Sjældent eller aldrig oplevelser med manglende omsorg	Mellemgrupper	Daglig eller flere gange daglig	I alt
	Pct. af svarpersoner			
Vuggestuegrupper	33	46	21	100
Børnehavegrupper	24	50	26	100
Alle grupper	28	48	24	100

Udviklingen i besvarelserne er overraskende. I 2010 var der 36 pct. af svarpersonerne, der havde en af disse oplevelser dagligt eller flere gange dagligt. I 2012 var tallet 41 pct. Nu er det "kun" ca. en fjerdedel, der dagligt eller flere gange dagligt ikke oplever at kunne give tilstrækkelig omsorg. Dette tal er naturligvis også utilfredsstillende, men selv om svarprocenten i 2013 ikke har været særlig god, og tallet derfor kan være lidt usikkert, er forskellen så stor, at man må tale om en klar tendens.

Bureau 2000 har derfor kontaktet en række institutioner, der har svaret, for at høre:

- Om det faktisk er en stuemedarbejder, der har svaret
- Om det faktisk er institutionernes vurdering, at der på et år er sket en udvikling på dette område.

Det viser sig, at der er nogle steder, hvor lederen har svaret, men derudover svarer lederne ret samstemmende, at der faktisk *er* sket en udvikling det seneste år.

Der er af flere grunde kommer meget fokus på omsorg. Flere undersøgelser har været med til at øge fokus¹⁴. Hertil kommer, at inklusionsdagsordenen har sat fokus på det enkelte barn. Dagsordenen fx på personalemøder har forrykket sig noget fra aktivitetstilbud til diskussioner om de enkelte børns udvikling og behov. "Selvforvaltningspædagogikken", hvor man i nogen grad undlader indgriben i børnenes og børnegruppens udfoldelse, er mange steder trængt tilbage til fordel for omsorg for det enkelte barn som forudsætning for barnets udvikling.

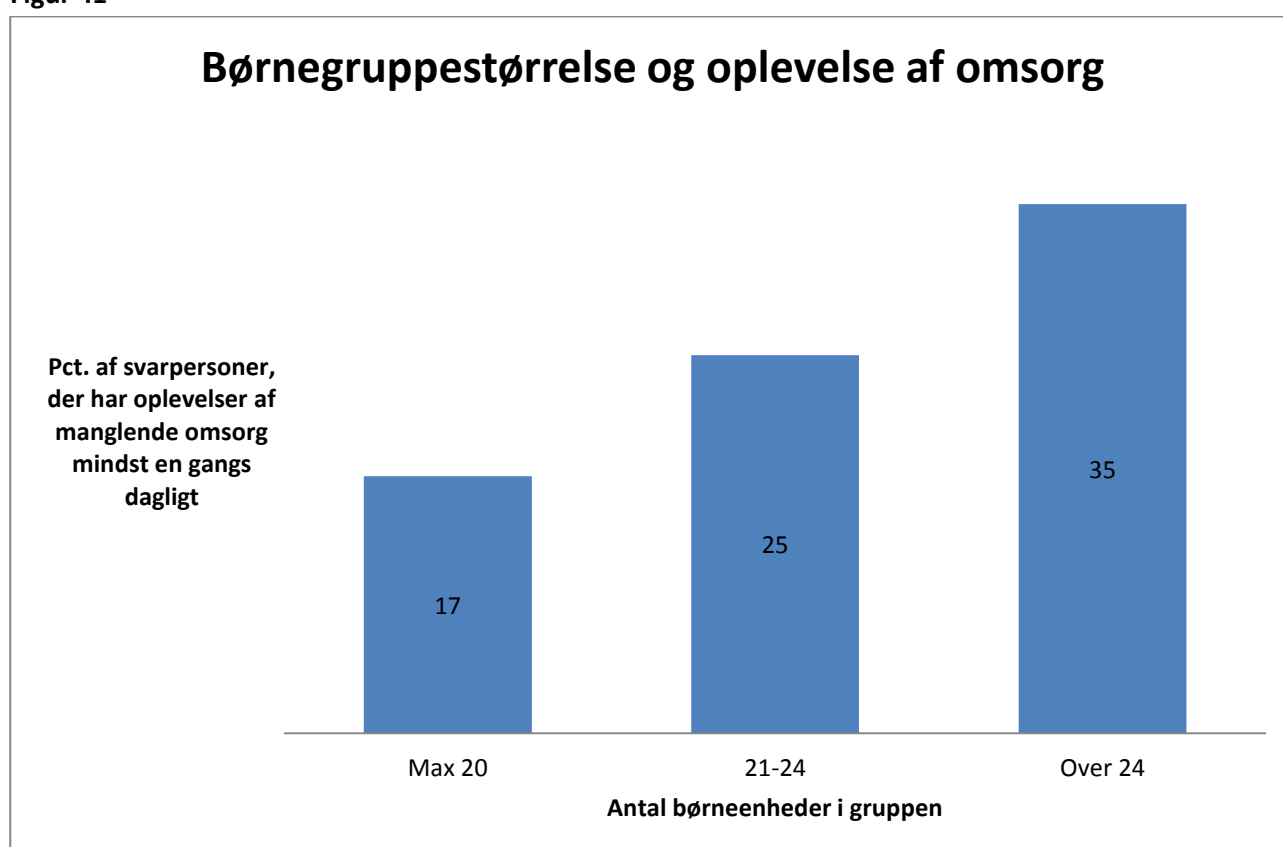
¹⁴ Fx den meget omtalte PhD-afhandling fra Ole Henrik Hansens, DPU, og undersøgelserne af daginstitutionernes hverdag 2010 og 2012 fra FOA/bureau 2000.

Dette er naturligvis kun tendenser, men mange ledere beskriver, at der netop det sidste år er sket omlægninger i deres egen institution på dette område. Nogle ledere angiver, at man til gengæld for det øgede fokus på omsorg skærer ned i prioriteringen af andre læreplansmål og ambitiøse aktiviteter.

Der er således utvivlsomt kommet øget fokus på omsorg. Og man kan håbe, at det øgede fokus rent faktisk mærkes af børnene i hverdagen. Med andre ord: At medarbejderne ikke kun svarer anderledes, fordi problemet i højere grad er sat i tale.

Man kan på den baggrund stille spørgsmålet, om øget omsorg blot er et spørgsmål om institutionernes interne prioritering, eller om personaleresourcerne også spiller en rolle. Figur 41 belyser dette vigtige spørgsmål.

Figur 41

Det ses, at der i børnegrupper med mere end 24 børneenheder er dobbelt så mange svarpersoner, der dagligt eller flere gange dagligt oplever, at de ikke kan give tilstrækkelig omsorg, som der er i børnegrupper med maksimalt 20 børneenheder¹⁵. Bemandingen er, som vi tidligere har set, afgørende bl.a. for gruppestørrelsen.

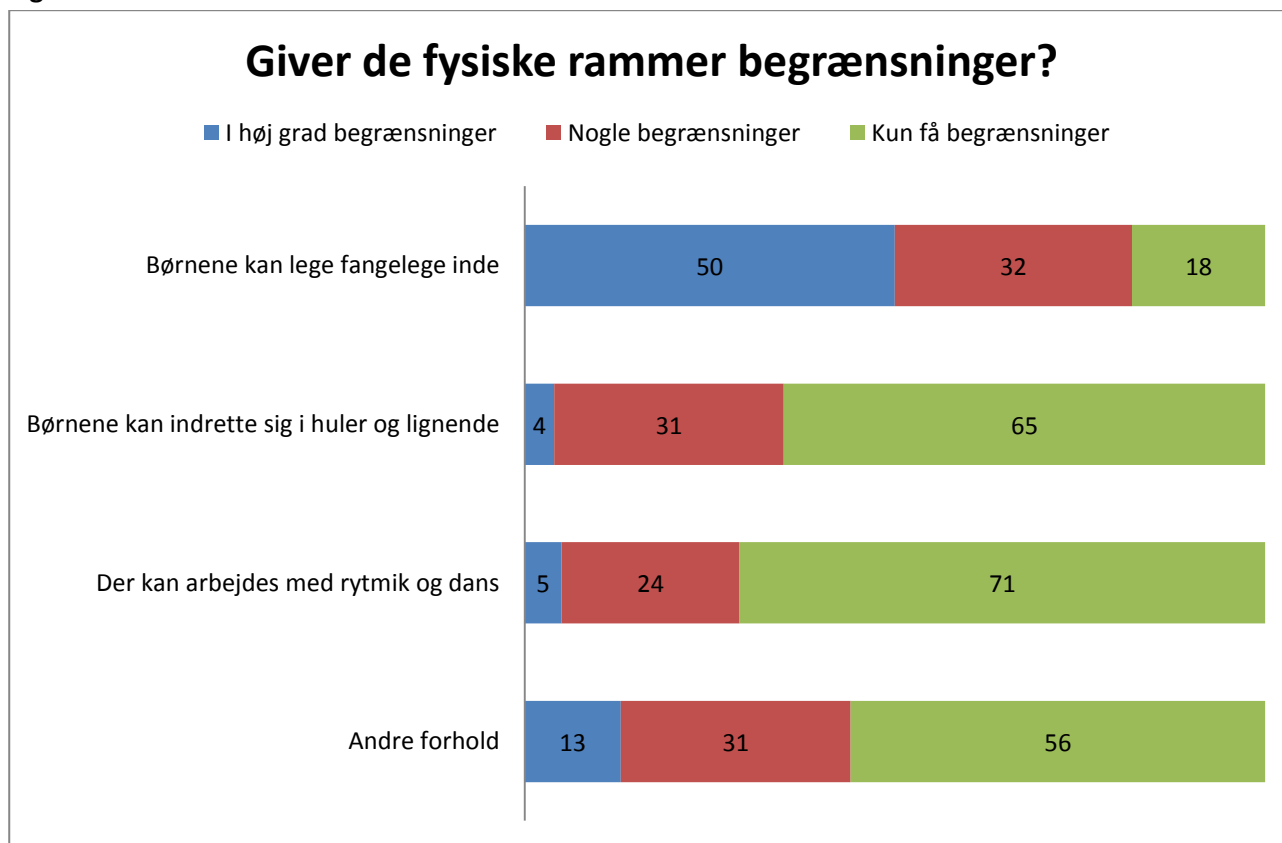
Konklusionen må være, at man kan øge omsorgen ved at sætte mere fokus på den, men at bemandingen på en ret afgørende måde bestemmer, hvor langt man kan nå.

¹⁵ Sammenhængen er statistisk signifikant.

11. De fysiske rammer

Personalet på stuerne er blevet bedt om at vurdere, hvilke begrænsninger for det pædagogiske arbejde, de fysiske rammer evt. giver. Svarene fremgår af Figur 42.

Figur 42

Det ses, at der navnlig er problemer med fx at kunne lege fangelege inde. I 40 pct. af vuggestuegrupperne og 60 pct. af børnehavegrupperne opleves, at dette giver begrænsninger.

De medarbejdere, som angiver andre forhold, peger typisk på støjproblemer og generelle pladsproblemer. Eksempler:

"De fysiske rammer begrænser os meget i dagligdagen. Det betyder, at i de perioder, hvor der er mange børn indskrevet i børnehaven, er det næsten håbløst at lave aktiviteter inden døre."

"Det, der kræver store fysiske udfoldelser, er stort set umuligt inden døre"

"En lille børnehave med et stort rum stuen til 24 børn og to minirum til ingen nytte – bortset fra rod. Børnene har ingen steder at lege og altid skal vi være tæt på hinanden og leger oveni klippe/klistre. I de små rum kan der sidde to børn ad gangen, og det gider de ikke længe ad gangen"

"Jeg oplever, at kvadratmetrene indendørs er meget små i forhold til, at børnene kan finde ro og fordybelse i leg og aktiviteter. Der er ikke rigtig plads til, at de kan gøre lege, som de vil, eller at medarbejderne kan lave aktiviteter for en mindre gruppe børn - uden at blive forstyrret af andre børn. Lydniveauet bliver nemt højt - børnene klager over høj lyd. Det fremkommer ofte, fordi børnene bare leger og har det sjovt. Vi har prøvet forskellige lydæmpende tiltag (f.eks. lydæmpende vægmateriale, rolige voksenstyrede aktiviteter, opdeling af børnene osv.). De udendørs kvadratmetre opleves også små - især hvis alle børn er på legepladsen på en dejlig sommerdag - så vi søger ofte væk udenfor institutionens arealer."

"Pladsforhold og antallet af børn betyder, at det ikke lader sig gøre at tillade løb på stuen, undtagen i ydertidspunkter hvor der er færre børn."

"Der er ét fællesrum til tre stuer, hvor der er plads til fysiske udfoldelser på skift."

"Rytmik, musik & løb kan forstyrrer resten af børnehaven og de børn, der leger i andre rum. Der kan være mange på kvadratmeteren i børnehaven."

"Vi har ikke så meget plads, så det at lege fangeleg kan vi ikke, da børnene vil løbe sammen. I det hele taget har vi en regel om, at der ikke må løbes indenfor"

"Af hensyn til støj må børnene ofte lege dæmpet, for ikke at forstyrre resten og af hensyn til af indemiljøet"

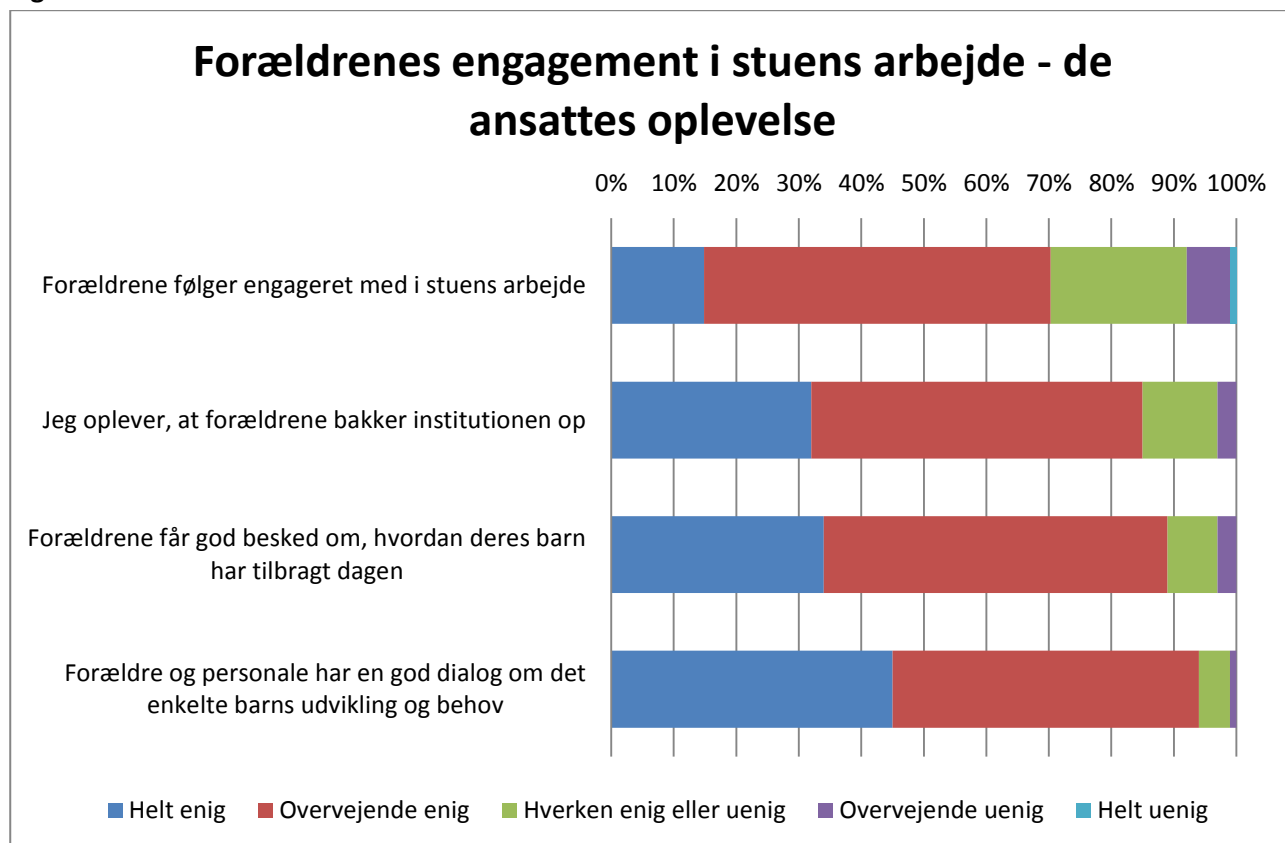
"Det er mest støjniveauet, der kan være problematisk, når der eks. leges fangeleg"

"Når der er små arealer/rum, skal der ikke så meget til, før børnenes lege virker meget støjende."

12. Ledelse og forældresamarbejde

Stuemedarbejderne oplever helt overvejende, at forældre og personale har et positivt samarbejde om arbejdet på stuerne. Dette fremgår af Figur 43.

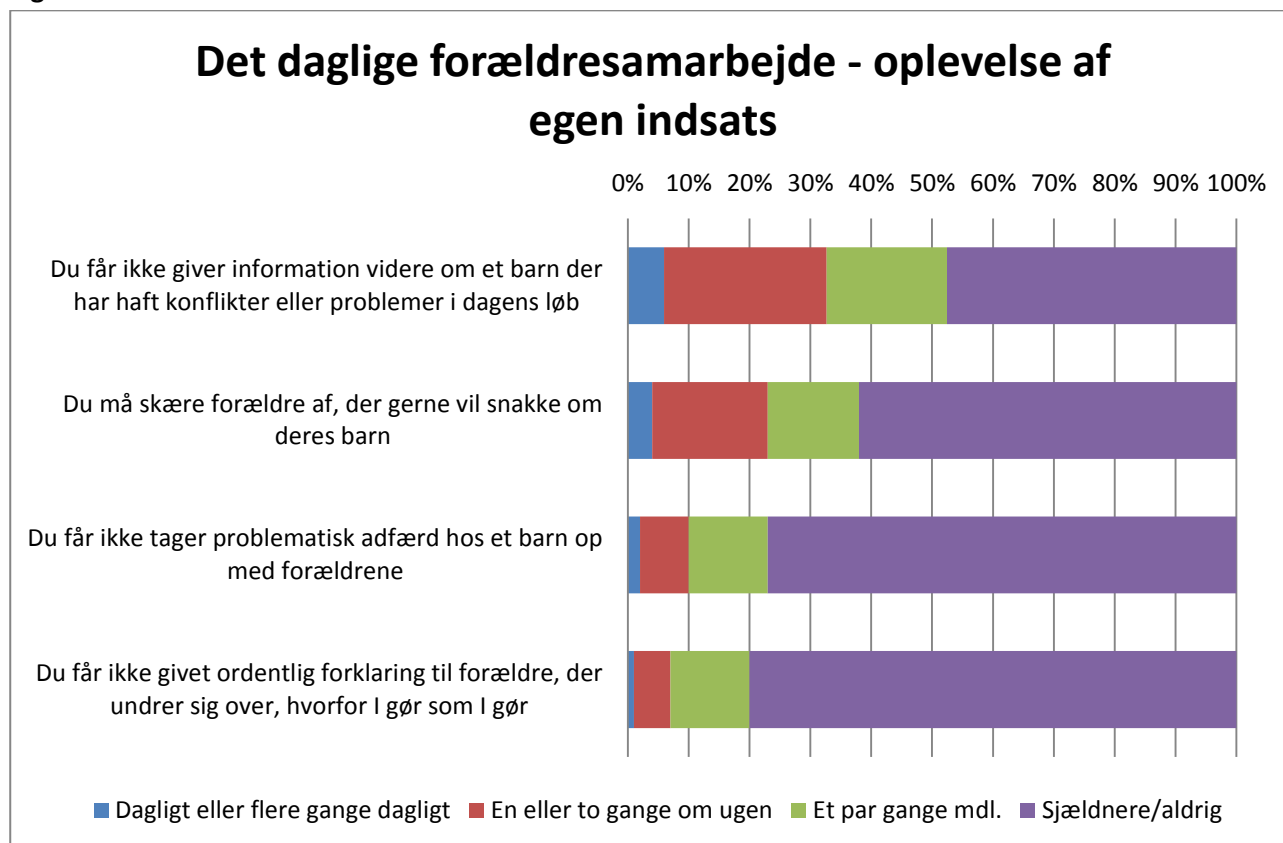
Figur 43

De ansatte oplever navnlig, at man har en god dialog. En mindre del af de ansatte oplever dog ikke det helt store forældreengagement.

Figur 44 belyser, hvor ofte de ansatte oplever, at deres egen indsats i forhold til forældresamarbejdet svigter i det daglige.

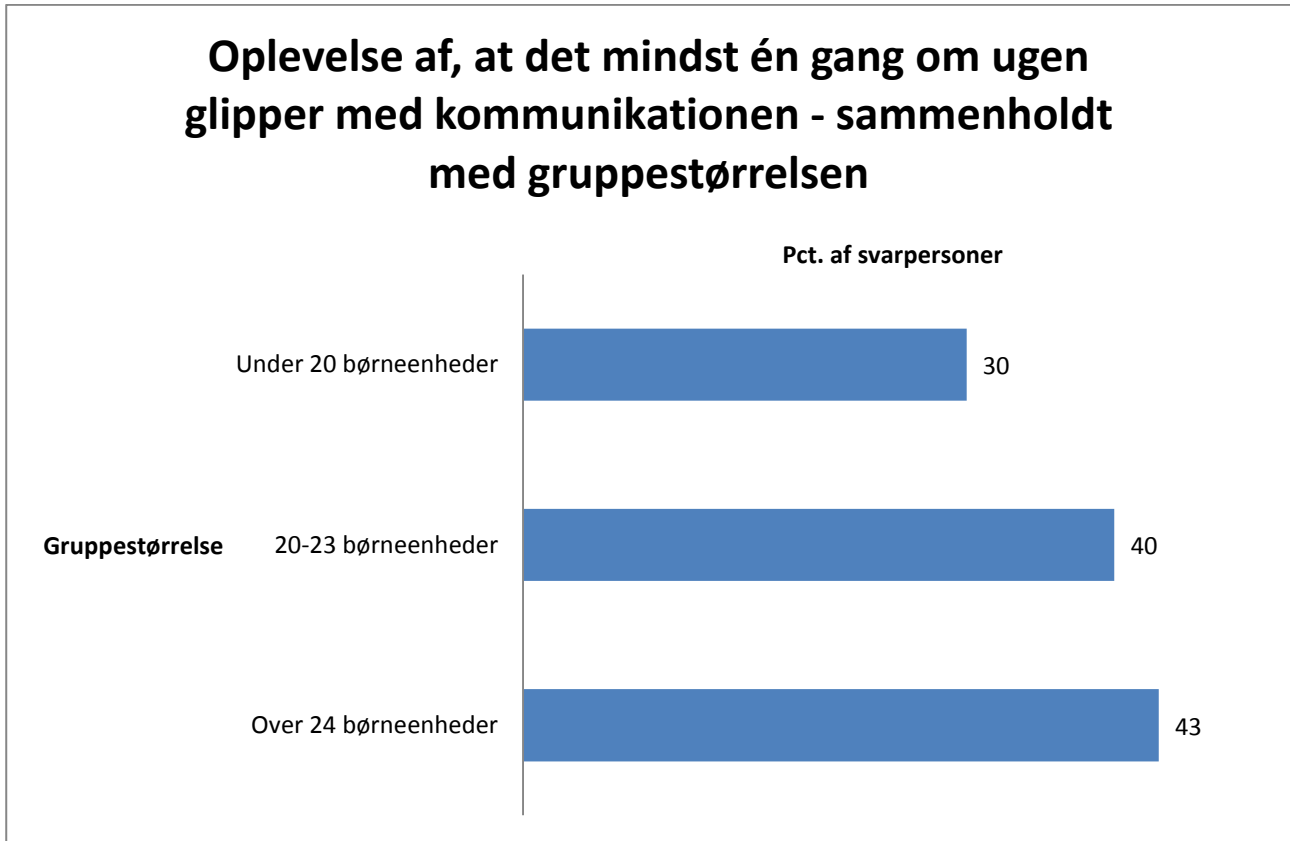
Figur 44

Det ses, at der – trods oplevelsen af en god dialog om det enkelte barn – fx er ca. 1/3 af de ansatte, der mindst én gang om ugen oplever, at det glipper med at fortælle forældrene om barnets problemer i løbet af dagen.

I Figur 45 er gruppestørrelsen sammenholdt med andelen af svarpersoner, der mindst én gang om ugen oplever, at de må skære forældrene af eller ikke får fortalt om problemer, barnet har haft.

Figur 45

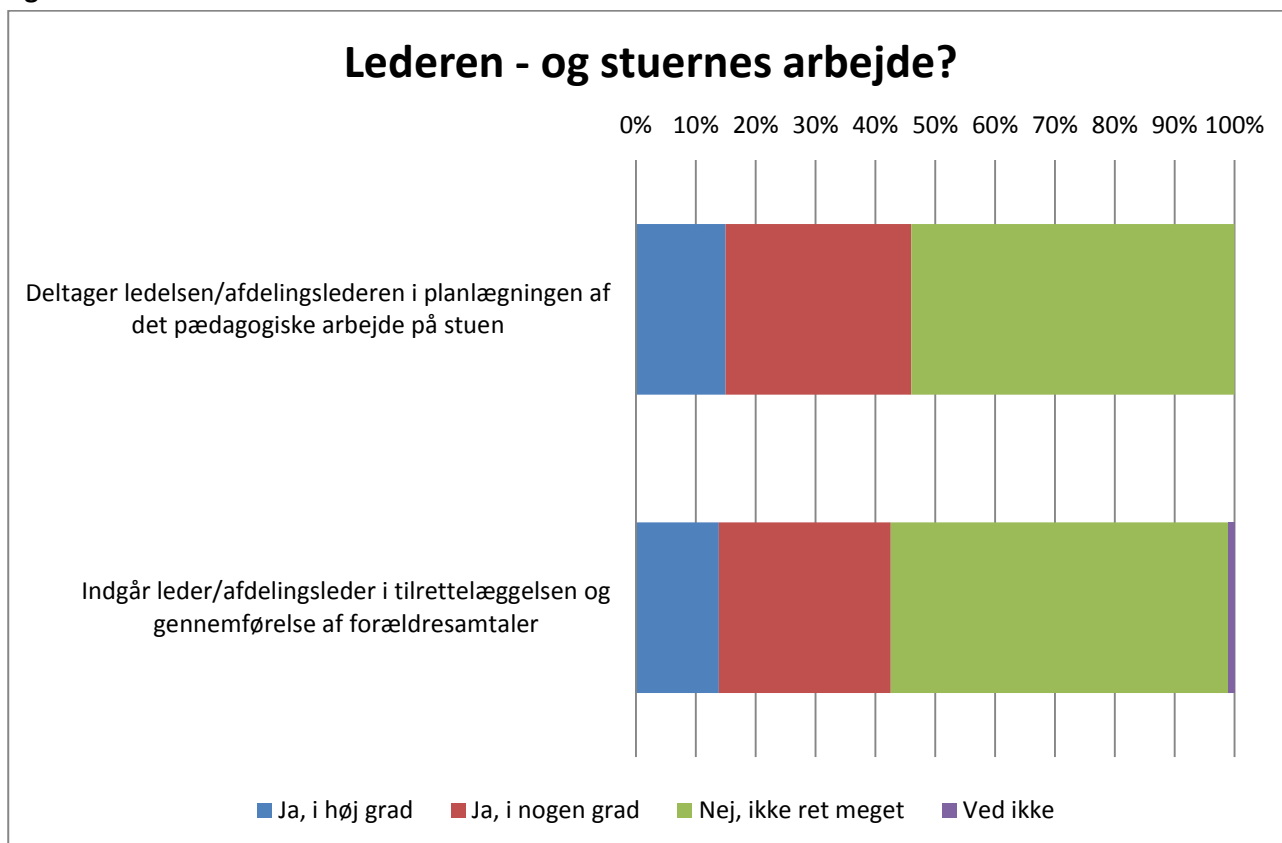

Det ses, at store børnegrupper alt andet lige øger risikoen for, at det glipper med at give oplysninger om barnet.¹⁶

¹⁶ Sammenhængen er statistisk signifikant.

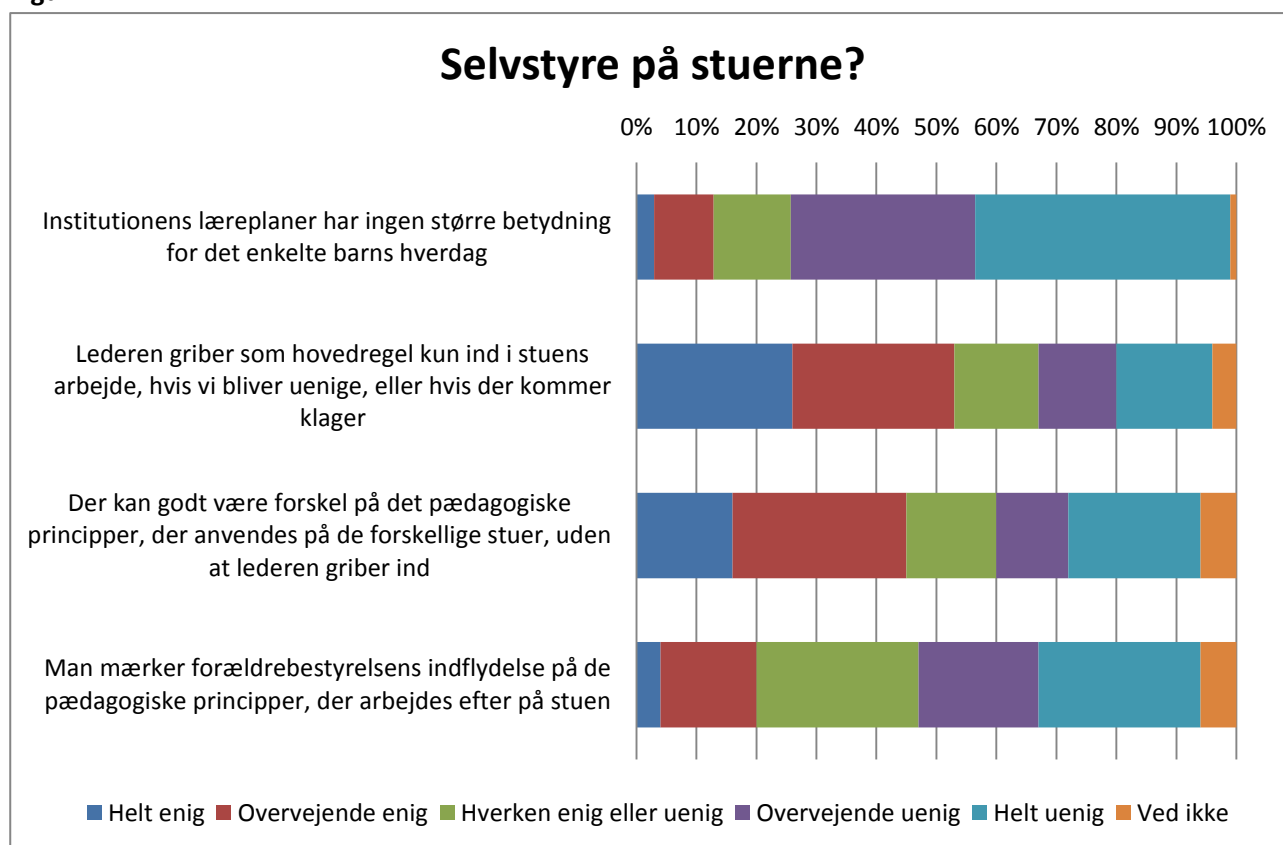
Figur 46 og 47 viser, hvordan stuemedarbejderne oplever forholdet mellem leder og stuens daglige arbejde.

Figur 46

Figur 47

De to Figurer tegner et billede af stuer, der de fleste steder overvejende får lov til at styre sig selv. Der er dog også en del steder, hvor lederen mere aktivt går ind i tilrettelæggelsen af stuenes arbejde, forældresamtaler m.v. Desuden oplever de fleste stuedarbejdere, at de retningslinjer, der ligger i den pædagogiske læreplan, har betydning for, hvordan de tilrettelægger deres arbejde.

13. Metode

Undersøgelsen ligger i fortsættelse af de to tidligere undersøgelser "Daginstitutionernes hverdag 2010" og "Daginstitutionernes hverdag 2012". I lighed med de tidligere undersøgelser er der dels udsendt et spørgeskema til lederne, dels et spørgeskema til en medarbejder på en stue. Skemaet til stuedarbejderen har vi bedt lederen om at give videre til den medarbejder, hvis navn kommer først i alfabetet, på den stue, der kommer først i alfabetet.

Der er foretaget en ny indsamling af institutionernes e-mails fra de kommunale hjemmesider, og de indsamlede mails er inddelt i tre grupper:

- 1) E-mails til dagtilbud, der har karakter af områder/klynger med flere tilknyttede børnehuse/daginstitutioner
- 2) E-mails til lokale børnehuse/daginstitutioner, der er underlagt et område/klynge
- 3) E-mails til enkeltstående daginstitutioner.

Lederskemaet er herefter sendt til gruppe 1 og 3. Årsagen hertil er, at lederskemaet bl.a. sætter fokus på, hvorvidt dagtilbuddet har fået tildelt flere timer/midler i forbindelse med 2013-budgettet. Det antages, at dette spørgsmål bedst besvares af lederen af det samlede dagtilbud i de tilfælde, hvor man har en områdestruktur.

Stueskemaet er derimod sendt til gruppe 2 og 3. Det antages, at spørgsmål om dagliglivet på stuen bedst besvares med udgangspunkt i de enkelte lokalinstitutioner i de tilfælde, hvor man har en områdestruktur.

Der er også udsendt et spørgeskema til formændene for forældrebestyrelser/forældreråd. Resultaterne af denne undersøgelse vil blive behandlet i en særskilt rapport.

De forskellige e-mails er som nævnt indhentet fra de kommunale hjemmesider. Ved den senere udsendelse har det dog vist sig, at nogle af disse e-mails er forkerte. Det kan typisk skyldes, at de kommunale hjemmesider ikke er opdateret. Frasorterer man de ugyldige e-mails, er der udsendt 2317 lederskemaer og 3426 stueskemaer. Der er 627 besvarede lederskemaer og 369 besvarede stueskemaer. Det giver en svarprocent på henholdsvis 27 pct. og 11 pct.

Når det gælder lederskemaet, er der besvarelser fra *samtlig*e landets 98 kommuner. Når det gælder forhold som fx økonomi, som typisk er ensartet inden for en kommune, er besvarelserne vægtet med (Indskrevne børn i kommunen/indskrevne børn i undersøgelsen). På den baggrund er det bureauets vurdering, at undersøgelsen giver et retvisende billede af disse forhold på landsplan.

Derimod er svarprocenten i forhold til stueskemaet ikke helt tilfredsstillende. Der er svar fra 82 kommuner. Det er bureauets vurdering, at besvarelserne giver et godt billede af det pædagogiske arbejde på stuerne, men at der må regnes med en vis usikkerhedsmargin for de enkelte resultater.

Vi har desuden måttet afstå fra at koble resultaterne fra de to skemaer, hvilket kunne have været af interesse fx ved en belysning af sammenhængen mellem bemanning (som er belyst gennem institutionsskemaet) og omsorg (som er belyst gennem stueskemaet). Desværre har der været for få svar fra *samme* institution af *begge* skemaer til, at man kan koble data i så stort tal, at det giver sikre analyser. I stedet er anvendt en indirekte tilgang, nemlig gruppestørrelsen. Gruppestørrelsen fremgår direkte af

stueskemaet, og lederskemaet gør det også muligt at beregne en gennemsnitlig gruppestørrelse for institutionen. Som det fremgår af Tabel 6.4. er der en klar sammenhæng mellem bemanning og gruppestørrelse. Ved analyser af gruppestørrelsens betydning er helt usædvanlige gruppestørrelser (fx over 28 børneenheder) taget fra, da det ofte vil være udtryk for, at man har en speciel struktur.